

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Rıfat Onur İBCİ

SURA APOLLON TAPINAĞI VE İLİŞKİLİ KÜLT KALINTILARI

Arkeoloji Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Rıfat Onur İBCİ

SURA APOLLON TAPINAĞI VE İLİŞKİLİ KÜLT KALINTILARI

Danışman

Prof. Dr. Nevzat ÇEVİK

Arkeoloji Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Rıfat Onur İBCİ'nin bu çalışması, jürimiz tarafından Arkeoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. F. Eray DÖKÜ (İmza)

Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Nevzat ÇEVİK (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Şevket AKTAŞ (İmza)

Tez Başlığı:	Sura Apollon Tapınağı ve İlişkili Kült Kalıntıları
--------------	--

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 08 / 10 / 2019

Mezuniyet Tarihi : 07/11/2019

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Sura Apollon Tapınağı ve İlişkili Kült Kalıntıları” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Rıfat Onur İBCİ

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Rıfat Onur İBCİ
Öğrenci Numarası	20165201002
Enstitü Ana Bilim Dalı	Sosyal Bilimler Enstitüsü / Arkeoloji
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Nevzat ÇEVİK
Tez Başlığı	Sura Apollon Tapınağı ve İlişkili Kült Kalıntıları
Turnitin Ödev Numarası	1203420504

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 58 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 30/10/2019 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orjinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 7

alıntılar dahil % 9 'dur.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orjinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orjinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orjinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

30/10/2019

Prof. Dr. Nevzat ÇEVİK

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	ii
ÖZET	iii
SUMMARY	iv
ÖNSÖZ	v
GİRİŞ	2

BİRİNCİ BÖLÜM

SURA APOLLON KÜLTÜ

1.1. Antik Kaynaklarda Sura ve Kehanet Merkezi.....	8
1.2. Külte İlişkin Yazıtlar	11

İKİNCİ BÖLÜM

SURA APOLLON KÜLT ALANI

2.1. Rahipler Alanı	27
2.2. Rahipler Yolu	29
2.3. Su Kaynağı / Kehanet Havuzu	30
2.4. Tapınak.....	31

SONUÇ	39
KAYNAKÇA.....	44
EKLER	49
LEVHALAR DİZİNİ	50
LEVHALAR	53
ÖZGEÇMİŞ	102

KISALTMALAR LİSTESİ

age.	Adı geçen eser
bk.	Bakınız
ed.	Edisyon
Lev.	Levha
vb.	ve benzeri
vd.	ve devamı
yy.	Yüzyıl

ÖZET

Antalya'nın Demre ilçesinde yer alan Sura, Myra'ya bağlı bir tapınak mahallesidir. Yerleşimden, Klasik Döneme tarihlenen bir kaya mezarının üzerindeki yazıtta “*Surezi*” olarak bahsedilirken, Yunanca yazıtlarda “*Soura*” olarak geçmektedir. Sura yerleşimi ününü, alandaki yazıtlarda da adı geçen Apollon Surios kültünden ve kült alanından almaktadır. Külte dair pek çok antik aktarım bulunmaktadır. Bu aktarımlardan yola çıkılarak kült ritüelleri ile ilgili bilgi sahibi olmaktayız. Kült alanı, Rahipler Alanı, Rahipler Yolu, Su Kaynağı / Kehanet Havuzu ve Tapınak olmak üzere dört ilişkili alandan oluşmaktadır. Bu alanların tümü birbiri ile organik bir bağ içerisinde. Bir açık alanın ana kaya ile sınırlandırılmasıyla oluşturulmuş olan Rahipler Alanında, Apollon Surios rahiplerinin listesinin yer aldığı stel kabartmaları bulunmaktadır. Rahipler Alanından başlayarak, vadi içerisindeki tapınağa inen, 92 basamağı korunmuş basamaklı yol bulunmaktadır. Rahipler Yolu ve devam eden patika ile vadiye inildikten sonra, vadinin doğu yamacındaki kaynağa ulaşılmaktadır. Vadideki diğer dört kaynaktan bu kaynağı ayıran özellik etrafının duvarlarla çevrelenmiş ve bir havuz oluşturulmuş olmasıdır. Bu kaynak ile aynı hizada, vadinin ortasında triglif-metop bloğuna kadar korunmuş, Dor düzeninde, in antis planlı Apollon Surios Tapınağı bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Likya, Sura, Apollon, Tapınak, Kült, Kehanet

SUMMARY

TEMPLE OF APOLLO IN SURA AND RELATED CULT RUINS

Sura, which is located in Demre district in Antalya and is a settlement is a temple neighbourhood connected to Myra. While the name of the settlement is mentioned as “*Surezi*” on an inscription on rock grave dated to Classical Period, it is mentioned as “*Soura*” in Greek inscriptions. The fame of Sura comes from the cult of Apollo Surios and cult area also mentioned in the inscriptions. There are many ancient written expressions about the cult and we have information about cult rituals by these expressions. The cult area consists of four parts as Area of Priests, Road of Priests, Spring / Oracle Pool and Sura Temple. All of these areas are in an organic connection with each other. There are stela reliefs on which list of Apollon Surios priests was written in Area of Priests which was formed by being bordered an open area by bedrock. There is a road preserved of 92 steps which starts from Area of Priests, reaches into the temple in the valley. After reaching the valley with Road of Priests and ongoing path, the spring on the eastern slope of the valley is reached. The feature differentiating this spring from other four springs is that surrounding of the spring was enclosed by walls and a pool was formed. In the center of the valley, on a level with this spring there are Apollon Surios Temple, which has a Doric order, in antis plan and is preserved up to block of triglyph-metope.

Keywords: Lycia, Sura, Apollon, Temple, Cult, Oracle

ÖNSÖZ

2009 yılında Myra – Andriake Kazılarının başlamasıyla beraber sadece Myra antik kenti ve limanı Andriake’de değil, Prof. Dr. Nevzat Çevik başkanlığındaki Myra – Andriake Kazı Ekibi, Myra teritoryumu içerisinde kalan pek çok yerde belgeleme çalışmaları sürdürmüştür. Bu tez de bu düşüncenin bir ürünüdür.

Hocam Prof. Dr. Nevzat Çevik’in, Myra’nın tapınak mahallesi Sura’daki Apollon Kültünü yüksek lisans tez konusu olarak belirlemesinden sonra, 2017 yılında Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün izinleri ile alandaki araştırmalara başladım. Hem Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’ne hem de Demre Likya Uygarlıkları Müzesi Müdürü Sn. Nilüfer Sezgin’e gerekli olan destekleri sağladıkları için teşekkür ederim.

Topografya nedeniyle zor bir çalışma sahasına sahip olan Sura’daki çalışmalarım sırasında benden hiçbir zaman desteğini esirgemeyen başta Sema Talu, Yiğit Usumi ve Atalay Çakıroğlu olmak üzere katkısı olan her bir Myra – Andriake Kazıları ekip üyesine tek tek teşekkür ederim.

Teze konu olan yazıtlardan, daha önce yayınlanmış olanları irdeleyen ve yeni keşfettiğimiz yazıtları okuyan Doç. Dr. Burak Takmer’e içten teşekkürlerimi sunmak isterim.

Bu tezin hazırlanma sürecinde sorularımı yanıtsız bırakmayan, yol gösteren ve arazi çalışmalarına da katılarak yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen Öğr. Gör. Süleyman Bulut’a verdiği destekler için teşekkür ederim.

Son olarak lisans eğitimime başladığım günden bugüne gerek eğitim hayatımda gerekse profesyonel yaşantımda, kısacası hayatımın her alanında, benden desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, her zaman yanımda olan, bugün yaptığım her şeyde çok büyük paya sahip olan Sayın Hocam Prof. Dr. Nevzat Çevik’e teşekkürü borç bilirim.

Rıfat Onur İBCİ

Antalya, 2019

GİRİŞ

Sura Antik Kenti Antalya'nın Demre ilçesinde, Demre-Kaş karayolu üzerinde yer almaktadır (**Lev.1**). Antik dönemden beri ismi korunagelmiş nadir yerleşim alanlarından biri olma özelliğini resmi yazışmalarda “Sura Mevkii” şeklinde anılarak sürdürmektedir¹. Kentin Klasik Dönemdeki isminin, bir kaya mezarında bulunan yazıt nedeniyle “Surezi” olduğu, Yunanca yazıtlarda ise “*Soura (Σοῦρα)*” olarak geçtiği bilinmektedir².

Myra'ya yaklaşık olarak 4 km uzaklıkta, Andriake liman girintisiyle komşu vadide bulunan Sura'yı, yerleşim alanı ve tapınak vadisi olarak iki şekilde değerlendirmek gerekmektedir (**Lev.2-5**). Demre-Kaş karayolu üzerinde, Kaş istikametinde seyrederken, yolun hemen solunda karşımıza çıkan, yukarı yerleşim ve akropol alanında; çok sayıda lahit, bir eksedralı mezar, bir kilise, rahipler alanı ve bir Helenistik Kule³ görülen temel yapı kalıntılarıdır. Vadide ise; Geç Antik Çağa ait bir kilise⁴, az sayıda Geç Antik Çağa tarihlenebilecek konutlar⁵, tezin temel konusunu oluşturan tapınak ve kaynak kalıntıları bulunmaktadır. Yerleşim ile tapınak vadisi arasında ise izi yer yer takip edilebilen ana kayanın tıraşlanmasıyla oluşturulmuş basamaklar yer almaktadır. Bu kalıntılardan da anlaşılacağı üzere Sura, otonom bir kent dokusuna sahip değildir. Bir kentte görülmesi beklenen kamu yapılarının hiçbiri bulunmamaktadır. Ayrıca Sura'daki yazıtlarda da Sura, Myra ile birlikte anılmaktadır. Bu nedenlerle Sura'nın, özellikle Roma Döneminde ve sonrasında, otonom bir kent olmadığı ve Myra'ya bağlı bir yerleşim yeri olduğu düşüncesi⁶ oldukça doğru görünmektedir.

Yukarı yerleşimin batısındaki akropol alanına konumlandırılmış ve “Bey Konağı” olarak isimlendirilmiş bir yapı yer almaktadır⁷. Bey Konağında kuzey-güney yönünde bir koridor etrafında dizili toplam 14 oda yer almaktadır. Bu yapının yaklaşık kapladığı alan 640m²'dir⁸. Bu yapıya yakın olarak, akropolün kuzeyinde ve doğu kısmında bazı ek yapılar da yer almaktadır.

Bu Bey Konağının ve bulunduğu akropolün çevre duvarlarında Klasik Döneme tarihlenebilecek poligonal duvarlar, Helenistik ve Roma Dönemlerine tarihlenebilecek

¹ Çevik, 2015: 397.

² Zgusta, 1984: 583-584.

³ Çevik ve Öztürk 2011, 56.

⁴ Bayburtluoğlu, 2004: 203; Çevik, 2015: 394.

⁵ Çevik, 2013: 99.

⁶ Bean, 1978: 130; Çevik, 2002: 112.

⁷ Hellenkemper ve Hild, 2004: 865; Çevik, 2015: 394.

⁸ Çevik, 2010: 193.

isodomik duvarlar ve Geç Antik Çağ’a tarihlenebilecek moloz taşlardan örülmüş duvarlar bulunmaktadır⁹.

Sura’daki alan çalışmalarımız sırasında Geç Klasik Döneme tarihlenebilecek siyah glazürlü seramikler ve Roma Dönemi günlük kullanım kaplarına ait seramik parçalarının varlığı gözlemlenmiştir¹⁰. Kaya mezarları, duvarlar, seramikler ve antik aktarımlar göz önüne alındığında Sura’nın, tıpkı Myra gibi Klasik Dönemden Geç Antik Çağa kadar önemini koruduğu çıkarımını yapmak mümkün görünmektedir.

Sura kentinde bulunan yapılar göz önüne alındığında, buranın sadece belirli amaçlar doğrultusunda uzun süre kullanılan küçük bir yerleşim yeri olduğu anlaşılmaktadır. Buradaki bir mezarın üzerindeki cezalandırma yazıtında, buraya zarar veren kişilerin, cezalarını Myra kasasına ödeyeceği belirtilmektedir. Bu yazıt şu şekildedir¹¹;

- 1 τὸ μνημεῖον [Α]ρσ[ά]σις τῆς Εὐνόμου Μυρίσσης προγονικόν, εἰς ὃ κηδευθί-
 σονται αὐτὴ τε καὶ τὰ τέκνα αὐτῆς καὶ ἔγγονα· συνεχώρησεν δὲ κηδευθί-
 ναι καὶ τῷ ἀνδρὶ τῆς θυγατρὸς αὐτῆς Εὐτύχη τῷ καὶ Παραμόνῳ· ἄλλω
 δὲ οὐδενὶ ἐξέσται ἐνκηδεῦσαι, ἢ <ο> ὀφειλέσει Μυρέων τῷ δήμῳ
 5 (δηνάρια) [α]. συνεχώρησεν δὲ τῷ υἱῷ αὐτῆς Εὐνόμῳ ἐνκηδεῦσαί τινα ὃν βούλεται.

Bu yazıtın çevirisi ise şu şekildedir;

“Bu anıt Eunomos kızı Myra yurttaşı Arsasis’in kendisinin, çocuklarının ve torunlarının gömülecekleri ata yadigarı mezarıdır. Bunun dışında kızının eşi Paramonos olarak da bilinen Eutykhes’in gömülmesine de onay vermiştir. Başka birinin defin yapma izni yoktur, aksi takdirde Myra Halk Meclisi kasasına 1000 denarii ceza ödeyecektir. Ayrıca oğlu Eunomos’a da istediği kişiyi defnetme izni tanımıştır.”.

Daha erken yayınlarda da pek çok bilim insanı Sura’nın Myra’ya bağlı olduğunu belirtmektedir¹². Sura’nın, Myra’ya bağlı bir “chora” olduğu söylenmektedir¹³. Myra-Andriake Kazıları Başkanı Çevik Andriake’nin Myra’nın “liman mahallesi “olduğunu ve Sura’nın da benzer bir idari oluşumla bir “dini mahalle”- önbilicilik merkezi- işlevinde olduğunu

⁹ Hellenkemper ve Hild, 2004: 865.

¹⁰ Arazi gezintilerinde bulunan bu seramik parçalarına, Kültür ve Turizm Bakanlığından alınan iznin niteliğine bağlı olarak herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır.

¹¹ Petersen ve Luschan 1889, 46.80.

¹² Borchhardt, 1975: 76 vd.; Bean, 1978: 130; Freely, 2002: 47; Brandt ve Kolb, 2005: 112; Nolle, 2006: 515. Çevik, 2015: 396.

¹³ Petersen ve Luschan 1889, 44; Hellenkemper ve Hild, 2004: 865.

düşünmektedir¹⁴. Hem Sura yazıtlarındaki ifadeler¹⁵, hem de yönetim yapıları içermeyen Sura şehirciliği ve antik kaynak aktarımları, Sura'nın Myra'ya bağlı bir dini merkez olduğu düşüncesinin doğru olduğunu göstermektedir.

Modern literatür olarak kabul edebileceğimiz yayınlar içerisinde Sura ilk defa 19. yüzyılda karşımıza çıkmaktadır. L. Mayer'in 1803 tarihli "Views in the Ottoman Empire, Chiefly in Caramania" adlı resim kitabında Sura'nın bağlı olduğu Myra ve limanı Andriake'ye ait resimler bulunmaktayken, bu kitapta Sura'ya dair herhangi bir şey yoktur. Sura bildiğimiz kadarıyla ilk olarak 1828 yılında Cramer'in "A Geographical and Historical Description of Asia Minor" isimli yayınının ikinci cildinde karşımıza çıkmaktadır. Burada Cramer, Sura'dan, Plutarkhos'a atıfta bulunarak "*Myra ile Phellos arasında kehanetin balıklarla yapıldığı Sura adında bir yer vardı*"¹⁶ şeklinde bahsetmektedir. 1862 yılında da Texier seyahatleri sonrasında yazdığı "Asie Mineure, description géographique, historique et archéologique des provinces et des villes de la Chersonnèse d'Asie" kitabı yayınlanmıştır. Bu yayınında Texier, Myra ve Andriake ile beraber Sura'dan ve kehanetten, Plinius ve Plutarkhos'a atıfta bulunarak bahsetmektedir¹⁷. 1842 yılında T.A.B. Spratt ve E. Forbes¹⁸, 1884 yılında ise Benndorf ve Niemann "Reisen in Lykien und Karien"¹⁹ yayınında da Myra ile beraber Sura'ya da yer vermişlerdir. Bu yayınlar daha çok gezi günceleri gibidir.

Bilimsel sayabileceğimiz ilk yayınlar ise 19. yüzyılın sonunda karşımıza çıkmaktadır. Bu yayınlar daha çok kentte yer alan yazıtlara yöneliktir. İlk olarak 1889 yılında Petersen ve von Luschan tarafından Sura'ya ait aşağıdaki inceleyeceğimiz bazı yazıtlar yayınlanmıştır²⁰. Bir sonraki önemli yayın ise Heberdey ve Kalinka tarafından 1897 yılında yayınlanmıştır. Bu yayında da yine aşağıda inceleyeceğimiz 3 yazıt yayınlanmıştır²¹. Bu iki yayın yazıt odaklı olduğu için Sura ile ilişkili çok fazla bilgi vermemektedir ve Sura yerleşim alanındaki yazıtları kapsamaktadır. Tapındaki yazıtlara ilişkin ilk yayın ise 1962 yılında Bean tarafından yayınlanmıştır. Bean bu yayınında²² tapınağın içerisindeki 6 yazıtı yayınlamıştır ve bu yazıtlar ileride yazıtlar bölümünde incelenecektir.

¹⁴ Çevik, 2015: 396.

¹⁵ Zgusta, 1984: 584.

¹⁶ Cramer, 1828: 254.

¹⁷ Texier, 1862: 690.

¹⁸ bk. Spratt ve Forbes, 1867; 135 vd..

¹⁹ Benndorf ve Niemann, 1884: 99 vd.

²⁰ Petersen ve Luschan, 1889: 44 vd.

²¹ Heberdey ve Kalinka, 1897: no48 vd.

²² Bean, 1962: 4 vd.

Modern arkeolojinin olgunlaşmaya başlamasıyla da Bayburtluoğlu²³, Borchhardt²⁴, Wurster²⁵, Bean²⁶, Nolle²⁷ ve Çevik²⁸ tarafından hazırlanan yayınlarla Sura ile ilgili literatür genişlemiştir. Ayrıca Çevik²⁹'in ve Çevik ve Öztürk³⁰'ün yayınları ile, doğrudan Sura için yazılmış yayınlar ortaya çıkmıştır.

Bu tez kapsamında Sura'daki Apollon kültü ve kült alanı incelenmiştir. Ayrıca Sura'daki kiliselerle ilgili başka bir tez hazırlanma aşamasındadır.

Apollon'un kökeni ve Likya'daki varlığı konusunda bazı tartışmalar mevcuttur. Antik kaynaklarda Apollon'un doğum yeri Likya değil Delos olarak karşımıza çıkmaktadır³¹. Buna karşın Apollon'un, Anadolu kökenli³², Likya kökenli olduğu düşünülmektedir³³. Likya, Apollon kültürünün en yoğun şekilde görüldüğü yerdir³⁴. Homeros'un anlatılarında Leto'nun, doğum sırasında Delos'ta bir hurma ağacına bağlandığını aktarır. Fakat bu ağacın Delos'ta yetişmediği ve bu nedenle bu doğum mitolojisinin kökeninin, bu ağacın yetiştiği ve kuvvetli bir Leto, Artemis ve Apollon kültürünün bulunduğu Letoon'a dayandığı düşünülmektedir³⁵. Başta Letoon ve Patara olmak üzere pek çok Likya kentinde, Apollon kültü kuvvetli biçimde görülmektedir³⁶. Likya'da Helenistik Birlik Dönemi sikkelerinde Apollon ile yay ve sadak sık sık karşımıza çıkmaktadır. Apollon'un, Likya ile en erken bağlantısı Herodotos ile kurulmaktadır. Herodotos³⁷, Patara'da da sürekli kehanet danışılmadığını, tanrının geldiği zamanlarda rahibenin tanrı ile tapınağa kapandığından bahsetmektedir. Bu aktarımın Apollon ile ilişkilendirilmesine karşılık, Herodotos bu anlatımında herhangi bir tanrıdan bahsetmemiştir. Patara'da Apollon ile doğrudan özdeşleştirilebilecek bir alan bulunmamaktadır³⁸. Herodotos'un tanrı isminden bahsetmemiş olması, bu tanrının Apollon olup olmadığı konusunu tartışmaya açmaktadır³⁹. Son yıllarda ortaya çıkan verilere göre, kazı ekibi, Kaynak Kilisesi olarak isimlendirilen kilisenin, kurulduğu alanın öncülünde, Apollon Tapınağı olduğu düşünülmektedir. Bu düşünceye iten sebepler ise hem kilisede kullanılan bazı yapı elemanlarının bir tapınaktan

²³ bk. Bayburtluoğlu, 1975; Bayburtluoğlu, 2004.

²⁴ bk. Borchhardt, 1975.

²⁵ bk. Wurster, 1993.

²⁶ bk. Bean, 1976.

²⁷ bk. Nolle, 2006.

²⁸ bk. Çevik, 2002; Çevik 2015.

²⁹ bk. Çevik, 2013

³⁰ bk. Çevik ve Öztürk, 2015.

³¹ Bryce, 1986: 183.

³² Umar, 1999: 214; Işık, 2010: 77.

³³ Taşlıkioğlu, 1992: 536; Nilsson, 1992: 559 vd.; Işık, 1999: 31; Işık, 2010: 77.

³⁴ Taşlıkioğlu, 1963: 117.

³⁵ Nilsson 1992, 210; Işık, 2010: 77.

³⁶ Çevik, 2015: 75 vd.

³⁷ Herodotos, I-182.

³⁸ Işın, 1997: 69.

³⁹ Bryce, 1986: 184.

devşirilmiş olma ihtimalinin yüksek oluşu hem de tonozlu bir galeri ile bir akan suyun bu alana yönlendirilmesidir⁴⁰. Ek olarak Patara, Letoon ve Sura haricinde, Merkez Likya'da Kyeneai'de de bir kehanet merkezi olduğundan bahsedilmektedir⁴¹.

Letoon'da bulunan üç dilli yazıtta, Aramice olan bölümde Leto, Artemis ve Apollon'un adı geçmekte, Yunanca ve Likçe olan kısımlarda ise Leto ve çocukları olarak anılmaktadır⁴². Bryce, Ksanthos Beyi Arbinas'ın, Leto'ya, Delphi'deki Apollon Kahininden aldığı kehanet sonrasında bir heykel adadığını, bu adağın Delphi'de yapılmasının sebebinin bölgede kehanet alabileceği başka bir kehanet merkezinin o dönemde olmadığını ve Herodotos'un yukarıda bahsettiğimiz aktarımı dışında başka bir aktarımın olmamasını sebep göstererek, Apollon'un Helenistik dönem öncesinde önemli bir tanrı olmadığını⁴³ söylemektedir. Keen, Bryce'ın bu düşüncesinde oldukça katı ve sabit fikirli olduğu ve Herodotos'un aktarımını, Telmessos'da Artemis izlerinin olduğunu ve Likya dininin henüz yeterince tanınmadığını söyleyerek bu düşüncüyü reddetmiştir⁴⁴. Apollon'un öncül isminin yerel Likya tanrısı Natr olması ya da bu kelimenin sadece tanrı anlamına gelen bir kelime olması⁴⁵ düşüncesine karşılık, Bryce, Natr'ın ön planda olmayan bir tanrı olduğunu ve Apollon ile özdeşleştirilmesinin doğru olmadığını⁴⁶ söylemektedir. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere Apollon'un kökeni ve Likya'daki varlığı oldukça tartışılan bir konudur ve bu tez içerisinde cevaplanamayacak pek çok soru barındırmaktadır. Fakat Leto, Artemis ve Apollon'un, Likya'da güçlü ve köklü bir varlığa sahip olduğu düşüncesi akla daha yatkındır.

Kehanetler, hem insanların yüzyıllardır devam eden geleceği öğrenme merakından dolayı hem de bireylerin ve toplumların tanrılar ile iletişime geçmesinin en gizemli tekniği⁴⁷ olduğu için önem arz etmiştir. Bildiğimiz ilk kehanetler MÖ 8. yüzyılda, kehanet ve ritüelleri ile ilgili fazla bilgi vermeyen yazıtlarda karşımıza çıkmaktadır⁴⁸. Sonraları, Girit'teki Epimenides kehanetleri⁴⁹ ve Orpheus'un kehanetleri⁵⁰, nin ortaya çıktığını görmekteyiz. Ayrıca pek çok antik yazar da çeşitli kehanetlerden bahsetmişlerdir⁵¹. Aşağıda bahsedeceğimiz, Apollon'un kehanet tanrısı olma özelliğini kazandığı yer olarak aktarılan ve antik dönemin en ünlü kehanet merkezi olan Delphi, pek çok koloninin kurulmasında da belirleyici olmuştur. Bu

⁴⁰ Işık, 2011: 55.

⁴¹ Brandt ve Kolb, 2005: 113.

⁴² Keen, 1998: 196.

⁴³ Bryce, 1986: 182.

⁴⁴ Keen, 1998: 196.

⁴⁵ Keen, 1998: 199.

⁴⁶ Bryce, 1986: 183.

⁴⁷ Ardiç, 2014: 106.

⁴⁸ Tanrıver, 2009: 356.

⁴⁹ Ardiç, 2014: 34.

⁵⁰ Tanrıver, 2009: 356.

⁵¹ Ardiç, 2014: 35.

durum bize antik dünyadaki kehanetin ne denli önemli olduğu anlatmaktadır. Kehanetler, birtakım ritüellerle ortaya çıkmaktadır. Ritüellerin temelinde ise ruhun arınması vardır ve Platon, ruhu ve bedeni temizleyen tek şeyin su olduğunu söyler⁵². Belki de kehanet merkezlerinden bazılarının su ile ilişkili olması ve Platon'a bu sözleri söyleten, antik dünyadaki bu düşüncedir. Kehanet merkezleri elbette sadece su ile ilişkili değildir Delphi ve Hierapolis gibi kehanet merkezlerinde, kehanet gaz salınımı ile bağlantılıdır. Kehanetlerin farklı yerlerde farklı metotlarla öğrenildiğini bilmekteyiz. Örneğin Klaros'da su içerek, Argos ve Aigai'de kan içerek, Thebai İsmenios kutsal alanında duman hareketleri izlenerek yapılmaktaydı⁵³. Herodotos'un aktarımından anladığımız kadarıyla Patara'da gerçekleşen kehanet eylemi ise rahibenin tanrı ile tapınağa kapanması ile gerçekleşmekteydi⁵⁴. Aşağıda da ele alacağımız antik kaynak aktarımlarında, kuşların hareketlerinin izlenerek⁵⁵ kehanet verildiği de bilinmektedir. Sura'daki durum ise bu örneklerden farklı olarak kehanet balıkların hareketleri ile ortaya çıkmaktaydı.

Mitoloji'ye göre, Apollon'un doğumunun ardından yaşanan olaylar nedeniyle Apollon bilicilik özelliği kazanmıştır. Apollon, doğumunun ardından babası Zeus'un isteği üzerine kuğuların çektiği bir araba ile Yunanistan'da tapınak kurmak için yola çıkmış, Parnassos dağının eteğinde yeşil bir ovaya inmiş ve burada karşısına Themis'in kehanet verdiği bir sunak çıkmıştır⁵⁶. Apollon'un kehanet tanrısı olma özelliği ise Python ejderini öldürmesi ile ilişkilidir⁵⁷. Mitolojiye göre, Leto ve çocuklarının peşine, Hera'nın saldırdığı ve Parnassos dağının çevresinde kuraklıklara sebep olan Python Ejderini, Apollon öldürür⁵⁸. Bu mitolojinin aksine, Apollon'un ve kehanet merkezlerinin kökeninin Ege ve Akdeniz kıyıları olduğu yönünde de görüşler mevcuttur⁵⁹. Klaros⁶⁰, Didyma⁶¹, Hierapolis⁶² ve Lairbenos⁶³ anılması gereken diğer Apollon kehanet merkezleridir.

İnsanların hem kehanete bu kadar önem vermesi hem de Likya'da önemli bir yere sahip olan Apollon'un bu kehanetlerle özdeşleştirilmesi, Likya'daki bazı kentlerin doğrudan Apollon ile ilişkilendirilmesine ve Sura gibi ön bilicilik merkezleri kurulmasına sebep olmuştur.

⁵² Şahin, 1998: 24.

⁵³ Tanrıver, 2009: 340.

⁵⁴ Herodotos, I-182.

⁵⁵ Plutarkhos, De sollertia animalium 976.C.2 421

⁵⁶ Erhat, 2010: 49.

⁵⁷ Graves, 2012: 92.

⁵⁸ Erhat, 2010: 49.

⁵⁹ Erhat, 2010: 48.

⁶⁰ bk. Soyöz, 1999; Tanrıver, 2009.

⁶¹ bk. Haselberger, 1985; Soyöz, 1999.

⁶² bk. Parke, 2014.

⁶³ bk. Öztürk, 2011.

Sura'nın tarihsel sürecini incelediğimizde elimizde tez içerisinde de bahsedilecek olan antik aktarımlar dışarısında herhangi bir veri bulunmamaktadır. Sura'nın tarihsel sürecini tek başına değil bağlı olduğu Myra ile düşünmek gerekmektedir. Myra'nın Klasik Dönemde parlak bir süreç yaşadığını gösteren kaya mezarlarından, çok az sayıda da olsa Sura'da da vardır. Roma Döneminde Myra ve Andriake'nin yoğun yerleşime ve yapılaşmaya sahne olduğunu görmekteyiz. Aynı şekilde Sura'da yer alan lahitler ve yazıtlar da bu dönemde artmaktadır ve bu popülerliği antik kaynaklara da yansımıştır. Lahitler üzerine yapılmış detay bir çalışma olmamasına karşılık çoğunluğu Roma dönemi lahitleri olmalıdır. Myra'nın Geç Antik Çağ'da Likya'ya başkentlik yaptığı da bilinmektedir. Geç Antik Çağda Sura'da da kilise ve geç dönem konutları görmekteyiz. Myra'nın tarihsel süreci detaylı olarak pek çok defa yayınlanmıştır⁶⁴. Sura'da herhangi bir kazı çalışması henüz gerçekleştirilmediği için buluntular üzerinden tarihsel sürecine katkı sağlamak mümkün değildir.

⁶⁴ bk. Akşit, 1971; Borchhardt, 1975; Bean, 1998; Keen, 1998; Brandt ve Kolb, 2005; Çevik, 2010; Çevik, 2015.

BİRİNCİ BÖLÜM

SURA APOLLON KÜLTÜ

1.1. Antik Kaynaklarda Sura ve Kehanet Merkezi

Antik kaynaklarda Sura ve buradaki Apollon kültü ile ilgili pek çok aktarım bulunmaktadır. Bu aktarımlarda Sura'dan genel olarak Apollon Surios ön bilicilik merkezi olması ile bahsedilir. Bu aktarımlar bize hem buradaki kült ile ilgili hem de bu kült ile bağlantılı ritüeller ile ilgili pek çok bilgi vermektedir.

Plinius kehanetin gerçekleşme şekli ile ilgili Apollon çeşmesinden, balıkların kehaneti bildirmek için 3 defa havuza toplandığını ve bu balıklara et atıldığını söyler. Balıkların eti yemelerinin iyiye, kuyrukları ile et parçalarını havuzun dışına atmalarının ise Apollon rahipleri tarafından kötüye yorumlandığını aktarmaktadır.

*“nam in Lycia Myris in fonte Apollinis, quem Curium appellant, ter fistula vocati veniunt ad augurium. diripere eos carnes abiectas laetum est consultantibus, caudis abigere dirum.”*⁶⁵.

Plutarkhos, Sura'nın, Myra ile Phellos arasında küçük bir yer olduğunu söyler⁶⁶. Burası ile ilgili Plutarkhos'un aktarımı şu şekildedir;

*“Diğer insanların kuşla yaptıkları profesyonel sistemi, balıkların dönüşlerine, kaçışlarına ve kovalamacalarına bakıp bunlardan ilahi sonuçlar çıkararak yaptıklarını duydum.”*⁶⁷.

MS 1. yüzyılda yaşadığı bilinen Plutarkhos'un, aslında bu bölgeye gelmediği aktarımlarındaki hatalardan/çelişkilerden de anlaşılmaktadır. Sura Apollon Önbilicilik Merkezinin ününün Kıta Yunanistan'da yaşayan ve orada ölen Plutarkhos'a kadar ulaşmış olması, bu kült alanının antik dünyadaki bilinirliğini ve önemini gözler önüne sermektedir. Buna karşın hiçbir zaman Delphi⁶⁸, Klaros⁶⁹ veya Didyma⁷⁰ kadar büyük bir merkez olmadığı,

⁶⁵ Plinius, XXXII, viii, 17.

⁶⁶ Plutarkhos, De sollertia animalium 976.C.2 421; Alkan, 2013: 120.

⁶⁷ Plutarkhos, De sollertia animalium 976.C.2 421; Çevik, 2010: 193; Alkan, 2013: 120.

⁶⁸ bk. Middleton, 1888; Dinsmoor, 1923.

⁶⁹ bk. Yolaçan, 2005; Soyöz, 1999.

⁷⁰ bk. Haselberger, 1985; Soyöz, 1999.

daha çok yerel/bölgesel bir merkez olduğu da düşünülmektedir⁷¹. Bu fark tapınakların boyutlarından da rahatlıkla anlaşılmaktadır. Ayrıca kültleri karşılaştırdığımızda Apollon Delphinos ile Apollon Surios arasında bir ilişki görülmemektedir⁷².

Antik dönemin ünlü yazarlarından Athenaios da Deipnosophistai adlı eserinde Sura'dan ve burada gerçekleştirilen ritüellerden detaylıca bahsetmektedir⁷³;

“οὐ κατασιωπήσομαι δὲ οὐδὲ τοὺς ἐν Λυκία ἰχθυομάντεις ἄνδρας, περὶ ὧν ἱστορεῖ Πολύχαρμος ἐν δευτέρῳ Λυκιακῶν γράφων οὕτως· "ὅταν γὰρ διέλθωσι πρὸς τὴν θάλασσαν, οὗ τὸ ἄλσος ἐστὶ πρὸς τῷ αἰγιαλῷ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐν ᾧ ἐστὶν ἡ δῖνα ἐπὶ τῆς ἀμάθου, παραγίνονται ἔχοντες οἱ μαντευόμενοι ὀβελίσκους δύο ξυλίνους, ἔχοντας ἐφ' ἑκατέρῳ σάρκας ὀπτὰς ἀριθμῷ δέκα. καὶ ὁ μὲν ἱερεὺς κάθηται πρὸς τῷ ἄλσει σιωπῇ, ὁ δὲ μαντευόμενος ἐμβάλλει τοὺς ὀβελίσκους εἰς τὴν δῖναν καὶ ἀποθεωρεῖ τὸ γινόμενον. μετὰ δὲ τὴν ἐμβολὴν τῶν ὀβελίσκων πληροῦται θαλάσσης ἡ δῖνα καὶ παραγίνεται ἰχθύων πλῆθος τοσοῦτον [καὶ τοιοῦτον] ὥστ' ἐκπλήττεσθαι τὸ ἀόρατον τοῦ πράγματος, τῷ δὲ μεγέθει <τοιοῦτων> ὥστε καὶ εὐλαβηθῆναι. ὅταν δὲ ἀπαγγεῖλῃ τὰ εἶδη τῶν ἰχθύων ὁ προφήτης, οὕτως τὸν χρησμὸν λαμβάνει παρὰ τοῦ ἱερέως ὁ μαντευόμενος περὶ ὧν ἠῤῥατο. φαίνονται δὲ ὀρφοί, γλαῦκοι, ἐνίοτε δὲ φάλλαινοι ἢ πρίστεις, πολλοὶ δὲ καὶ ἀόρατοι ἰχθύς καὶ ξένοι τῇ ὄψει." Ἀρτεμίδωρος δ' ἐν τῷ δεκάτῳ τῶν Γεωγραφουμένων λέγεσθαι φησιν ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων πηγὴν ἀναδίδοσθαι γλυκέος ὕδατος, ὅθεν συμβαίνειν δῖνας γίνεσθαι· γίνεσθαι δὲ καὶ ἰχθύας ἐν τῷ δινάζοντι τόπῳ μεγάλους. τούτοις δὲ οἱ θυσιάζοντες ἐμβάλλουσιν ἀπαρχὰς τῶν θυσιαζομένων ἐπὶ ξυλίνων ὀβελίσκων ἀναπεύροντες κρέα ἐφθὰ καὶ ὀπτὰ καὶ μάζας καὶ ἄρτους. ὀνομάζεται δὲ ὁ λιμὴν καὶ ὁ τόπος οὗτος Δῖνος”.

“Geleceğini öğrenmek isteyen kişi girdabın bulunduğu Apollon Koruluğu'na elinde 10 adet kızarmış et dizili 2 tahta şiş ile gelir. Rahip koruluktaki yerine yerleşir ve sessizce beklemeye başlar. Kehanette bulunacak kişi elindeki şişleri girdabın içine atar ve balıkların hareketlerini izlemeye başlar. Etin takıldığı şişler suya atıldıktan sonra, havuz deniz suyu ile doldurulur ve sonrasında değişik türde ve boyda balıklar bir anda ortaya çıkar. Kehanetin gerçekleştirecek olan Apollon Rahibi balıkların türüne, şekline ve boyutuna göre kehaneti gerçekleştirirken, geleceğini öğrenmek isteyen kişi ise dualar ederek beklemeye devam eder. Bu balık türleri arasında levrek, tatlı su balıkları, testere balığı ve balinanın yanı sıra hiç görülmemiş balıklar da gelir.”⁷⁴.

MS 2. yüzyılın sonunda yaşamış olan Athenaios, bu konu ile ilgili anlatılarını, MÖ 3. yüzyılın sonunda yaşamış olan Polykharmos ve MÖ 2. yüzyılın sonunda yaşamış olan Artemidoros'dan alıntılar yaparak aktarmıştır. Bu anlatım ile Sura vadisini karşılaştırdığımızda

⁷¹ Nolle, 2006: 516.

⁷² Parke, 2014: 197.

⁷³ Athenaios, Deipnosophistai VIII.8 333d-334a.

⁷⁴ Athenaios, Deipnosophistai VIII.8 333d-334a; Borchhardt, 1975: 76; Nolle, 2006: 515.

bugün bazı söylemlerin kısmen uyumlu olduğunu söylemek mümkündür. Tapınak bu vadinin neredeyse ortasında, sadece doğu yamaca biraz daha yakın bir konumdadır. Tapınakla aynı hizada, vadinin doğu yamacında bugün hala aktif olarak orta şiddetle akan bir kaynak bulunmaktadır. Bu girdap anlatımı üzerine yerel halk ile yaptığımız konuşmalar sırasında, burada özellikle son baharda çeşitli noktalarda girdap oluştuğu bilgisinin üzerine arazide çeşitli gözlemler gerçekleştirdik⁷⁵. 24 Eylül 2017 tarihinde, en belirgin tapınaktan 7-8 metre kadar güneyde, vadinin batı yamacının bittiği noktada olmak üzere toplamda 3-4 noktada bu girdap hareketini gözlemledik. Kaynaktan çıkan su, vadinin içerisindeki kısmen durağan ve farklı sıcaklıklardaki su birikintileri ile karşılaştığında aralarında oluşan basınç farkından dolayı girdaplar meydana getirmektedir. Arazinin şu anki durumundan anlaşıldığı üzere antik dönemden günümüze bazı farklılıklar olduğu kesindir. Örneğin, tapınağın yarısından fazlası bataklık içerisinde kalmıştır ve ön alan tamamen görünmez durumdadır. Athenaios'un, Sura'yı ziyaret etmediği, Polykharmos ve Artemidoros'dan alıntılar yaparak aktardığı gerçeği göz önüne alındığında aktardığı verilere normalden de fazla kuşku ile yaklaşmak gerekmektedir. Fakat günümüzde girdapların oluşması, bir su kaynağı ve havuzundan bahsedilmesi ve rahipler ile ilgili verilerde Athenaios'un aktarımlarını test edebildiğimiz için, bu aktarımın kısmen güvenilir olabileceğini düşünmek yanlış olmayacaktır. Güvenilir olması ise burada gerçekleştirilen ritüellerle ve antik dönemdeki kehanet merkezleri ile ilgili bildiklerimizin artmasına yardımcı olmaktadır. Bu anlatımın güvenilirliğini sorgulamamıza neden olan diğer bir nokta ise bahsedilen balık türleridir. Levrek ve farklı türlerdeki tatlı su balıklarının bu bölgede bulunmasının normal karşılanmasına karşın balinanın bu bölgede bulunması pek muhtemel değildir. Ki bölgede olan bir balık olsa bile balina ya da kılıç balığı gibi büyük boyuttaki balık türlerinin bu kurulan sistem içerisinde, koruluktaki havuza gelmesi pek olası görünmemektedir. Athenaios'un balıklar ile ilgili bilgileri bu şekilde aktarmış olması kesinlikle abartı olmalıdır.

Aelianus'un aktarımları da Athenaios ile oldukça benzerdir. Kehanet merkezinin Myra ile Phellos arasında yer aldığını, suyun gelip gitmesi ile balıkların gelip gittiğini ve ritüeller sırasında rahiplere uyulması gerektiğini söyler. Ayrıca buradaki Apollon rahiplerini birer uzman olarak görüp birer sihirbaza benzetmektedir.

“Μυρέων τῶν ἐν Λυκίᾳ κόλπος ἐστὶ καὶ ἔχει πηγὴν, καὶ ἐνταῦθα νεὼς Ἀπόλλωνός ἐστι, καὶ ὁ τοῦδε τοῦ θεοῦ ἱερεὺς κρέα μόσχεια διασπείρει τῶν τῷ θεῷ τεθυμένων, ὀρφρὰ τε οἱ ἰχθύες ἀθρόοι προσ νέουσι, καὶ τῶν κρεῶν ἐσθίουσιν οἷα δήπου καλοῦ μενοὶ δαιτυμόνες. καὶ χαίρουσιν οἱ

⁷⁵ Görüşmeler, 2017 yılı içerisinde farklı zamanlarda farklı kişilerle yapılmıştır.

θύσαντες, καὶ τὴν τούτων δαῖτα πιστεύουσιν εἶναι σφισιν ὅτταν ἀγαθὴν, καὶ λέγουσιν ἕλεων εἶναι τὸν θεόν, διότι οἱ ἰχθύες ἐνεπλήσθησαν τῶν κρεῶν. εἰ δὲ ταῖς οὐραῖς αὐτὰ ἐς τὴν γῆν ἐκβάλοιεν ὥσπερ οὖν ἀτιμάσαντες καὶ μυσαρὰ κρίναντες, τοῦτο δὴ τοῦ θεοῦ μῆνις εἶναι πεπίστευται. γνωρίζουσι δὲ καὶ τὴν τοῦ ἱερέως φωνὴν οἱ ἰχθύες, καὶ ὑπακούσαντες μὲν εὐφραίνουσι δι' οὓς κέκληνται, τοῦναντίον δὲ δρᾶσαντες λυποῦσιν.”⁷⁶.

Bu antik aktarımları genel olarak değerlendirmek gerekirse, antik dönem yazarlarının doğrudan konum vererek –Myra ile Phellos arasında– aktarımları gerçekleştirmeleri, bahsedilen yerin bugün Sura olarak bildiğimiz yer olmasına, herhangi bir şüphe duymamamıza sebep olmaktadır. Ayrıca aktarımların birbirleri ile örtüşüyor olması da bizim ritüellerin nasıl gerçekleştirildiği sorusuna yanıt bulmamıza sebep olmaktadır. Anlatımlar arasındaki farklılıkları ise aradaki zaman farkı ve antik dönem yazarlarının olaylara bakış farklılıkları ile açıklayabiliriz.

Burada bahsedilmesi gereken bir diğer konu ise Apollon’un balıklarla olan ilişkisidir. Normalde Apollon’un balıklarla doğrudan bir ilişkisi bulunmamaktadır. Fakat Ege’nin bazı yerlerinde Apollon ile yunus balıkları arasında bir ilişki olduğu bilinmektedir⁷⁷.

1.2. Külte İlişkin Yazıtlar

Yerleşimde kült ile ilişkili olarak toplam 13 yazıt bulunmaktadır⁷⁸. Bunların büyük kısmı daha önce yayınlanmıştır. Yeni bulunanlarla birlikte tüm ilgili yazıtlar tez içerisinde sunulmuştur.

İlk olarak inceleyeceğimiz yazıt, Sura üst yerleşiminde akropolün güney yamacında yer almaktadır. Yamaçta ana kaya oyularak düzenlenmiş olan bu eksedralı⁷⁹ naiskosun⁸⁰ güneybatı köşesinin dışındaki heykel altlığında bulunmaktadır (**Lev.6.**).

Yazıtın orijinal metni şu şekildedir⁸¹;

1	ἐπιφανεστάτῳ θεῷ Σουρίῳ
Ἀπόλλωνι Μυρέων, τῆς μητροπό-
λεως τοῦ Λυκίων ἔθνους, ἡ βουλὴ καὶ
ὁ δῆμος ἐτείμησε πάλιν καὶ ἀνδρι-
5	ἀντι Ἀντίγονον δις τὸν καὶ Λυσίμα-
χον Μυρέα, ἱερέα διὰ βίου τοῦ ἐπιφανεσ-

⁷⁶ Aelianus, De Natura Animalium, Liber Octavus, V, 12 1.

⁷⁷ Parke, 2014: 197.

⁷⁸ Yazıtlar Sn. Doç. Dr. Burak Takmer’in yardımıyla sunulmuş ve değerlendirilmiştir.

⁷⁹ Petersen – Luschan 1889, 45.

⁸⁰ Borchhardt, 1975: 78.

⁸¹ Petersen – Luschan 1889, 45.82; IGR III 714.

- τάτου θεοῦ Σουρίου Ἀπόλλωνος, σεμνῶς
 τὴν ἱερατεῖ[α]ν τοῦ [θ]εοῦ ἔ[τι] ἄγοντα, ἀρξά-
 μενον τῆς ἱερατείας ἀπὸ ἐτῶν λ´ καὶ ἄγον-
 10 τα ἤδη ἔτη εἰς τὴν ἱερωσύνην κδ´ ἕως
 Ἀρχεμβρό[τ]ου τοῦ Μακεδόνο, γένεος
 καὶ πάππων καὶ προπ[ά]ππων εὐγενεστά-
 των, τετε<λ>εκόντων τὰς ἀρχὰς πάσας καὶ
 ἐγ δευτέρου, αὐτ[ὸν] ὥς ἀγωνοθετήσαντα
 15 πανηγύρεος τῆς ἀρχηγέτιδος θεοῦ Ἐλευ-
 θέρας, καὶ ταμιεύσαντα καὶ γραμματεύ-
 σαντα τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου, ὑποδε-
 ξάμενον [δὲ] τοὺς κυριακοὺς ὥς μαρτυ-
 ρηθῆναι τὴν πόλιν ὑπὸ τῶν ἐπάρχων,
 20 καὶ γυμνασιαρχήσαντα τῆς σεμνο[τ]άτης
 γερουσίας [καὶ] πρυτανεύσαντα καὶ ταμ-
 ιεύσαντα τῶν Σεβαστ[ῶ]ν ὑπὲρ τῆς εὐγε[νέ]-
 ος γυναικὸς αὐτοῦ Πλατωνίδος τῆς καὶ
 Λυκίας [Μ]ουσέρ[ω]τος Μυρίσσης. Τὸν δ´ ἔτι
 25 λοιπὸν χρόνον τῆς ἱερατείας ἐπιγράψει
 αὐτὸς ἢ τὰ τέκνα καὶ ἔγγον[α α]ὐτοῦ.

Bu yazıtın çevirisi ise şu şekildedir⁸²;

“Pek şanlı tanrı Apollon Surios onuruna. Lykia Birliği’nin metropolisi Myra’nın Danışma ve Halk meclisleri, pek şanlı tanrı Apollon Surios’un ömür boyu rahibi olup tanrının rahipliğini hali hazırda muhteşem bir şekilde sürdürmekte olan, otuz yaşında başladığı rahiplik görevini Makedon oğlu Arkhembrotos’a kadar 24 yıldır sürdüren, pek soylu dedelerinin ve büyük dedelerinin soyundan gelen, ikinci kez üstlendikleri de dâhil olmak üzere bütün memuriyetleri ifa etmiş bulunan, baş tanrıça Eleuthera için kutlanan panegyris’in agonothes’tes’liğini üstlenen, Danışma ve Halk meclislerinin hem haznedarlığını hem de yazmanlığını yapan, valilerin nezdinde memleketinin önemli adledilmesi için onların mahiyetindekileri ağırlayan, son derece saygın gerusia’nın gymnasiarkhes’liğini yerine getiren, tamias’lık makamında bulunan, en onurlu yaşlıların gymnasiarkhes’liğini yapan ve prytanis olarak görevde bulunan, Lykia olarak da bilinen Myra yurttaşı soylu eşi Mouser kızı Platonis için imparatorların haznedarlık vazifesini yerine getiren, ayrıca ilerideki rahiplik görevleri için de çocuklarıyla torunlarını kaydettirecek olan Antigonos oğlu Lysimakhos olarak da tanınan Myra yurttaşı Antigonos’u bir kez daha heykelle onurlandırdı.”

⁸² Alkan, 2013: 263.

Bu yazıt ile ilgili Alkan⁸³, MS 43 tarihinin en erken tarih olabileceğini söylerken, yazıtın MS 2. yüzyıldan daha geç bir tarihe tarihlenemeyeceğini belirtir. Bu yazıt, Sura-Myra arasındaki ilişkiyi anlatması açısından hem de Myra kültleri ile ilgili bilgi vermesi açısından önemlidir.

Apollon Surios'un rahibi olan Myralı Lysimakhos'un onurlandırıldığı yazıtta Artemis ve Apollon kültlerinin de bir arada olduğu görülmektedir. Buradan yapacağımız bir başka çıkarım ise Myra'da bir Apollon tapınağından bahsedilmemesinin nedeninin, Sura'nın Myra'ya bağlı olması ve burada doğrudan Apollon kült merkezi olması düşüncesini⁸⁴ teyit etmektedir.

Alandaki en büyük yazıt grubunu Rahipler Alanında yer alan steller üzerindeki yazıtlar kapsamaktadır (**Lev.7-9a**). KB yazıtı olarak adlandırdığımız yazıt şu şekildedir⁸⁵;

- 1 ἀγαθῇ τύχῃ.
Ἀπολλωνι Σουρίῳ, ἀρχιερέος
Ἀντιχάρου τοῦ καὶ Διονυσίου,
ἱερ[ω]μένου διὰ βίου Ἀντιγόνου β'
5 τοῦ καὶ Λυσιμάχου, γραμματείουτος
Σεβαστῆς πλατείας Συμφόρου β' τοῦ
κ[α]ὶ Σωτῆρος, ἱεροκηρυκούτος Μαρκ[ί]ου
Ξάνθου, προστάται· Ἀρτέμων β' ὁ καὶ
[Πτο]λε[μ]αῖος, Σαρπηδ[ῶ]ν ὁ καὶ Εὐδοῦς
10 [Ἀ]ρισταγόρας ὁ καὶ Κράτερος, Νείκανδρος [Θ]ρα[. .],
[Νι]κόστρατος γ' του Ἰάσονος, Ἀντίγονος
[Μαρ]κιανοῦ, Ἀντίμαχος ὁ καὶ Ἀσκληπιᾶ[ς]
Φεραγάθου, Ἄλκιμος ὁ καὶ Γάμικος [. . .],
[. .]εριανὸς Ἀρτέ[μω]ν Ἀντιμάχου, Ἐλευ[. . .]
15 [. . .]ιωλα, Ἑρμᾶς Νουμερίου Ἀφροδισίου,
[. . .]ος Ποσειδωνίου, Ἰοῦστος δις Ἀπολλω[νίου],
Στρηνίων Στρηνίωνος, Ἐπίκτητος Ἀπέλλα,
[.] Συμ[φ]όρου, Καλιβρύων Πλάτωνος,
[.]ος Δημαρίστου, Τερτυλ[λ]εῖνος
20 [.], Εὐτύχης Λαδικέας, Φιλοκύριος.

Bu yazıtın çevirisi ise şu şekildedir;

⁸³ Alkan, 2013: 263.

⁸⁴ Çevik, 2015, 394.

⁸⁵ Petersen ve Luschan, 1889, 46.84; CIG 4303k; IGR III 712.

“İyi talihle. (Bu anıt) Dionysios olarak da bilinen Antikhares’in imparator kültü başrahipliği; Antigonos oğlu Lysimakhos olarak da bilinen Antigonos’un (Tanrı Apollon’un) ömür boyu rahipliği; Symphoros oğlu Soter olarak da bilinen Symphoros’un (Augusta Caddesi derneğinin) yazmanlığını; Marcius Ksanthos’un da hierokērys’lüğü (kutsal tellallık) sırasında Apollon Surios onuruna (dikildi). Derneğin başkanları (prostatai) şunlardır: Artemon oğlu Ptolemaios olarak da bilinen Artemon, Euodos oğlu Sarpedon, Krateros olarak da bilinen Aristagoras, Filanca oğlu Neikandros, Iason oğlu Nikostratos oğlu Nikostratos, Marcianus oğlu Antigonos, Pheragathos oğlu Asklepias olarak da bilinen Antimakhos, Gamikos. . . olarak da bilinen Alkimos, Valerianus, Antimakhos oğlu Artemon, [...] Iolas oğlu Eleutheros, Numerius Aphrodeisios oğlu Hermas, Poseidonios oğlu Filanca, Apollonios oğlu Iustus oğlu Iustus, Strenion oğlu Strenion, Apellas oğlu Epitetos, Symphoros oğlu Filanca, Platon oğlu Kalibryon, Demaristes oğlu Filanca, Filanca oğlu Tertullianus, Laodikeia oğlu Eutykhes ve Philokyrios.”

Bu yazıtın, MS 237 yılında yaşanan siyasi boşluk nedeniyle MS 237 yılının başlarına tarihlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir⁸⁶.

KD (Lev.9a) olarak isimlendirdiğimiz ve hemen KB stelinin yanındaki rahipler listesi ise şu şekildedir⁸⁷;

- 1 ἀγαθῇ τύχῃ.
Ἀπόλλωνι Σουρίῳ,
ἀρχιερέως τοῦ μετὰ Μάρκον [. . . .],
ὑπατείας Περπετοῦα καὶ Κορνηλιαν[οῦ],
- 5 ἱερωμένου διὰ βίου Πτωλεμαίου τοῦ καὶ
Ζωσίμου, γραμματεύοντος Σεβασ-
τῆς πλατείας Ἰουλ. Αὐρ. Ἀνθου,
ἱεροκηρυκοῦντος Μαρκίου [Ξ]άνθου,
προστάται·
- 10 Βόηθος β΄ Φαρνάκου, Ἀρισταγόρας δις
Κρατέρου, Ἑρμογένης Βοήθου, Κλ. [Δ]ίων,
Δράκων Εὐ[τ]ρίβου, Φίλιππος β΄ Στρηνίων[ος],
Ἀρχέδημος Ἀρτεμιδώρου, Ξενοκλῆς δ΄,
Κ[λ]. Με[λ]α[ιν](?)ίτης, Κ[λ]. Θεόφιλος,
- 15 Αὐρ. Ἡφαιστοκλῆς, Δημήτριος Γαΐου,
Εὐφρόσυνος ε΄ Ῥοδίππου,
Ἡραΐσκος γ΄ Εὐτύχου, Τυχικὸς Δάφνης,
Ἑρμῆς Ἰουλίου Βεΐθου,
Φιλάδελφος Ἰέρακος, Ἔτυμος Ὀϊκ[λο]ν

⁸⁶ Reitzenstein, 2011: 227.

⁸⁷ Petersen ve Luschan, 1889, 44.83.

20 Φύλαγρος Φεραγάθου, Βασιλείδης
Εὐθήρου, Νεικόστρατος Εὐπάθο[υ]ς·
εὐτυχῶς.

Bu yazıtın ise çevirisi şu şekildedir;

“İyi talihle. (Bu anıt) Marcus Filanca’dan sonra imparator kültü başrahipliği üstlenilmediği; Lucius Marius Perpetuus ve Lucius Mummius Felix Cornelianus’un konsül oldukları; Zosimos olarak bilinen Ptolemaios’un (Tanrı Apollon’un) ömür boyu rahipliği; Iulius Aurelius Anthos’un (Augusta Caddesi derneğinin) yazmanlığını; Marcius Ksanthos’un da hierokēryks’lüğü (kutsal tellallık) sırasında Apollon Surios onuruna (dikildi). Derneğin başkanları (prostatai) şunlardır: Pharnakes oğlu Boethos oğlu Boethos, Krateros oğlu Aristagoras oğlu Aristagoras, Boethos oğlu Hermogenes, Claudius Dion, Eutribos oğlu Drakon, Strenion oğlu Philippos oğlu Philippos, Artemidoros oğlu Arkhedemos, Ksenokles oğlu Ksenokles oğlu Ksenokles oğlu Ksenokles, Claudius Melainites?, Claudius Theophilos, Aurelius Hephaisstokles, Gaius oğlu Demetrios, Rhodippos oğlu Euphrosynos oğlu Euphrosynos oğlu Euphrosynos oğlu Euphrosynos oğlu Euphrosynos, Eutykhes oğlu Heraiskos oğlu Heraiskos, Tykhikos Daphnes, Iulius Beithys oğlu Hermes, Hieraks oğlu Philadelphos, Oiklos oğlu Etymos, Pheragathos oğlu Philagros, Eutheros oğlu Basileides ve Eupathes oğlu Neikostratos. Esenlikle!”⁸⁸.

Reitzenstein, yazıtta geçen imparator kültü başrahipliği üstlenilmeme olayı nedeniyle MS 237 yılına tarihlendirilmesi⁸⁹ gerektiğini söylemektedir. MS 237 yılında yaşanan siyasi boşluk nedeniyle bu tarihlendirilme yapılmaktadır.

KDD (**Lev.9b**) olarak isimlendirdiğimiz Rahipler Alanındaki bir diğer yazıtın orijinal metni şu şekildedir⁹⁰;

1 [ἀγαθῇ] τύχη.
Ἀπόλλων[ι Σ]ο[υρίω].
ἐπὶ ἀρχι(ερέως) [Ἡ]ρ[ακ]λ[ι]αν[οῦ] γ’ [τ]ο[ῦ]
καὶ Ἀριστα[ι]ν[έ]του, ἱερομένου
5 διὰ βίου Αὐρ. Εὐπλόο[υ β’] τοῦ κ[αὶ]
.ι.ίου., γραμματευούσης Μ. Αὐρ. Λυσι-
μάχης Δημητρίου, ἱεροκηρυκοῦντος
Αὐρ. Ἐπαφροδείτου τοῦ καὶ Διονυσίου,
προστάται σεβαστῆς πλατείας·
10 Ἰούλ. Αὐρ. Εὐδρομος, Σαρπηδῶν ὁ καὶ Εὐφ[ι]λος(?)

⁸⁸ Petersen ve Luschan, 1889, 44.83.

⁸⁹ Reitzenstein, 2011: 238.

⁹⁰ Heberdey ve Kalinka, 1897: no.48.

- T. M. Ξάνθος, Ἀρτέμων β' ὁ καὶ Πτολεμαῖος,
 M. A[ὐ]ρ. Εὐπ[λ]οος, Ἀντίμαχος ὁ καὶ Ἀσκληπιάδης,
 Ἰούστος Ἀπολλωνίου, Ἀντίγονος Μαρκιανοῦ,
 Εὐτυχιανὸς Ποσειδονίου, Ἑρμᾶς Νομερίο[υ],
 15 Ἀκέτας, [Ἀσ]τεριανὸς, Νεικόστρατος Ἰάσονος,
 Ἑρμῆς Στρηνίωνος, Εὐδοξος ὁ καὶ Ἐλεύ[θ]ερος,
 Ἀντίπατρος ὁ καὶ Φιλοκύριος, Ἑρμαῖος Συμφόρου,
 Τερτυλλεῖνος Σόζοντος, Παρμενίσκος ὁ καὶ
 Ἡραΐσκος, Ἀθηναγόρας ὁ καὶ Παρμενίσκος,
 20 Ἀγαθήμερος Ἀγαθημέρου, Εἰρηναῖος Ἡραΐσκου,
 Ἀμμιανὸς β' ὁ καὶ Πτολεμαῖος, Ζώσιμος Πεισονίδος,
 Προσδόκιμος Εὐφροσύνου, Νευκίτης Ἡ-
 23 ραΐδος. εὐτυχῶς.

Heberder ve Kalinka tarafından yayınlanan bu yazıtın çevirisi ise şu şekildedir;

“İyi talihle. (Bu anıt) Heraclianus oğlu Heraclianus oğlu Aristainetos olarak da bilinen Heraclianus'un imparator kültü başrahipliği; Euploos oğlu Filanca olarak da bilinen Aurelius Euploos'un (Tanrı Apollon'un) ömür boyu rahipliği; Demetrios kızı M. Aurelia Lysimakhe'nin (Augusta Caddesi derneğinin) yazmanlığını; Dionysios olarak da bilinen Aurelius Epaphrodeitos'un da hierokēryks'lüğü (kutsal tellallık) sırasında Apollon Surios onuruna (dikildi). Derneğin başkanları (prostatai) şunlardır: Iulius Aurelius Eudromos, Euphilos olarak da bilinen Sarpedon, T. M. Ksanthos, Artemon oğlu Ptolemaios olarak da bilinen Artemon, M. Aurelius Euploos, Asklepiades olarak da bilinen Antimakhos, Apollonios oğlu Iustus, Marcianus oğlu Antigonos, Poseidonios oğlu Eutychianus, Numerius oğlu Hermas, Aketas, Asterianos?, Iason oğlu Neikostratos, Strenion oğlu Hermes, Eleutheros olarak da bilinen Eudoksos, Philokyrios olarak da bilinen Antipatros, Symphoros oğlu Hermaios, Sozon oğlu Tertulleinus, Heraiskos olarak da bilinen Parmeniskos, Parmeniskos olarak da bilinen Athenagoras, Agathemeros oğlu Agathemeros, Heraiskos oğlu Eirenaios, Ammianus oğlu Ptolemaios olarak da bilinen Ammianus, Peison oğlu Zosimos, Euphrosynos oğlu Prosdokimos ve Herais oğlu Neiketes. Esenlikle!”

Bu yazıtın MS 220/230 yıllarını civarına tarihlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir⁹¹.

Üst yerleşimdeki inceleyeceğimiz son yazıt ise yine Rahipler Alanındaki KDB (Lev.9a) yazıtıdır ve bu yazıt ise şu şekildedir⁹²;

- 1 ἄγαθῇ τύχῃ.
 Ἀπόλλωνι Σουρίω.

⁹¹ Reitzenstein, 2011: 226.

⁹² Heberdey ve Kalinka, 1897: no.49.

- ἐπὶ ἀρχι(ερέως) Αἰλ. Τηλεμάχου
τοῦ καὶ Δικαιάρχου, ἱερομένου
5 διὰ βίου Αὐρ. Ἀντιγόνου β' τοῦ καὶ
Λυσιμάχου, γραμματεύοντος
σεβαστῆς) πλατείας) Ξάνθου, ἱεροκηρυκοῦντος
Αὐρ. Φεραγάθου τοῦ καὶ Δημητρίο[υ],
οἱ προστάται τῆς σεβαστῆς
10 πλατείας· Ἑρμοτέλης β' ὁ καὶ
Ἑρμείας, Ἀντίμαχος Κλ. Ἑρμείου,
Μηνόφιλος β', Ἑμβρομος β' ὁ καὶ
Ζώσιμος β' Μηνοδότου, Χρήσιμος
Βακχ[υ]λίδου, καὶ τὸ β'· Διογένης Μύ-
15 ρωνος, Μουσαῖος Ποτίω, Φ[λ]. Νυμφικός,
Δημήτριος Πτολεμαίου, Καταθύμιος,
Εὐτυχῆς β' Ἑρμοῦ, Αὐρ. Εὐφρόσυνος,
Βοῆθις ὁ καὶ Εὐκράτης, Ὀφάννας
Διοτείμου, Δημήτριος β' Κασσάνδρου,
20 Ποσειδώνιος Ἀρίστωνος, Ἑρμῆς Ἑρμογένους,
Ἑρμόλαος Μηνοφίλου, Ἑράσιμος Ἀγαθοβούλου,
Ἑλλάνικος ὁ καὶ Θεόδωρος, Ἑρως Ἐπαφροδείτου,
Ἀφροδείσιος Ἀρτέμωνος, Ἀσκληπι-
24 ὁδοτος Ἑρμησιάνακτος. εὐτυχῶς.

Çevirisi ise şu şekildedir;

“İyi talihle. (Bu anıt) Dikaiarkhos olarak da bilinen Aelius Telemakhos'un imparator kültü başrahipliği; Antigonos oğlu Lysimakhos olarak da bilinen Aurelius Antigonos'un (Tanrı Apollon'un) ömür boyu rahipliği; Ksanthos'un Augusta Caddesi derneğinin yazmanlığı; Demetrios olarak da bilinen Aurelius Pheragathos'un da hierokēryks'lüğü (kutsal tellallık) sırasında Apollon Surios onuruna (dikildi). Derneğin başkanları (prostatai) şunlardır: Hermoteles oğlu Hermeias olarak da bilinen Hermoteles, Claudius Hermeios oğlu Antimakhos, Menophilos oğlu Menophilos, Menodotos oğlu Embromos oğlu Zosimos olarak da bilinen Embromos ikinci kez, Bakkhylides oğlu Khresimos da ikinci kez, Myron oğlu Diogenes, Potion oğlu Mousaios, Flavius Nymphikos, Ptolemaios oğlu Demetrios, Katathymios, Hermes oğlu Eutykhes oğlu Eutykhes, Aur. Euphronsynos, Eukrates olarak da bilinen Boethi(o)s, Dioteimos oğlu Ophannas, Kassandros oğlu Demetrios oğlu Demetrios, Ariston oğlu Poseidonios, Hermogenes oğlu Hermes, Menophilos oğlu Hermolaos, Agathoboulos oğlu Erasmios, Theodoros olarak da bilinen Hellanikos, Epaphrodeitos oğlu Eros, Artemon oğlu Aphrodeisios ve Hermesianaks oğlu Asklepiodotos. Esenlikle!”

İsimler özelinde yapılan incelemelerin ardından bu yazıtın MS 230 yılı civarlarına tarihlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir⁹³.

Üst yerleşimde, bu tez kapsamında inceleyeceğimiz son yazıt ise aşağıdaki şekildedir⁹⁴ ve bu yazıtın da MS 230 yılı civarına⁹⁵ tarihlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

- 1 ἀγαθῇ τύχῃ.
 Ἀπόλλωνι Σουρίῳ. Ἀρχιερέος Ἰουλίου Δημητρίου,
 ἱερωμένου διὰ βίου Αὐρ. Πτολεμαίου τοῦ
 καὶ Ζωσίμου, γραμματεύοντος σεβαστῆς
 5 πλατείας Αὐρ. Θεοδώρου β' Κλαυδίου
 Ἀγαμέμνονος, ἱεροκηρυκοῦντος Μαρκίου Ξάνθου,
 [προστάτ]αι· Πλιστ[ί]ας γ', Διογένης ὁ καὶ Μελέαγρος,
 Δράκων ὁ κ[αὶ] Ἀρ[ι]στοδόδημος, Πτολεμαῖος Εὐτυ-
 χέους, Ἑρμῶνα[ξ ὁ] καὶ Ἀλέξανδρος, Ἀλέξανδρος
 10 ὁ καὶ Φίλαγρος, Δημή[τρι]ος ὁ [καὶ] Σωτήριχος, Μάρκ.
 Αὐρ. Ξάνθος δις, Ἰουλ. Ἀν[τίγον(?)]ος ὁ καὶ Ἄνθος,
 Ἰο[υ]λ. Αὐρ. Δημήτριος ὁ καὶ Ἄνθ[ος], Ἀ[σκληπ]ιδότ[ος]
 ὁ καὶ Θεόδοτος, Ἀσκληπιάδης β' Ἀντιπάτρου,
 Πτολεμαῖος γ', Βακχυλλίδης Στρηνίωνος, Λεοντίσκος
 15 Ζωσίμου, Ἐπάγαθος ὁ καὶ Ἑρασίστρατος, Ἑρμῆς Σερα[πί]ω-
 [νος, Λό(?)]λλιος Ἰάσων, Πλάτων Γαίου, Πλάτων Μενοφίλου,
 [Ἑρμ]όλ[α]ος Ἑρμολάου, Ἑμβρομος Εὐτυχέους, Ἡλιόδω[ρος].
 18 εὐτυχῶς.

Bu yazıtın çevirisi ise şu şekildedir;

“İyi talihle. (Bu anıt) Iulius Demetrios'un imparator kültü başrahipliği; Zosimos olarak da bilinen Aurelius Ptolemaios'un (Tanrı Apollon'un) ömür boyu rahipliği; Claudius Agamemnon oğlu Aurelius Theodoros oğlu Aurelius Theodoros'un Augusta Caddesi derneğinin yazmanlığını; Marcius Ksanthos'un da hierokērys'lüğü (kutsal tellallık) sırasında Apollon Surios onuruna (dikildi). Derneğin başkanları (prostatai) şunlardır: Plistias oğlu Plistias, Meleagros olarak da bilinen Diogenes, Aristodemos olarak da bilinen Drakon, Eutykhes oğlu Ptolemaios, Aleksandros olarak da bilinen Hermonaks, Philagros olarak da bilinen Aleksandros, Soterikhos olarak da bilinen Demetrios, Ksanthos oğlu Marcus Aurelius Ksanthos, Anthos olarak da bilinen Iulius An(tigon?)os, Anthos olarak da bilinen Iulius Aurelius Demetrios, Theodotos olarak da bilinen Asklepiodotos, Antipatros oğlu Asklepiades oğlu

⁹³ Reitzenstein, 2011: 227.

⁹⁴ Heberdey ve Kalinka, 1897: no.50.

⁹⁵ Reitzenstein, 2011: 227.

Asklepiades, Ptolemaios oğlu Ptolemaios oğlu Ptolemaios, Strenion oğlu Bakkhyllides, Zosimos oğlu Leontiskos, Erasistratos olarak da bilinen Epagathos, Serapion oğlu Hermes, Lollios? Iason, Gaius oğlu Platon, Menophilos oğlu Platon, Hermolaos oğlu [Herm]ol[a]os?, Eutykhes oğlu Embromos ve Heliodoros. Esenlikle!”

Bu yazıtların tümü MS 3. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmektedir. Bu tarihlendirme kriterinde temel nedenlerden birisi yazıtlardan birisinin⁹⁶ net olarak MS 237 yılına tarihlendiriliyor⁹⁷ olmasıdır. Yazıtlardan⁹⁸ tümünde Aurelius ismi geçmektedir. Aurelius isminin kullanımı için verilen en erken tarih ise MS 160 yılından sonra MS 212 yılıdır⁹⁹. Yazıtlardan birisinin net tarihini MS 237 olarak bildiğimiz için ve yazıtların üzerindeki isimler birbirleri ile bağlantılı olduğu için bu tarihlendirme yapılmaktadır. Hatta Reitzenstein isimler üzerinden yola çıkarak rahiplerin sıralamasını şu şekilde yapmıştır¹⁰⁰; Aristainetos olarak bilinen Heraclianus¹⁰¹, Dionysios olarak bilinen Antikhares¹⁰², Dikaiarkhos olarak da bilinen Aelius Telemakhos¹⁰³, Iulius Demetrios¹⁰⁴ ve imparator kültü baş rahipliğinin üstlenilmediği 237 yılına tarihlenen yazıt¹⁰⁵.

Bu yazıt gruplarının haricinde vadinin içerisindeki tapınakta toplamda 14 adet yazıt yer almaktadır. Bu yazıtlardan 8 tanesi daha önce yayınlanmış olup bu tezde bahsedeceğimiz geriye kalan 1 tanesi daha önce herhangi bir yayında geçmemektedir. Geriye kalan 5 yazıt ise henüz okunamamış veya anlamlandırılması güç tekil kelimelerden oluşmaktadır. Bu yazıtların bu zamana kadar yayınlanmamış olmasının sebeplerinden bir tanesi de Sura’da kapsamlı bir çalışma gerçekleştirilmemiş olmasıdır. Ayrıca bir başka sebep ise bu yazıtların bir kısmının doğrudan gün ışığında görünmesi oldukça güçtür. Sura’da tapınak içerisinde daha önce okunmuş olan yazıtları daha iyi belgeleyebilmek ve yayını olmayan yazıtları da okuyabilmek için, RTI¹⁰⁶ olarak bilinen Yansıtma Dönüşümlü Görüntüleme teknolojisine başvurulmuştur. RTI işleminde sabit bir açıya yerleştirilmiş kamera ile, yazıta düşen ışıkların açısı sürekli değiştirilerek çekilen çok sayıdaki fotoğraf, bilgisayar üzerinde işlenerek yazıtlar daha

⁹⁶ Petersen ve Luschan, 1889, 44.83.

⁹⁷ Reitzenstein, 2011: 228.

⁹⁸ Petersen ve Luschan, 1889, no.83; Petersen ve Luschan, 1889, no.84; Heberdey ve Kalinka, 1897: no.48; Heberdey ve Kalinka, 1897: no.49. Heberdey ve Kalinka, 1897: no.50.

⁹⁹ Reitzenstein, 2011: 228.

¹⁰⁰ Reitzenstein, 2011: 226.

¹⁰¹ Heberdey ve Kalinka, 1897: no.48.

¹⁰² Petersen ve Luschan, 1889, no.84.

¹⁰³ Heberdey ve Kalinka, 1897: no.49.

¹⁰⁴ Heberdey ve Kalinka, 1897: no.50.

¹⁰⁵ Petersen ve Luschan, 1889, no.83.

¹⁰⁶ Akçay, 2016: 2.

okunabilir hale getirilmektedir. Bu teknik ile daha iyi sonuçlar almak için, gece yarısı gerçekleştirdiğimiz araştırma gezisinde içeride çok daha fazla yazıt olduğunu keşfetmiş olduk.

Daha önce okunmuş, tüm yazıtlar içerisinde en popüler ve en tartışmalı olan yazıt Ptolemaios ile ilgili olan yazıttır (**Lev.10a**). Yazıtın içeriği ve çevirisi ise şu şekildedir¹⁰⁷;

1 μνησθῶ [σι] οἱ
 περί Πτολε-
 μαίου βασιλέα
 Ἄγνους
 5 Ἐπίκτητος
 Παρδαλας
 Ἀρισταγόρας
 Εὐέλπistos
 Ἀπολλωνis
 10 Καλλίνικος
 Ἀρτέμων
 Εὐτυχος

“Kral Ptolemaios’un mahiyetindeki Hagnos, Epiktetos, Pardalas, Aristagoras, Apolloni(o)s, Kallinikos, Artemon ve Eutykhos’un anıları yaşasın.”

Bu yazıt tapınağın sella bölümünde, batı duvarda, beden duvarındaki 3. sırada yer almaktadır. Yazıtı çevreleyen bir tabula ansata bulunmaktadır ve yazıt MÖ 88 yılına tarihlenmektedir¹⁰⁸. Tabula ansatanın sağ ve sol sınırları işlenmiştir. Yazıt bloğun üstünden altına kadar devam ettiği için, alt-üst sınırlar görülmemektedir. Aynı zamanda bu tabula ansata yazıt ile aynı tarihte mi yapıldı yoksa daha sonradan mı ilave edildi sorusunu cevaplamak güçtür. Yazıtın tarihlendirilmesi konusunda iki görüş bulunmaktadır. Yazıtta bahsedilen Ptolemaios’un, Mısır kralı X. Ptolemaios mu yoksa Roma’nın vasal krallığı Mauretania Kralı Ptolemaios mu olduğu tartışmasını, Nolle detaylıca irdemiştir ve yazıtın ülkesinden kaçıp MÖ 88 yılında Myra’ya sığınan X. Ptolemaios ile ilişkilendirilmesinin gerektiği sonucuna varmıştır¹⁰⁹.

Tapınağın doğu duvarındaki başka bir blok üzerinde anı yazıtı yer almaktadır (**Lev.10b**). Bu yazıt ve çevirisi şu şekildedir¹¹⁰;

¹⁰⁷ Nolle, 2006: 517.

¹⁰⁸ Nolle, 2006: 517.

¹⁰⁹ Nolle, 2006: 516 vd.

¹¹⁰ Bean, 1962: no:3.

1 [M]vη[σ]θῆ Ἰάσων

“*Iason hatırlansın.*”

Bu yazıt diğer yazıtlar gibi tarihleme için herhangi bir kriter vermemektedir. Burada bahsedilen kişi ile ilgili tarihsel bir eşleştirme yapmak da oldukça zor görülmektedir. Fakat bizim merkez Likya’da bildiğimiz ünlü bir Iason vardır. MS 2. yüzyılın ortalarında Yavu Ovasının önemli zenginlerinden, Myra’da kızı Lykia ile birlikte bir stoa yaptırmış olan ve Myra haricinde 15 kentte daha yardımları nedeniyle onurlandırılmış olan, Kyaneaili Iason’dur¹¹¹. Tapınakta bahsedilen Iason’un, Kyeneaili Iason olması şüpheli olsa da göz ardı edilmemesi gereken bir ihtimaldir. Ayrıca yazıtın MS 2-3. yüzyıla tarihlenebilecek olması bu ihtimali biraz da olsa güçlendirmektedir.

Diğer bir anı yazıtı ve çevirisi ise şu şekildedir¹¹²;

1 [μν]ησ<θ>ῆ ἡ συμβίωσις ἡ περὶ

2 τὸν εὐσεβῆ AN[. .].

“*An(...)'nın etrafındaki derneğin anısı yaşasın.*”

Bu yazıt ile ilgili bir yorumda bulunmak oldukça güç görünmektedir. Burada bahsedilen yapılanma nasıldır? Sura özelinde midir yoksa Myra’da mıdır? Ya da daha geniş çaplı düşünülmürse başka bir kentte olabilir mi?

Sura’da bir İmparator Yolu olduğundan bahsedilmektedir¹¹³. Alanda bu yolla ilgili somut bir kanıt bulunmamasına karşın, eğer böyle bir yol varsa belki de bu yolun etrafındaki kişiler tarafından kurulmuş bir dernek olabilir. Ya da herhangi bir agoradaki dükkân sahipleri tarafından kurulmuş bir dernek olabilir. Bu soruları ve ihtimalleri ne yazık ki elimizdeki verilerle cevaplamak güçtür. Yazıt muhtemelen MS 2-3. yüzyıla aittir. Bu yazıt aynı zamanda tapınak içerisine yazı yazılması konusunda önemlidir. Bu yazıtı göz ardı edersek, çok düşük bir ihtimal de olsa tapınağı içindeki yazıtlı blokların devşirme olma ihtimalini düşünebiliriz. Hem bu yazıtın birden fazla blok üzerine yazılmış olması (**Lev.10b**) hem de diğer tüm yazıt bulunan

¹¹¹ Kolb, 2008; 289; Çevik, 2015: 302.

¹¹² Bean, 1962: no:4.

¹¹³ Petersen ve Luschan, 1889, 44.83; Çevik, 2010: 194.

blokların bulundukları blok sırası (**Lev.28-30**) ve ikincil kullanıma ait iz vermemeleri bu blokların devşirme olma ihtimalini ortadan kaldırmaktadır.

Kral Ptolemaios ile ilişkilendirilen yazıtla aynı blok üzerinde 2 adet farklı yazıt daha yer almaktadır (**Lev.10a**). Bunlarda ilki ve çevirisi şu şekildedir¹¹⁴;

- 1 Λεωνίδη καὶ Ἀν-
 τιλόχῳ καὶ <τοῖς>, οἱ μετ’ α[ὐ]-
 τῶν συνευφραν-
 θησόμενοι παρὰ
 5 τῷ κυρίῳ Σώζοντι
 εἰλέως καὶ τῷ ἀπιγρά-
 7 ψαντι.

“Leonides ve Antilokhos ile onlarla birlikte efendimiz Sozon’un nezdinde memnun edilenlere karşı (Tanrı) lütufkar olsun.”

Bu yazıt aşağıda bahsedeceğimiz, yazıtların neden tapınağın içerisine yazıldığı konusunda önemlidir. Ayrıca Kral Ptolemaios yazıtı gibi MÖ 88 yılına tarihlendirilmektedir ve aynı blok üzerinde bulunmaktadır.

Aynı blok üzerindeki üçüncü yazıt ve çevirisi şu şekildedir¹¹⁵;

- 1 Μνησθῆ παρὰ τῷ Σώζοντι
 [[silinmiş]] πραγματικός.
 3 Μηθείς.

“Sozon’un nezdinde idareci filancanın anısı yaşasın.”

Bu yazıt için tam olarak bir tarihlendirme yapmak mümkün değildir fakat muhtemelen MS 2-3. yüzyıla tarihlendirilmesi gerekmektedir. Bu yazıtta iki açıdan dikkat edilmelidir. İlki bir önceki yazıtta olduğu gibi yine Sozon’un adının geçmesidir. İkincisi ise ironik bir örnek olarak *idareci* ya da *yönetici* olarak yorumlayabileceğimiz kelimenin önünde yer alan, muhtemelen kişi ismi olan alanın kazınarak bu ismin silinmiş ve hemen altına “hiç kimse” anlamına gelen kelimenin eklenmiş olmasıdır.

¹¹⁴ Bean, 1962: no.7.

¹¹⁵ Bean, 1962: no.8.

Tapınağın içerisindeki bir başka yazıt, tapınağın doğu duvarı üzerinde yer almaktadır (Lev.11a). Bu yazıt ve çevirisi ise şu şekildedir¹¹⁶;

1 [. παρ]ὰ τῷ Διὶ
 τῷ Ἀταβυρίῳ τῷ Παγ-
 3 χαρουτῳ κατὰ ἐπ[ιταγήν].

“(Tanrının) buyruğu uyarınca (Filanca Filanca’nın anısını) Zeus Ataburios Pankharoutos nezdinde (yaşattı).”

Bu yazıt MS 2. yüzyıla tarihlendirilmelidir ve yine Apollon Surios dışında bir tanrı karşımıza çıkmaktadır. Zeus Ataburios Pankharoutos kültü bu bölgede başka bir yerde görülmemektedir. Zeus Ataburios Pankharoutos’a en yakın kült Rodos adasında Zeus Ataburios kültü olarak karşımıza çıkmaktadır ve Attavyros dağından dolayı bu ismi almıştır¹¹⁷. Temelde kültürlerin kökenleri konusu tartışmalı olsa da Zeus Ataburios kültüne isim veren dağ nedeniyle bu kültün merkezi Rodos olması gerektiği düşünülebilir. Fakat Zeus Ataburios’un köken olarak Karya ya da Likya bölgesi ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir¹¹⁸. Kökeninden bağımsız olarak, Zeus Ataburios Pankharoutos kültü, muhakkak Zeus Ataburios kültünün bir varyasyonu olmalıdır.

Zeus Ataburios kültünün ya da en azından isminin buradaki varlığı belki şu düşüncelerle açıklanabilir; Rodos kökenli olduğu kabul edilen Zeus Ataburios Pankharoutos¹¹⁹, MÖ 2.-1. yüzyıllardaki Rodos-Likya ilişkileri¹²⁰ ile bölgeye taşınmış belki de yerleşmiş olabilir. Zeus Ataburios’un neden Sura’da bulunduğu ise, belki Myra teritoryumunda bulunan Myra’nın liman kenti Andriake’nin merkez Likya’daki en büyük ve en yoğun liman¹²¹ olmasıyla açıklanabilir. Zeus Ataburios Pankharoutos’un, Likya ya da Karya kökenli olması ihtimalini değerlendirdiğimiz zaman, ilişki kurmak daha da kolay bir hale gelmektedir. Bu senaryo haricinde, seyahat eden Rodoslu birisinin, kehanete danıştıktan sonra buraya bir adak yazıtı yazdırdığı da düşünülmesi gereken, başka Zeus Ataburios izi olmaması nedeniyle belki de desteklenebilecek daha güçlü bir ihtimal olabilir.

¹¹⁶ Bean, 1962: no.5.

¹¹⁷ Şahin, 2001: 28.

¹¹⁸ Şahin, 2001: 28.

¹¹⁹ Şahin, 2001: 28.

¹²⁰ Rodos ve Likya arasındaki ilişkiler için bk. Akşit, 1971: 57 vd. Çevik, 2015: 41 vd.

¹²¹ Çevik, 2015: 377 vd.

Tapınağın içerisindeki bir diğer yazıt ise Helios Serapis'e adanmış olan yazıttır. Bu yazıt daha önce literatürde yer almamaktadır. Gerçekleştirdiğimiz RTI çalışmaları sırasında ortaya çıkmıştır (**Lev.11b**). Yazıt ve çevirisi şu şekildedir;

- 1 ΔΩΝΙΑΕ[. . .]
 τῷ Ἡλί[ῳ Σ]εράπι-
 3 [δι] εὐχῇν.

Donil(. . .) bu adağı Tanrı Helios Serapis için (yaptı).

Burada Serapis, Helios epithetonu ile anılmıştır ve bu yazıt MS 2-3. yüzyıla tarihlendirilmelidir. Serapis'in bu bölgede oluşunu en yakın örnek olarak Andriake'den bilmekteyiz. Andriake'deki Granarium'un, 7. bölümünde, dış cephede Serapis'in olduğu bir adak yazıtına bağlı bir kabartma yer almaktadır¹²². Ayrıca kazı çalışmaları sırasında, şu an yayına hazırlık aşamasında olan, doğrudan Serapis ile bağdaştırabileceğimiz buluntular da ele geçmiştir.

Yukarıdaki yazıtlarda gördüğümüz üzere pek çok yazıtta Tanrı Apollon yerine başka tanrıların adı geçmektedir. Bu durumun sorunlu olduğu düşünülmektedir¹²³. Hatta, Arykanda'daki Helios-Sozon Tapınağı örneği ile karşılaştırılıp, aynı aksta yer almaları nedeniyle tapınağın kimliği de sorgulanmaktadır¹²⁴. Arykanda'daki Helios-Sozon tapınağı da Sura Apollon Tapınağı gibi güneye bakmaktadır. Fakat Sura Apollon Tapınağı vadi içerisinde bulunduğu konum nedeniyle güney cepheye bakmaktadır. Aynı zamanda Zeus-Sozon tapınağı olma önerisi de söz konusudur¹²⁵. Apollon Surios ile ilgili antik kaynak aktarımları, tapınak dışındaki yazıtlar göz önüne alındığında, tapınağın Apollon Surios kültüne ait olduğunu söylemek oldukça doğru görünmektedir. Yazıtların neden tapınağın içerisinde olduğu ise doğal olarak sorgulanması gereken bir durumdur. Tapınağın içerisinde yazıt bulunmasının 2 açıdan açıklanmaya ihtiyacı vardır. İlki bölgede böyle bir örnek görülmezken neden Sura Apollon Tapınağında böyle bir durum söz konusudur? Bu durumla ilişkili olarak Nolle, tapınak içerisine yazı yazmanın Mısır'da yaygın görünen bir gelenek olduğunu söylemektedir¹²⁶. Tapınağın içinde bulunan Kral X. Ptolemaios'un isminin geçtiği yazıt ile bu bilgi birleştirildiğinde, tapınağın içerisine yazı yazma durumunun, bu yazıt ile Mısır'dan -bu konu aşağıda

¹²² Çevik ve Bulut, 2010: 44.

¹²³ Bean, 1978: 131; Tek 2001: 243.

¹²⁴ Tek, 2001: 243.

¹²⁵ Tek, 2001: 240.

¹²⁶ Nolle, 2006: 518.

tartışılacaktır- Sura'ya geldiği düşüncesi yerinde olabilir. İkinci sorgulanması gereken durum ise; neden Apollon değil başka tanrıların isimleri bu tapınağın içerisine yazılmıştır? Bu durumu belki şu şekilde açıklayabiliriz; Kehanete başvuran kişiler, bu tanrılarla ilgili bir kehanet almış ve bunun üzerine bu tanrılar için tapınağın içerisine adak yazıtında bulunmuş olabilirler¹²⁷. Tapınağın içerisindeki yazıtlarda adı geçen dört tanrı Zeus, Sozon, Helios ve Serapis'tir. Eğer yazıtların içeriğine göre tapınağı kimliklendirmeye kalkarsak Apollon ile beraber beş tanrı arasında bir sonuca varmak mümkün görünmemektedir. Bu yazıtların kehanetle ilişkili olduğu düşüncesi göz önüne alındığında tapınağı Apollon Surios Tapınağı olarak adlandırmakta herhangi bir sorun görünmemektedir.

Leonides ve Antilokhos adlı iki kişinin adı geçen yazıtta, bu iki kişinin Sozon tarafından memnun edildiğini yani iyi kehanet aldıklarını ve şükran amaçlı bu yazıtı yazdırdıkları anlaşılmaktadır. Likya bölgesinde Sura haricinde Arykanda, Koryalla, Kitanaura ve Tefenni kentlerinde de tanrı Sozon'un izlerine rastlanmaktadır¹²⁸. Diğer tanrı adı geçen yazıtlar, doğrudan "*adadi*" şeklinde sonlanmaktadır.

Yani yazıtların ya adak yanıtı ya da anı yazıtı olduğunu görmekteyiz.

Yazıtlarla ilgili sorunlu olan diğer bir konu, yazıtların tarihlendirilmesidir. Kral X. Ptolemaios'un adının geçtiği yazıt hariç hiçbir yazıtta tarihlendirmede net olarak referans alabileceğimiz bir antik aktarım ya da başka bir yazıttan isim karşılaştırma örneği gibi bir kriter bulunmamaktadır. Tarihlendirme konusunda zaman zaman kısas olarak kullanılabilen harf karakter analizinin hem her zaman doğru sonuç vermemesi hem de buradaki yazıtların muhtemelen yazıt konusunda bilgili taş ustaları tarafından değil de daha tecrübesiz ama yazı yazmayı bilen kişiler tarafından yazılmış olması tarihlendirme çabamızı zorlaştırmaktadır. Neredeyse hiçbir yazıt kendi içerisinde bir düzene sahip değildir. Harf boyutlarının farklı olması, harflerin birbirlerine olan uzaklıklarının farklı olması ve harflerin aynı doğrusal bir eğri üzerinde bulunmamaları, bizi bu yazıtların uzman taş ustaları tarafından yazılmadıkları düşüncesine yönlendirmektedir.

Tapınağın içerisindeki yazıtlardan Kral Ptolemaios ile ilgili olan yazıt bize tapınağın tarihlendirilmesi konusunda veri sunmaktadır. Burada bahsi geçen, Kral Ptolemaios adlı kişinin kim olduğu konusunda iki düşünce bulunmaktadır. İlki Mısır Kralı X. Ptolemaios ikincisi ise Roma'nın Vassal Krallığı olan Mauretania Kralı Ptolemaios'dur¹²⁹. Bu iki tarihi kişilik haricinde araştırmalarımız sırasında bağdaştırılabileceğimiz başka bir Ptolemaios karşımıza çıkmamıştır. Nolle, ilgili yayınında bu durumu tartışmış ve bahsi geçen Kralın Mısır Kralı X.

¹²⁷ Bean, 1962: 8.

¹²⁸ Efendioğlu, 2012: 124.

¹²⁹ Nolle, 2006: 519.

Ptolemaios olması gerektiği yönünde görüş bildirmiştir. Nolle'nin aktardığı üzere, Mauretania Kralı Ptolemaios'un, Likya'ya, ülkesindeki iç karışıklıklar nedeniyle, kral olduğu 17-39 yılları arasında gelmiş olması pek olası gözükmemektedir. Fakat yine de üzerinde durulması gereken bir ihtimaldir. Mısır Kralı X. Ptolemaios'un, MÖ 1. yüzyılın başlarında ülkesinde çıkan iç karışıklığın ardından sürgün edilip, MÖ 88 yılında Myra'ya kaçtığı da bilinen tarihsel bir gerçekliktir¹³⁰. Bu aktarımlardan yola çıkarak görüyoruz ki, Kral X. Ptolemaios'un kısa bir süreliğine de olsa, Kıbrıs seferine hazırlanana kadar yanındakilerle birlikte Myra'da ikamet etmiştir¹³¹. Tabi ki bu iki seçenek dışında başka bir Ptolemaios'a ithafen bu yazının yazıldığı düşünülebilir. Fakat “*βασιλέα*” yani kral kelimenin geçmesi bu ihtimali düşürmektedir.

¹³⁰ Hölbl, 1994: 191.

¹³¹ Nolle, 2006: 520.

İKİNCİ BÖLÜM

SURA APOLLON KÜLT ALANI

Sura yerleşimi içerisinde Apollon kültü ile doğrudan ilişkilendirilebilecek, dört alan bulunmaktadır (**Lev.4**). Bu alanlardan birisi olan Rahipler Yolu olarak isimlendirdiğimiz alanın doğrudan kültle ilişkili olmadığı, vadi ile üst yerleşimi birbirine bağlayan bir yol olduğu düşünülebilir fakat vadinin içerisinde, kültün aktif olduğu dönemde, başka bir yapı bulunmadığı için bu düşünceden kaçınmak gerekmektedir. Kült ile bağdaştırdığımız bu alanlar birbirleri ile doğrudan ilişki içerisinde. Bu alanların kendi aralarındaki ve kült ile olan doğrudan ilişkileri sonuç bölümünde detaylı olarak aktarılacaktır.

Likya bölgesinde, Sura haricinde Kyaneai¹³², Letoon¹³³ ve Tymnessos¹³⁴, da da kutsal kaynak yapıları yer almaktadır¹³⁵. Bu kutsal kaynak yapılarının tümü Apollon ile ilişkili değildir. Likya bölgesi dışında ise Knidos Apollon¹³⁶, Emecik Apollon¹³⁷ ve Klaros Apollon¹³⁸ kutsal alanları içerisinde de su kaynakları bulunmaktadır. Bu durumun Apollon kültüne özgü bir durum olduğu düşünülmektedir¹³⁹. Ancak bu konuda net bir görüş belirtmek zordur. Bu üç Apollon kehanet merkezinde de çeşitli fiziki yapıdaki su kaynakları ile tapınaklar ilişkisi içerisinde.

2.1. Rahipler Alanı

Demre-Kaş karayolu üzerinden Sura'ya ulaştığımızda karşımıza ilk olarak bölgenin en büyük lahit mezarı çıkar¹⁴⁰. Bu mezarın hemen güney doğusunda Wurster'in "*rahipler salonu*"¹⁴¹ olarak tanımladığı alan karşımıza çıkmaktadır (**Lev.12a**). Bu alanın bir salon olarak tanımlanmasını yanlış bulan N. Çevik, bu alan için "*rahipler alanı*"¹⁴² tanımlamasını tercih etmiştir. Bu alanı bir açık alan olarak değerlendirmek daha doğru bir düşünce olmalıdır ve bu tezde de bu şekilde işlenecektir. Bu alanda yaptığımız gözlemlerde, herhangi bir çevre duvarı ya da çatı konstrüksiyonuna ait herhangi bir veri bulunmamıştır (**Lev.7**).

¹³² Brandt ve Kolb, 2005: 113.

¹³³ Courtills, 2003: 130 vd.

¹³⁴ Borchhardt vd., 2003: 35.

¹³⁵ Tiryaki, 2004: 16 vd.; Tiryaki, 2006; 33 vd.

¹³⁶ Love, 1973: 424; Burns-Özgan, 2004: 71.

¹³⁷ Tuna ve Berges, 2002: 94.

¹³⁸ Şahin, 1998: 22.

¹³⁹ Demir, 2016: 289.

¹⁴⁰ Çevik, 2015: 396.

¹⁴¹ Wurster, 1993: 11.

¹⁴² Çevik, 2015: 396.

Bu alan doğu-batı yönünde 29.12m, kuzey-güney yönünde 9.98m ölçülerinde olmalıdır (Lev.8). Alanın güney ve doğu yönlerinde sınırlayıcı herhangi bir bulgu tespit edilemediği için, ölçüler arazide yapılan gözlemlerin sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu alanda daha önce herhangi bir kazı çalışması gerçekleştirilmemiştir. Güney sınır için, alanın ana kaya tıraşlanarak oluşturulmuş zemini sadece güneybatı köşesinde görülebilmektedir. Doğu tarafında sınırı ise yerde in situ halde durduğu tahmin edilen bloktan yola çıkılarak tahmin edilmektedir. Yani bu ölçülerde kesinlik bulunmamaktadır. İlerleyen süreçte burada gerçekleştirilecek bir kazı çalışması bu alanın tam olarak anlaşılmasını kolaylaştırabilir.

Bu alanın kuzeyinde ve batısında, ana kaya tıraşlanarak stel biçiminde kabartmalar oluşturulmuştur. Toplamda 3 farklı kaya kütesinin üzerine işlenmiş 6 adet stel kabartması bulunmaktadır. Bu kabartmalar ikili gruplar halindedir. İkili gruplar birbiri ile boyut olarak yakın değerlere sahip ve şekil olarak da neredeyse aynılardır.

İlk grup alanın kuzeyinde, doğudaki kütle üzerinde yer almaktadır ve güney cepheye bakmaktadır. KDD olarak isimlendirdiğimiz üzerinde rahipler listesi bulunan stel kabartmasının yüksekliği 1.27m genişliği ise 0.97m'dir. Bu stel üçgen bir alınlığa sahiptir. Köşelerde ve ortada birer akroter yer almaktadır. Ortadaki akroterin etrafını taç şeklinde bir halka sarmaktadır. Stelin dikdörtgen alanı ise tamamen yazılıdır. Bu yazıtların içeriğinde ise yukarıda bahsettiğimiz Apollon Surios rahiplerinin isimleri yer almaktadır.

KDB olarak isimlendirdiğimiz stel kabartması ise yine aynı forma sahip ve 1.32m yüksekliğinde, 0.86m genişliğindedir.

Kuzeydoğu bölümündeki bu gruba stel dememize karşılık kendi içerisinde stel olma özelliğine sahip bir yanı bulunmamaktadır. Fakat alanın kuzeyinde yer alan gruptan yola çıkarak bu grubunda stel olarak tasarlanmış olması kanısına ulaşmaktayız. Kuzeydeki stellerlerin önü yakın zamanda kaçak kazıcılar tarafından tahribata uğratılmış ve stellerin alt sınırları görünür hale gelmiştir. Stel kabartmalarının altında, stellerin toprağa dikilmek için bırakılan zıvanaları görülmektedir. Ayrıca ana kaya üzerindeki izden anlaşıldığı üzere bu kabartmaların önündeki toprak yaklaşık 60-70 cm seviyelerindedir ve kuzeybatıya gittikçe bu seviye artmaktadır. KDD ve KDB stellerinin arasındaki boyutsal fark diğer stellere göre daha fazladır. Bununla ana kaya şeklinden kaynaklandığını düşünmek yerinde olacaktır.

İkinci stel grubu ise alanın kuzeyindeki başka bir ana kaya kütesi üzerindedir. Buradaki KD olarak adlandırdığımız stel 1.62m yüksekliğinde ve 0.81m genişliğe sahiptir. KB olarak isimlendirdiğimiz stel ise 1.60m yüksekliğinde ve 0.92m genişliğindedir. Stellerin alınlığında, kenarlarda 2 yapraklı ortada ise 5 yapraklı olarak işlenmiş akroterler bulunmaktadır. Bu stelleri diğer stellerden ayıran başlıca özellik ise hem KB hem de KD stelinde, alınlığının sivri üst

kısımındaki 5 yapraklı akroteri çevreleyen birer boğumlu taç bulunmasıdır. Bu taçları her iki stelde de onar boğumlu olarak işlenmiştir ve çapı 0.29m'dir. Yine bu her iki stelin üzerinde de Apollon Surios rahiplerinin listeleri yer almaktadır. KD stelinin üzerinde yazıtlı alana denk gelen 5x2 cm boyutlarında bir yuva görünmektedir. Bu yuva muhtemelen modern zamanlarda yaşanan bir tahribatın izidir. Bu stellerin de tamamı günümüzde görünmektedir. Kuzeydoğu stel grubunda olduğu gibi bu grupta kaçak kazıcılar nedeniyle tahribata uğramıştır. Hem stelin önündeki alan defalarca kazılmış hem de stelin yer aldığı ana kayada hilti ile yuvalar açılmıştır. Buradaki tüm bu kabartmalardan stel olarak bahsetmemizin sebebi bu stel grubunda gördüğümüz stel dikme uzantılarıdır. Özellikle KB stelinin altında oldukça iyi bir şekilde korunagelmıştır bu stel dikme uzantısı.

Bu alandaki son stel grubuna ait gözlemleyebildiklerimiz diğerlerine göre daha düşük seviyededir (**Lev.12b**). Alanın batı kısmında yer alan bu grupta da yine iki adet stel yer almaktadır. BK olarak isimlendirdiğimiz stelde tahmini genişlik 1.10m iken yükseklik gözlemlenememektedir. BG stelinde ise genişlik 1.30m ve yükseklik 0.70m civarında olmalıdır. Bu steller için ölçülerin net olarak belirlenememesinin sebebi stellerin bulunduğu ana kayanın önünde biriken akıntı toprak ve moloz taşlardır. Bu iki steli diğer stellerden ayıran başlıca özellik ise üzerinde herhangi bir yazıtın yer almamasıdır.

Alanın güneybatısında gördüğümüz ana kaya tıraşlanarak oluşturulmuş zeminin sadece çok küçük bir kısmı görünmektedir. Zeminin nasıl olduğu bile tam olarak anlaşılamamaktadır. Bu alanın ilk düzenlemesi için tarih belirlemek henüz herhangi bir kazı çalışması gerçekleştirilmediği için oldukça güçtür. Fakat yazıtlardan yola çıkarak MS 3. yüzyılda bu alanın kullanımda olduğu sonucuna varmaktayız. Aynı zamanda buranın işlevini açıklamak da güçtür. Kehanet ritüelleri ile nasıl bir bağlantı vardı sorusunu cevaplamak zordur. Belki kehanet almak isteyen kişi burada başlayan bir tören ile vadinin içerisine tapınağa ulaşmaktaydı. Ya da burası kehanet ritüellerinden bağımsız, rahipler için başka bir anlam ifade eden bir yerdi.

2.2. Rahipler Yolu

Rahipler Yolu olarak isimlendirdiğimiz alanın muhtemel başlangıç noktası akropolün güneyindeki Rahipler Alanı ve muhtemel bitiş noktası ile vadi içerisindeki Tapınak olmalıdır. Bu iki konum arasındaki mesafe kuş uçuşu 596 m'dir. Fakat arazinin engebeli yapısından dolayı bu iki konum arasında doğrudan bağlantı kurulması mümkün değildir. Rahipler Alanı ile Tapınak arasındaki yolun ortaya çıkarılması için vadinin doğu yamacı tamamen taranmıştır. Bu taramaların sonucunda yer yer korunabilmiş bazı merdivenlerin haricinde herhangi bir veriye rastlanmamıştır. Bu alandaki bitki örtüsünün yoğunluğu görebildiklerimizi kısıtlı hale

getirmiştir. Vadiye inişte ilk karşımıza çıkan merdiven ile Rahipler Alanı arasındaki yükseklik farkı 18 m ve kuş uçuşu mesafe 200 m'dir. Tapınak ile son merdiven arasındaki yükseklik farkı 24 m ve aralarındaki kuş uçuşu mesafe 170m'dir. Bu basamaklar çoğu zaman ana kaya tıraşlanarak ana kaya yapısının izin verdiği ölçüde hazırlanmıştır. Fakat bazı yerlerde blok taşlar yerleştirilerek basamakların devamlılığı sağlanmıştır. Alan tarama sıralarında toplamda 92 adet basamak tespit edilmiş ve hepsi belgelenmiştir (**Lev.13a-17a**). Bu basamaklar boyutsal olarak oldukça farklı ölçülere sahiptir. En küçük basamağın yüksekliği 0.17m iken en yüksek basamağın yüksekliği 0.63m'ye kadar çıkmaktadır. Bu kadar yüksek basamakların bulunması normal karşılanabilecek bir durum olmamalıdır. Bu değişken ölçüleri topografya ile açıklayabiliriz. Ayrıca 0.63m yüksekliğe sahip basamağın önüne bir blok yerleştirilmiş olabilir. Merdivenlerin etrafında dağılmış, farklı ölçülerde, dikdörtgen formda taşlar görülmektedir. Muhtemelen bu blok taşlar ile, ana kayada eksik olan bölümler tamamlanmış olmalıdır. Bu merdivenlerin tarihlendirilmesi ile ilgili ne yazık ki herhangi bir veriye rastlanmamıştır ve bu derece yalın basamakların tarihlendirilmesi zor görünmektedir. Fakat yukarı yerleşimde MÖ 5-4. yüzyıla kadar uzanan izler, kehanete ait en eski antik kaynak aktarımının MÖ 2. yüzyıla uzandığı ve bu tarz kült merkezlerinin tarihsel süreçleri göz önüne alındığında bu merdivenlerin en geç MÖ 2. yüzyılda burada olduğunu düşünmek yerinde olacaktır.

2.3. Su Kaynağı / Kehanet Havuzu

Sura'da vadinin pek çok yerinde kükürtlü su kaynakları bulunmaktadır. Arazi üzerinde yaptığımız incelemede ikisi batı yamacın eteklerinde ikisi doğu yamacın eteklerinde olmak üzere dört farklı kaynağa rastladık. Bu kaynakların haricinde pek çok noktada sızıntılar şeklinde su çıkış noktaları bulunmaktadır. Bu kaynaklardan bir tanesi oldukça cılız akarken diğerleri daha güçlüdür. Bu kaynaklardan çıkan sular, tapınağın önünden denize dökülene dek vadi içerisinde meanderler çizmektedirler¹⁴³. Bu kaynaklardan teze konu olan kaynak ise vadinin doğu yamacının kuzeyinde yer almaktadır. En güçlü akan kaynak budur. Bu kaynak, tapınak ile doğu-batı yönünde aynı akstadır ve tapınağa olan uzaklığı 48.35m'dir. Bu kaynak ile diğer kaynakları ayırma sebebimiz, bu kaynağın etrafına duvarlar örülerek bir havuz içerisinde suyun toplanıp, daha sonra kuzeybatı tarafından bir açıklık ile suyun vadiye salınması düzenlemesidir. Bugün burada gördüğümüz duvarların çoğu yıkılmış durumdadır ve bu duvar çoğu yerde moloz örgü şeklindedir (**Lev.17b**). Suyun açıklığa ulaştığı kısımdaki taşlar ise düzgün tıraşlanmış bloklardır. Bu bloklar ile sınırlandırılan havuzun ölçüsü kuzeybatı-güneydoğu aksında 10.44m, kuzeydoğu-güneybatı aksında ise 1.50-4.89m arasında değişen genişliklere sahiptir (**Lev.18**).

¹⁴³ Çevik, 2015: 397.

Yani bir çokgen alan içerisinde su kontrol altına alınarak, kuzeybatı kısmında oluşturulan açıklık ile salınmaktadır (**Lev.19a**). Kült alanının aktif olduğu dönemde suyun nasıl yönlendirildiğini tahmin etmek oldukça güçtür fakat günümüzde su, bu alandan doğrudan tapınağı önüne doğru ilerlemektedir. Ayrıca bu alanın kullanımına ilişkin doğrudan bir tarihlendirme yapmak oldukça güçtür. Kaynağın etrafını çevreleyen duvar taşlarından birkaç blok hariç neredeyse tamamı moloz, kırma taşlardır ve etrafta tarihlendirmede kullanılabilecek yazıt ve kabartma gibi herhangi bir veriye ulaşamamıştır.

2.4. Tapınak

Sura'daki kült alanının merkezini vadi içerisinde yer alan tapınak oluşturmaktadır (**Lev.19b-20a**). Bu tapınağın burada kurulması tesadüfi bir durum değildir. Hierapolis'te gaz salınımı olayının Apollon'a ait bir kült merkezi oluşmasına yol açması gibi Sura'da da kükürtlü kaynak suları bir kült merkezinin oluşmasına zemin hazırlamıştır¹⁴⁴. Günümüzde tapınağa ulaşmak için iki alternatif yol bulunmaktadır. İlki Çayağzı mevkiinden yola çıkarak vadinin batı tarafındaki kayalıklar üzerinden ulaşmaktır. İkinci ve daha az zorluğa sahip olan yol ise Demre-Kaş yolu üzerinden yukarı yerleşim alanına ulaşmak ve daha sonra Rahipler Alanının yaklaşık 200m güneybatısında başlayan patika yol ile vadiye inmektedir. Bu patika takip edildiğinde Rahipler Yolu olarak isimlendirdiğimiz merdivenlere ulaşılabilir. İlk basamaklar Rahipler Alanının 50m batısındadır fakat buradaki basamaklardan sonra bahsettiğimiz patikaya kadar herhangi korunmuş bir basamağa rastlanmamıştır. Bu yolun büyük bir bölümünün patikadan gidilmesine karşılık yer yer yukarıda bahsettiğimiz ana kayadan tıraşlanarak oluşturulmuş merdivenler karşımıza çıkmaktadır. Merdivenlerin başlangıç noktasının Rahipler Alanına daha yakın bir yer olması muhtemeldir. Fakat Rahipler Alanı ile ilk merdiven basamağına ulaşılan nokta arasında yaptığımız tüm çalışmalara rağmen herhangi bir yol izine rastlanmamıştır. Tapınağa yaklaşık 170m uzaklıkta ise merdivenlere ait izler son bulmaktadır.

Sura Apollon Tapınağı, dor düzeninde inşa edilmiştir. Bir triglif-metop bloğunun, tapınağın kuzeydoğu köşesinde korunmuş olması ve tapınağın içindeki dört adet ve önündeki bir adet triglif-metop bloğu tapınağın mimari düzenini anlamamızda yardımcı olmaktadır (**Lev.20b**). Fakat bu doğrultuda tapınağın çevresinde herhangi bir sütun başlığına rastlanmamaktadır. Tapınağın kuzey dar yüzündeki plaster başlıkları, en azından benzer örnekler göz önüne alındığında, sütunların Dor sütun başlığı şeklinde olduğunu yorumlamamıza imkân sunmaktadır (**Lev.21a**). Tapınak, akropolde daha uygun yerler bulunmasına karşın, kült ritüelleri ile bağlantılı olduğu için, vadinin içerisine kuzey-güney

¹⁴⁴ Parke, 2014: 197.

aksında inşa edilmiştir¹⁴⁵. Kent dışı kutsal alanların seçiminde, eski kutsal alanların belirleyici olduğu bilinen bir durumdur¹⁴⁶. Tapınağın vadi içerisine inşa edilmesinin nedeni, şüphesiz, vadinin içerisinde bulunan su kaynağı ve yine yukarıda bahsettiğimiz gibi bu kültün su kaynağı ile bağlantılı olarak tapınak haricinde de bir öncülü bulunmasıdır. Bu tapınak emsallerine göre oldukça iyi bir şekilde korunmuş durumdadır (**Lev.21b**). Daha önce bahsettiğimiz gibi tapınak, kuzeydoğu köşesinde triglif bloğuna, kuzey batı köşesi ise arşitrav bloğuna kadar korunmuştur. Kuzeydoğu köşesindeki triglif bloğunun, podyumun en alt noktasından ölçülen yüksekliği 8.76m'dir. Tapınağın kuzey duvarı, özellikle orta bölümden güneye doğru kaymış, naos bölümüne doğru bombe yapmış olsa da neredeyse arşitrav bloklarına kadar tamamen ayaktadır. Bu cephede muhtemelen yan yana üç adet arşitrav bloğu olmalıdır ve bunlardan kenarlardaki iki tanesi, günümüzde, orijinal yerlerinden hareket etmiş olsa bile, beden duvarının üzerinde durmaktadır. Arkadaki bu arşitrav düzeni, tapınağın ön cephesinde de aynı olmalıdır. Tapınağın doğu duvarı, kuzeyden güneye doğru, temel bloğuna kadar azalmaktadır. Fakat güneydoğu köşedeki son podyum bloğu hala in situ halde yerinde durmaktadır. Batı duvar ise kuzeyden güneye geldikçe azalmakta ve tapınağın içine – doğu yönünde bombe yapmaktadır. Naos bölümünün neredeyse yarısında duvar bitmektedir ve buradan sonra duvara ait podyum blokları dahil hiçbir blok in situ değildir.

Tapınağın, doğu tarafında 8.20m uzunluğunda toplam 8, kuzey tarafında 7.30m uzunluğunda toplam 7 ve batı tarafında 3.79m uzunluğunda toplam 4 olmak üzere genel toplamda 19.29m uzunluğunda 19 adet podyum bloğu yerinde in situ olarak gözlemlenmektedir. Podyum bloklarının yükseklikleri 1.20m olarak ölçülmektedir (**Lev.42a**). Ayrıca tapınağın ön – güneydoğu köşesinde 2.52m uzunluğunda toplam 2 podyum bloğu da yerinde gözlemlenmektedir. Podyum bloğunun altında ise yer yer tam ölçüsü gözlemlenebilen, tüm tapınağın çevresinde var olan 0.37m yüksekliğinde temel blokları görülmektedir. Tapınağın podyum üzerinde yükseliyor olması, Roma mimarisinde gözlemlenen bir durumdur¹⁴⁷. Ama bunun daha erken örnekleri de bulunmaktadır¹⁴⁸. Tapınaklarda podyum bulunmasının sebebi; törenlerde, halka hitap eden kişinin, yüksek bir yerden halka hitap ederek, bu yükselti farkından dolayı daha etkileyici bir duruş sergilemesidir¹⁴⁹. Podyum ile yapının yükseltilmesindeki temel sebebin bu olduğu düşünülür¹⁵⁰. Ayrıca bu durum sadece tapınaklara

¹⁴⁵ Çevik, 2002: 112.

¹⁴⁶ Demir, 2016: 289.

¹⁴⁷ Kahler, 1961: 7; Wheeler, 1964: 89.

¹⁴⁸ Şahan, 2009: 55.

¹⁴⁹ Wheeler, 1964: 89.

¹⁵⁰ Thorpe, 2002: 47.

özgü de değildir. Heroonlar ve Hazine Binaları gibi başka yapılarda da gözlemlenir¹⁵¹. Bölgede ise Patara'daki Ante-Korint Tapınağı¹⁵², Arykanda'daki 1 Nolu Tapınak Tipli Mezar¹⁵³, Tlos Kronos Tapınağı¹⁵⁴, ve Myra'daki Karabucak Anıt Mezarında¹⁵⁵ podyum mimarisini net bir şekilde gösteren benzer örneklerdir.

Podyuma çıkışı sağlayan merdivenlere ait veriler ne yazık ki bu tapınakta görülmemektedir. Tapınağın ön cephesinde merdivenlerin başlayacağı alandan batıya doğru bütün podyum blokları yerlerinden oynamış ve şu anda merdivenlere ait net bir iz gözlemlenememiştir. Ön cephede doğu taraftaki 2 podyum bloğunun üzerinde doğu köşesinden 0.38m ileride başlayan ve 1,61m devam eden işlenmiş bir yüzey görülmektedir. Bu verilerden yola çıkarak 2.30m genişliğinde bir merdivenin var olduğunu düşünebiliriz. Vitruvius, tapınakların basamak sayılarının tek olması gerektiğini, bunun sebebinin ise tapınağa sağ ayakla girilmesi gerekliliği olarak aktarmıştır¹⁵⁶. Yani ilk adım sağ ayak ile atıldığında son adım da sağ ayakla atılmış olacaktır. Buradan yola çıkarak merdivenin basamak sayısı için en ideal rakam 0.3m yüksekliğinde 5 basamaktır. Rekonstrüksiyonda, Vitruvius'un aktardığı bu veri referans alınmıştır. Tapınakla ilgili 10¹⁵⁷ basamaklı olması gibi bir düşünce de bulunmaktadır. Ama hem bu düşünceyi destekleyecek somut bir veri bulunmamaktadır hem de tapınağın 10 basamak olması halinde oluşacak basamak yükseklikleri oldukça düşük olacaktır ve bu savı destekleyecek benzer başka bir örnek bulunmamaktadır.

Tapınağın bu derece korunmuş olması, tapınakla ilgili tüm sorularımızı cevaplayamasa bile bize tapınağı çok rahatça algılayabilme ve anlayabilme şansı sunmaktadır.

Tapınak podyuma göre, kuzey-güney aksında 13.56m uzunluğa, doğu batı aksında ise 7.35m genişliğe sahiptir. Restitüsyon denemesindeki merdivenlerle birlikte ölçülen toplam kuzey-güney uzunluğu ise 15.78m'dir. Tapınağın naos bölümü 7.37x5.68m ölçülerinde ve pronaos ise 4.69x5.68m ölçülerindedir (**Lev.24-30**). Bu tapınakta daha önce detaylı bir çalışma gerçekleştirilmediği için, daha önceki yayınlarda tapınak ile ilgili verilen ölçüler¹⁵⁸ genelde kaba ve hatalıdır. Tapınağın planına ilişkin iki farklı düşünce bulunmaktadır. İlki bu tapınağın prostylos-tetrastyle¹⁵⁹ olduğu düşüncesidir. İkincisi ve daha somut verilerle savunulabilecek

¹⁵¹ Serdaroğlu, 2004, 149.

¹⁵² Gültekin, 1998, 9 vd.

¹⁵³ Bayburtluoğlu, 2004: 165.

¹⁵⁴ Uygun, 2014: 263 vd.

¹⁵⁵ Borchhardt, 1975: 61 vd.

¹⁵⁶ Vitruvius, III.IV.4.

¹⁵⁷ Akkurnaz 2007: 77.

¹⁵⁸ Borchhardt, 1975: 79; Sevin 2001, 144; Freely, 2002: 48; Hellenkemper ve Hild, 2004: 865; Akkurnaz 2007: 77.

¹⁵⁹ Bayburtluoğlu, 2004: 204.

olan düşünce ise bu tapınağın in antis¹⁶⁰ planlı olması düşüncesidir. Tapınakta ve çevresinde gerçekleştirdiğimiz yapı elemanlarının tespiti çalışmaları bu tapınağın in antis plana sahip olduğu göstermektedir. Tapınağın kuzey, doğu ve batı cephelerinde in situ halde gözlemllediğimiz, podyum bloğunun üzerinde yer alan pi formlu silmelere sahip beden duvarının zemin bloğundan bir adet, tapınağın güneybatı köşesinde podyum köşe bloğunun olması gereken yerde tespit edilmiş ve taş planına 23 numara ile işaretlenmiştir (**Lev. 39**). Tapınağın prostylos planlı bir tapınak olduğu iddiası ile düşündüğümüzde, bu bloğun 4.50m kadar kuzeye, tam doğrusal bir hatta, düzgün bir şekilde kaydığını düşünmemiz gerekmektedir. Fakat tapınağın diğer mimari öğelerinin dağılımına baktığımızda bunun mümkün olmadığı gayet açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Örneğin ön cepheye ait köşe triglif-metop bloğu podyumun hemen önündedir. Bu tespitin de desteklediği üzere, tapınağın prostylos bir tapınak olduğunu söylemek mümkün değildir.

Tapınağın içerisinde zemine ait herhangi bir veriye rastlanmamaktadır. Fakat naos bölümüne geçişi sağlayan eşik in situ halde görünmektedir (**Lev. 39**). Tapınağın iç duvarlarındaki kaba murç izlerini ve ince işçilik gösterilmiş olan duvar sınırlarına baktığımızda, arada 0.16m bir boşluk gözlemlenmektedir. Yani tapınağın naos bölümünün zemin kotu, eşik kotundan 0.16m aşağıda olmalıdır. Pronaos bölümünde sağlam bir duvar bulunmadığı ve bu alana ait olabilecek bloklar içerisinde böyle bir blok tespit edilemediği için pronaos bölümünün zemin kotu ile ilgili bir şey söylemek mümkün değildir. Ayrıca eşik bloğu üzerinde de herhangi bir ize rastlanmamaktadır. Kaçak kazıcıların yada avcılarının açtığı pek çok çukur mevcuttur. Bu çukurlar bize tapınağın temelini göstermektedir. Tapınağın etrafını çevreleyen podyum bloklarının içi moloz taşlarla doldurulmuştur. Fakat bu taşlar gelişigüzel değil, yine kademe gözeterek yerleştirilmiştir ve kendi içerisinde bir düzene sahiptir. Tapınağın güneydoğu ucunda in situ halde korunmuş olan iki podyum bloğu bize, tapınağın ön cephesini anlamamızda oldukça yardımcı olmaktadır. Güneydoğu köşesindeki podyum bloğu 1.40m ve onun yanına oturan diğer podyum bloğu ise 1.01m genişliğindedir. Ne yazık ki tapınağın güneybatı köşesinde podyum blokları yerinde korunamamıştır. Ön cephede, podyumun orta bölümü oldukça yoğun bir bitki istilası altındadır ve tahribat oldukça üst seviyededir. Bu nedenlerle günümüzde merdivenler ile ilgili sağlıklı analiz yapmak mümkün değildir.

Tapınağın kuzey tarafında in situ olarak korunmuş arşitrav bloklarının genişliği 2.18m ve 2.21m olarak ölçülmüştür (**Lev.42b**). Fakat tapınağın ön cephesinde gerçekleştirdiğimiz analizler arşitrav bloklarının ön cephede daha farklı ölçülere sahip olması gerektiğini

¹⁶⁰ Bayburtluoğlu, 1975: 36; Borchhardt, 1975: 80; Sevin, 2001: 144; Freely, 2002: 48; Hellenkemper ve Hild, 2004: 865; Çevik, 2015: 385.

göstermektedir. Triglif-metop dizilerinin ölçülerinden yola çıkarak gerçekleştirdiğimiz restitüsyon denemesine göre, kenarlardaki arşitrav blokları 2.49m ortadaki arşitrav bloğu 2.15m olmalıdır. Ancak bu şartlarda, dor düzeninde bir aksaklık olmadan tapınağın cephesi oluşabilmektedir. Arşitrav bloklarının yükseklikleri 50 cm'dir ve yüksekliği 3.4 cm olan regula plakası ile yüksekliği 2.5 cm olan guttaelerin işleneceği plaka yer almaktadır (**Lev.42b**). Fakat guttaelerin işleneceği plakanın hazırlanmasına karşı guttaeler işlenmemiştir. Bu durum, daha erken örneklerin bulunmasına karşın Anadolu'da, yoğun olarak MS 1. yüzyıla tarihlenen yapılarda gözlemlenmektedir¹⁶¹. Bu tipteki triglif-metop düzenlemesini Büyüközer, Ar3c olarak isimlendirmiştir.

Doğu taraftaki podyum alanları 2.41m olarak eşit genişliktedir. Tapınakta, podyumun üzerinde yer alan en alt seviyedeki duvar taşının genişliği 0.73m'dir ve in situ halde korunmuş tüm bloklarda, genişlik 0.73m'den 0.68m'ye kadar daralmaktadır. Bu ölçülerden yola çıkarak ante genişliklerinin de bu seviyelerde olduğunu söylemek doğru bir varsayım olacaktır (**Lev.31**). Tapınağın batı kısmında bataklığa saplanmış olarak görülen, taş planında 17 numara olarak işaretlenen yapı elemanının sütun başlığı olduğu düşünülmektedir. Fakat taşın alt bölümü görülemediği için bu veri teyit edilememektedir. Ayrıca tapınağın hemen güney batısında görülen sütun parçasının çapı 0.70m olarak tespit edilmiştir. Statiğin sağlanabilmesi için bu sütunlar yeniden kurma denemesinde merdivenlere denk gelmektedir ve bu nedenle ön cepheden baktığımızda kapı lentolarını görmek mümkün değildir. Ayrıca eldeki verilerle kapı boyunu net olarak tahmin etmek zordur (**Lev.35**).

Tapınak alanındaki çalışmalar sırasında iki farklı ölçüde triglif-metop bloğu tespit edilebilmiştir. Bunlardan bir tanesi tapınağın kuzeydoğu köşesinde yerinde bulunan köşe triglif bloğudur. Bu blok 80 cm genişliğindedir ve 40 cm'lik alanı triglif diğer 40 cm'lik alanı metop alanıdır. Tapınağın pronaos bölümünde yerde yer alan triglif-metop bloğu 150 cm genişliğindedir. Kenarlarda yer alan triglifler 40 cm genişliğinde ve ortada kalan metop alanı 55 cm genişliğindedir. Tapınağın genel ölçüleri ile triglifler ve metopların ölçüleri karşılaştırıldığında şöyle bir sonuca ulaşmaktayız; triglifler için 40 cm genişlik kullanılmışken metop alanları -en azından kuzey ve güney, dar cepheler için- farklılık göstermektedir. Bu hesaplama ile tapınağın ön cephesinde 7 triglif ve 6 metop alanı bulunmaktadır. Aynı hesaplamayı doğu ve batı cephe için uygularsak 14 triglif ve 13 metop alanı bulunduğu söylenebilir. Bu trigliflerin kulakları Tip TK 1¹⁶² olarak tanımlanan tipe oldukça benzemektedir (**Lev.36a**). Fakat bu tipte, kulaklardaki kare alan, tamamen oyulmuştur. Sura'da ise sadece oygu

¹⁶¹ Büyüközer, 2013: 156.

¹⁶² Büyüközer, 2014: 159.

ile derinlik oluşturulmuştur. Bu uygular triglif kulağı mıdır, yoksa bir aplik için oluşturulmuş yuvalar mıdır, anlamak güçtür. Triglif-metop bloğunda dikkat çeken bir diğer unsur, triglif taneası ile aynı hizada blok boyunca yatay bandın devam etmesidir. Bu tipte bant işlenmiş bloklara ait az sayıda örnek vardır¹⁶³. Ayrıca, naos ile pronaos'u birbirinden ayıran dar yüzeyinde regula plakası ve işlenmemiş guttae alanı, uzun yüzünde ise faskiyeler bulunan blok, çatı seviyesi ile ilgili bilgi vermesi açısından önemlidir (**Lev.42c**). Yapıda entablatür bölümüne ait olan geisona ait bir parça tapınağın içerisinde doğu duvarın önünde görülmektedir. Geisonun haricinde alınlık ve akroterlere ait herhangi bir veri gözlemlenmemektedir.

Tapınak oldukça yalın bir yapıdadır. Metop alanlarında herhangi bir ize rastlanmamaktadır. Herhangi bir iz bulunmaması nedeniyle, metop alanlarının boş mu bırakıldığı, boyama mı uygulandığı ya da applike edilmiş objelerin bulunup bulunmadığı konusunda herhangi bir fikir belirtmek mümkün değildir. Tapınağın arka cephesindeki köşelerde, arşitrav bloklarının altında dikdörtgen plaster bloğu yer almaktadır. Köşe taşları podyum seviyesine kadar bu plaster başlığına uygun ölçülerde daraltılmıştır. Tapınağın ante uçlarında da bu plaster başlıklarından kullanılmış olması gerektiğini düşünmek yerinde olsa da, ne yazık ki böyle bir mimari öğeye rastlanmamaktadır. Bu plaster başlıklarının her iki yüzeyinde de yan yana 9'ar cm çapında iki madalyon bulunmaktadır.

Tapınağın bu kadar yalın olması tarihlendirme konusundaki verilerin zayıf kalmasına yol açmaktadır. Tapınağın tarihlendirilmesine ilişkin olarak iki görüş bulunmaktadır. İlki tapınağın Helenistik Dönem¹⁶⁴, ikincisi ise Roma Dönemine¹⁶⁵ tarihlendirilmesi gerektiği görüşüdür.

Tapınağın dönemini belirleme konusunda Roma Dönemi ve Helenistik Dönem tapınakları arasındaki temel farkları¹⁶⁶ incelemek bizi net bir sonuca ulaştırmamakla birlikte ilk bakışta karakteristik bir Roma tapınağı izlenimi vermektedir. Tapınağın yönü ve çevre duvarı gibi unsurları, Sura'daki tapınağa uygulamamız mümkün değildir. Sura'daki tapınağın yönü topografya nedeniyle şekillendirilmiş olmalıdır. Su kaynağı ile tapınağın konumları düşünüldüğünde de bir çevre duvarı gözlemlenmek mümkün değildir. Zaten vadinin içerisi doğal bir temenosa sahiptir. Sura'daki tapınak bezeme açısından da oldukça yalındır. Bu da tarihleme konusunda dezavantaj oluşturmaktadır.

Tapındaki mimari yapı elemanlarını sırasıyla incelemek gerekirse; elimizde bulunan en üst yapı elemanı geison bloğudur. Dorik yapılarda genelde korniş bloğunda mutulus

¹⁶³ Büyüközer, 2013: 222.

¹⁶⁴ Tek, 2001: 240; Bayburtluoğlu, 2004: 204.

¹⁶⁵ Borchhardt, 1975: 80; Sevin, 2001: 144.

¹⁶⁶ As, 2014: Tablo 3.

plakaları ve guttaelerin yer almasına karşı Sura Apollon Tapınağında olduğu gibi bunların işlenmediği, İonik geison örnekleri de bulunmaktadır ve en erken örneklerini MÖ 4. yüzyılda görmekle birlikte MS 2. yüzyıla kadar bu tipte geisonların kullanıldığını bilmekteyiz¹⁶⁷.

Triglif detayları üzerine gerçekleştirilmiş çalışmalarda¹⁶⁸ ise Sura Apollon Tapınağı kendisine, tarihlendirilmede veri kabul edilebilecek bir yer bulamamaktadır. Bölgede Patara Mettius-Modestus Takı¹⁶⁹, Ksanthos Vespasianus Takı¹⁷⁰ ve Letoon Tiyatrosunun Güney Giriş Kapısını¹⁷¹ inceleyebiliriz. Bu üç yapıdaki trigliflerin taeniaları, Sura ile benzer dikdörtgen formdadır. Sura Apollon Tapınağında trigliflerin altında, arşitrav bloğunda, regula plakası ve guttaelerin işlenmediği bir plaka yer almaktadır (**Lev.42b**). Mettius-Modestus Takında altta regula plakası ve guttae bulunmazken (**Lev.47b**), Vespasianus Takında regula plakası vardır (**Lev.44a-b**). Letoon Tiyatrosunun Güney Giriş Kapısında ise regula plakası ve altında guttae yer almaktadır (**Lev.46a**). Trigliflerin en boy oranı kıyaslandığında ise Sura'ya en yakın oran Letoon Tiyatrosunun Güney Giriş Kapısının oranıdır (**Lev.45a**). Peşinden de Vespasianus Takı, sonrasında da Mettius-Modestus takı gelmektedir. Triglif-metop karşılaştırmaları ne yazık ki sağlıklı bir sonuç sunmamaktadır.

Genel olarak duvarlar üzerinden tarihleme önerisinde bulunmak oldukça riskli bir durumdur. Tapınak duvarlarından yola çıkarak tarihleme önerisinde bulunmak da yanlış olacaktır. Fakat yine karşılaştırma yapmak üzere beden duvarlarını incelememiz gerekirse, tapınağın duvarlarının içte oldukça özenli ve düzgün şekilde düzlenmiş olmasına karşılık, kuzey, doğu ve batı cephelerde gördüğümüz kadarıyla oldukça kaba bosajlar bırakılmıştır. Bu bosaj yapısı Andriake Granarium'u ile benzerlik göstermektedir¹⁷². Pronaos bölümünde, söve bloğunun yanında yer alan profilli blok ise iç cephede olduğu gibi özenli ve düzgün bir işçiliğe sahiptir (**Lev.43a**). Patara Ante-Korint Tapınağının, beden duvarının dışta kalan kısımlarının oldukça düzgün ve ince işçiliğe sahip olduğu, fakat içerideki duvarların düzensiz olduğu görülmektedir¹⁷³. Benzer şekilde Tlos Kronos Tapınağının¹⁷⁴ dış duvarlarında ise Patara Ante-Korint Tapınağındakine benzer bir işçilik görmekteyiz.

Son olarak incelenmesi gereken mimari öge ise podyum bloğudur. Tapınağın podyum bloğunda düz hatlara sahip, simetrik, üst ve alt profiller görmekteyiz (**Lev.42a**). Letoon

¹⁶⁷ Büyüközer, 2013: 327 vd.

¹⁶⁸ Büyüközer, 2014: 179.

¹⁶⁹ Aktaş, 2016: 79 vd.

¹⁷⁰ Kökmen-Seyirci, 2017: 71 vd.

¹⁷¹ Courtis, 2003: 135 vd.

¹⁷² Süleyman Bulut ile bosajlar üzerine görüşme, 01.07.2019, Likya Uygarlıkları Müzesi, Andriake Granariumu Önü, Antalya.

¹⁷³ Gültekin, 1998: 24.

¹⁷⁴ Uygun, 2014: 263 vd.

Tiyatrosunun Güney Giriş Kapısında da podyum bloğu şeklinde işlenmiş bir sıra bulunmaktadır¹⁷⁵ (**Lev.45b**). Bu sıra, tapındaki podyum bloğu ile ölçüleri farklı olmakla birlikte aynı profillere sahiptir. Karabucak Anıt Mezarı¹⁷⁶, aynı profile sahip bir diğer yapıdır (**Lev.46b**). Bu mezar MS 2. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başına tarihlendirilmektedir¹⁷⁷. Sura Apollon Tapınağı ile bu mezar arasında bir ilişki kurmak gerekirse, Karabucak Anıt Mezarının, Sura Apollon Tapınağından etkilenmiş olması daha mümkün görünmektedir. Zaten bu anıt mezar bulunduğu konum itibarıyla de Myra kentinin batısında, Sura'ya giden yol üzerindedir. Bu konuma inşa edilmiş olması da sorgulanan bir durumdur. Arykanda 1 Nolu Tapınak Tipli Mezar¹⁷⁸, da ise podyum bloğunun alt ve üst profilleri taç profildir. Aynı şekilde Patara Ante-Korint Tapınağının podyum bloğundaki profiller de taç profil şeklindedir ve podyum bloğu üstte eğimli bir silme ile altta ise Sura Apollon Tapınağı podyum profiline benzer bir silme sonlanmaktadır¹⁷⁹ (**Lev.47a-b**). Tlos Kronos Tapınağı podyum düzenlemesi¹⁸⁰ ise Arykanda ve Patara örneklerinden daha yüksek çan profili göstermektedir (**Lev.48a-b**). Patara Mettius-Modestus Takı¹⁸¹ ve Ksanthos Vespasianus Takı¹⁸² podyum bloğuna benzer bir düzenlemeye sahip değildir.

Mimari özelliklerden yola çıkarak tapınak için bu veriler ışığında kesin bir tarihlendirme önerisinde bulunmak oldukça zor ve risklidir. Çünkü MÖ 2. yüzyılda görülen korniş profilleri, MS 1. yüzyılda da karşımıza çıkmaktadır. Aynı şekilde MÖ 2. yüzyılda görülen podyum blok profilleri, MS 3. yüzyılda da karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz karşılaştırma örneklerinden de bir çıkarım yapmak aynı şekilde güçtür. Fakat yüksek bir podyuma sahip olması ve tek cephe odaklı inşa edilmiş olması Roma tapınaklarında gördüğümüz karakteristik bir özelliktir.

¹⁷⁵ Courtils, 2003: 139.

¹⁷⁶ Borchhardt, 1975: 61.

¹⁷⁷ Borchhardt, 1975: 61; Çevik, 2015: 370.

¹⁷⁸ Bayburtluoğlu, 2014: 165.

¹⁷⁹ Gültekin, 1998: 9.

¹⁸⁰ Uygun, 2014: 269 vd.

¹⁸¹ Aktaş, 2016: 79 vd.

¹⁸² Kökmen-Seyirci, 2017: 71 vd.

SONUÇ

Sura antik yerleşimi, Roma Dönemi'nde Myra metropolisine bağlı bir tapınım merkezidir. Burası kült merkezi odaklı kullanılmış olmalıdır. Buradaki nekropol alanı ve konutlar gibi diğer yapılar da sadece buradaki rahipler ve görevliler gibi kişiler için kullanılmış bir alan da olabilir.

Sura özelinde ele aldığımız Apollon kültü sonucunda görmekteyiz ki, tüm Likya'da olduğu gibi merkez Likya'da da Apollon önemli bir yere sahiptir. Sura'nın Antik Dünya yazarlarına kadar ününün ulaştığını, kendi içerisinde rahip sınıfı bulundurduğunu ve bu sınıfın bir yapılanmaya sahip olduğunu yazıtlardan anlamaktayız. Fakat bu yapılanma ile ilgili ne yazık ki yeterince veri elimizde bulunmamaktadır. Bu yapılanma ile ilişkili en önemli saptama Apollon Surios ile Myra'nın baş tanrıçası Artemis Eleuthera'nın rahipliğini aynı kişinin yapabiliyor oluşudur. Ayrıca, Myra için bir Apollon kültünden bahsedilmiyor olmasının sebebi de, kazı başkanı N. Çevik'in de söylediği gibi, Myra metropolisine bağlı olan Sura'nın önemli bir Apollon kült/kehanet merkezi oluşudur.

Antik kaynak aktarımları ile arazide gerçekleştirilen epigrafik ve arkeolojik çalışma sonucunda elde edilen veriler birbirleri ile kısmen örtüşmektedir. Bu anlatımların sonucunda, buradaki ritüeller hakkında detaylı bilgiye sahip olmaktayız. Rahiplerin şişlere taktıkları etleri, su girdabı oluşan havuzlara atarak, kehaneti öğrenmek isteyen kişilere, balıkların hareketinden yola çıkarak iyi ya da kötü şekilde yorumladıklarını bilmekteyiz. Sura'da gördüğümüz balık kehanetini bölge içerisinde görmüyor oluşumuz ve balık kehanetinin antik dünyada nadir rastlanan bir durum olması da burayı özel kılmaktadır. Antik aktarımlara da bu durum yansımıştır.

Tapınağın içerisindeki yazıtların, tapınağın kimliklendirilmesi konusunda bir şüphe yarattığı durumu geçersiz bir görüştür. Sozon, Helios, Serapis ya da Zeus Ataburios'un adının yazıtlarda geçmesi tapınağın kimliğinin şüpheyne düşmesine yeterli görünmemektedir. Aksine, tapınağın içerisindeki yazıtları, Apollon Surios rahibinin aktardığı kehanetlerle ilişkilendirmek ve kehanete dayalı olarak bu isimlerin tapınağın içerisine yazıldığı düşüncesini daha güçlü hale getirmektedir. Tez içerisinde incelediğimiz yazıtlar ve antik aktarımlar Sura'da, Likya'nın baş tanrısı Apollon'un bu kadar güçlü bir kültünden bahsederken, ismi tapınak içerisinde tekil olarak geçen diğer tanrılarla tapınağın ilişkilendirilmesi doğru gözükmemektedir. Bu nedenlerle, bu tapınağın, Apollon Surios Tapınağı olarak anılması muhakkaktır.

Buradaki kültürün en geç MÖ 2. yüzyıldan beri tanrı Apollon ve kehanet ile anıldığını, antik kaynak aktarımlarından yaptığımız çıkarımlar ile kesin olarak bilmekteyiz. MÖ 2.

yüzyılda antik kaynaklarda kendisine yer bulan, bu kehanet merkezinin tarihinin ne kadar geriye gittiğini kestirmek güçtür. Ama özellikle Likya ve Frigya bölgelerinde erken kehanet alanlarının zamanla tanrı Apollon ile özdeşleştirildiğinden¹⁸³ ya da tanrı Apollon'un, Python'u öldürmesi¹⁸⁴ ile bağdaştırılan kehanet tanrısı olma özelliğiyle birlikte Likya Bölgesinde oldukça yoğun tapınım gören Apollon'un, MÖ 2. yüzyıldan da önceki zamanlarda Sura'da var olduğu ve Sura'nın merkez Likya'daki önemli bir tapınım merkezi olduğu çıkarımını yapabiliriz.

Sura'da Apollon kültü ile bağlantılı olarak 4 alan tespit edilmiştir. Bu alanlar; Rahipler Alanı, Rahipler Yolu, Su Kaynağı/Kehanet Havuzu ve Tapınaktır. Bu alanlar birbirleri ile organik bir bağlantı içerisindedir. Antik aktarımlarda tapınaktan hiçbir şekilde bahsedilmemektedir. Bu nedenle kehanet töreninin gerçekleştirilmesinde tapınağın doğrudan bir rol aldığını söylemek mümkün değildir.

Teze konu olan yapıların tarihlendirilmesi kısıtlı kriterlere dayanarak yapılabilmektedir. Rahipler Alanı olarak isimlendirilen alanın tarihlendirilmesine ilişkin olarak; alanda bulunan yazıtlardan yola çıkarak, bu haline geldiği düzenleme için en geç MS 237 yılı civarını önerebiliriz. Fakat öncesinde ne kadar zamandır, hangi işlevle kullanıldığı ya da sonrasında ne kadar zaman kullanıldığı konusunda görüş belirtmek güçtür. Belki burada gerçekleştirilecek bir kazı çalışmasının ardından Rahipler Alanı ile ilgili söyleyebileceklerimiz artacaktır.

Rahipler Yolu olarak bahsettiğimiz, ana kaya tıraşlanarak ve yer yer ana kaya eksikliklerinin taş dolgu ile tamamlanmasıyla oluşturulmuş basamak düzeni için ne yazık ki herhangi bir tarihleme yapmak şu aşamada kesinlikle mümkün değildir. Bu basamaklarda herhangi bir yazıt, kabartma ya da profil yoktur. Tamamen araziye uygun bir şekilde düzenlenmiş olan ve günümüzde 92 basamağını tespit edebildiğimiz bu yolla ilgili, antik aktarımları baz alarak MÖ 2. yüzyılda orada bulunduğu çıkarımını belki yapabiliriz.

Su Kaynağı/Kehanet Havuzu yapısının tarihlendirilmesi için de ne yazık ki kesin verilerimiz bulunmamaktadır. Kaynağın etrafında bir düzenleme görmekteyiz. Fakat bu düzenleme moloz taşlarla ve devşirme malzeme ile yapılmıştır. Burada kullanılan devşirme malzemeler belki de bu kaynağın erken evrelerine ait olabilir. Kullanılan devşirme malzemelerden ve moloz duvar örgüsünden yola çıkarak, bu su kaynağındaki son düzenlemenin Geç Antik Çağ'da gerçekleştirildiği yorumunda bulunabiliriz. Ayrıca vadi içerisinde yer alan oldukça nitelikli kilisenin varlığı, bu alanın Geç Antik Çağ'a kadar önemini koruduğunu göstermektedir.

¹⁸³ Parke, 2014: 197.

¹⁸⁴ Graves, 2012: 92.

Tapınağın boyutu net olarak podyumu ile birlikte 7.35x13.56m olarak ölçülmüştür. Tapınakta ele geçen triglif-metop blokları, plaster başlıkları ve sütunlar sebebiyle tapınağın dor düzeninde inşa edildiğini söylemek doğru olacaktır. Tapınak toplamda 1.56m yüksekliğe sahip bir podyum üzerinde yükselmektedir (**Lev.36b**). Podyuma çıkışı sağlayan basamaklara ait net bir veri bulunmamasına karşın, podyum bloklarındaki izler, benzer örnekler ve Vitruvius'un aktarımları ile 5 basamaklı bir merdiven düzenlemesi olduğunu düşünmek doğru görünmektedir. Tapınağın güneybatı köşesinde tespit edilen pi formulu podyum üstü bloğu sayesinde tapınağın in antis planlı olması düşüncesi kesinlik kazanmıştır. Tapınağın kuzey cephesinde görülen plaster düzenlemesinin, güney cephede de aynı şekilde olması gerekmektedir. Tapınağın duvarları dış cephede bosajlara sahiptir ve oldukça kaba bırakılmıştır. İç cephede ise duvarlar oldukça düzgün tıraşlanmıştır. İn situ olarak yerinde duran arşitrav blokları ve triglif-metop blokları ile bu veriler birleştirildiğinde tek alternatifli bir restitüsyon önerisi ortaya çıkmaktadır (**Lev.31-35**).

Sura'da henüz herhangi bir kazı çalışması gerçekleştirilmemiş olması bu yerleşimin geneli ile ilgili söyleyebileceklerimizi kısıtlı hale getirmektedir.

Tapınağın tarihlendirilmesine ilişkin iki ihtimal vardır. İlk ihtimal, epigrafik verilerden yola çıkarak MÖ 88 tarihinden öncesidir. Bu tarihin dayanağı, Kral X. Ptolemaios'a atfedilen yazıt ve aynı blok üzerinde yer alan Leonides ve Antilokhos isimlerinin geçtiği tanrı Sozon'a ithafen yazılmış yazıtlardır. Bu yazıtlar haricinde, Helenistik Dönem tapınak mimarisinde karşımıza çıkan derin pronaos özelliğini de Sura Apollon Tapınağında da görmekteyiz. Derin pronaosu MÖ 2. yüzyıl öncesine tarihlenen Arykanda Helios Tapınağında¹⁸⁵ ve Arykanda 1 Nolu Tapınak Mezarda¹⁸⁶ da görmekteyiz. Aynı zamanda Arykanda Helios Tapınağı da Dor düzeninde inşa edilmiştir. Fakat farklı olarak üç basamaklı bir krepis üzerinde yükselmektedir. Helenistik Döneme tarihlenen, Letoon'da yer alan Leto, Artemis ve Apollon Tapınakları da plan olarak derin pronaosu ile benzerlik göstermektedir¹⁸⁷. Fakat Letoon'daki bu üç tapınak farklı mimari düzenler göstermektedir. Leto ve Apollon Tapınakları 6x11 sütun ile peripteros plandadır¹⁸⁸. Artemis Tapınağının ise çevresinde hiç sütun bulunmamakta ve prostylos ya da in antis plandadır¹⁸⁹. Bu örnekler Helenistik Dönem tapınak mimarisinde, pronaos-naos oranını görmemiz açısından önemlidir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, bu 3 tapınak, Sura Apollon Tapınağına göre oldukça büyük boyutlardadır. Bölgede, mimari bezeme konusunda ilişkili

¹⁸⁵ Sancaktar, 2016: 51.

¹⁸⁶ Bayburtluoğlu, 2014: 165.

¹⁸⁷ Courtils 2003,152.

¹⁸⁸ Bean 1998, 63; Courtils 2003, 150.

¹⁸⁹ Courtils 2003; 147

örnek olarak Letoon Tiyatrosunun Güney Giriş Kapısını¹⁹⁰ inceleyebiliriz. Bu tonozlu kapının cephesi, anıtsal ve tapınak gibi inşa edilmiştir. Podyum blokları, arşitrav blokları, triglif-metop sırası ve alınlığı ile Dor düzeninde tapınak mimarisini yansıtmaktadır. Podyum bloklarının profilleri ile Sura Apollon Tapınağının profillerinin benzerlik göstermesine karşın, bu profiller her dönemde kullanılmış olabilir.

Tarihlendirme konusunda ikinci ihtimal ise tapınağın. MS 1. yüzyılın sonlarına MS 2. yüzyılın başlarına tarihlenebilecek olmasıdır. Tapınak, temel bloğu, podyum bloğu ve beden duvarının taşıyıcısı olan pi formlu blok ile beraber toplamda 1.92m yüksekliğinde Roma Dönemi karakterinde yüksek bir podyuma sahiptir (**Lev.36b**). Bu yüksek podyuma bölgedeki en yakın örnek Myra’da, MS 2. yüzyılın sonlarına tarihlenen Karabucak Anıt Mezarıdır¹⁹¹. Bu Anıt Mezar, Sura Tapınağı gibi yüksek bir podyuma sahip ve tek cephe ön plana çıkarılacak şekilde inşa edilmiştir. Ayrıca yukarıda Letoon Tiyatrosunda bahsettiğimiz profiller Myra Karabucak Heroon’unda da karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer örnek olarak Arykanda Podyumlu Tapınağı da podyuma sahip ve Korint düzenindedir. MS 2. yüzyıla tarihlendirilen bu tapınakta da nispeten derin bir pronaos görmekteyiz¹⁹². Yine Arykanda’da incelemenin fayda sağlayacağı başka bir örnek 1 Nolu Tapınak Tipli Mezardır. MS 1. yüzyılın sonuna tarihlenen bu anıt mezar¹⁹³, Sura ile pek çok konuda ortak özellik sergilemektedir. Yüksek podyuma sahip olması, naos-pronaos oranı ve korniş bloğu bu benzerliği gösteren temel mimari unsurlardır.

Bu mimari karşılaştırmalar, tapınağın MS 1. yüzyılın sonlarına MS 2. yüzyılın başlarına tarihlendirilmesi düşüncesini doğrulamaktadır.

Bu mimari detaylar dışında, yukarıda bahsettiğimiz, tapınağın içerisinde yer alan yazıtlardan, MÖ 88 yılına tarihlenen iki yazıt dışındaki tüm yazıtlar MS 2. ve 3. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Eğer tarihleme konusunda MÖ 88 yılını referans alırsak, tapınağın içerisine yazı yazma geleneği, MÖ 88 yılında başlayıp, yaklaşık 2 yüzyıl boyunca kesintiye uğramış gibi görünmektedir. Bu durum oldukça şüphelidir. Bu yazıtların tarihlendirilmesiyle ilişkili hala sorunlar mevcuttur. Mimari veriler, bu yazıtın Mısır Kralı X. Ptolemaios’a mı, Mauretania Kralı Iuno oğlu, Kral Ptolemaios’a mı¹⁹⁴ ya da başka bir Ptolemaios’a mı atfedildiği konusunun hala tartışmalı olduğunu göstermektedir.

Rahipler alanındaki epigrafik verilerin tümü de MS 3. yüzyılı göstermektedir. Bu durum tabi ki tapınağın tarihlendirilmesi konusu ile doğrudan ilişki içerisinde olmasa bile belirtilmesi gereken bir durumdur. Antik kaynak aktarımları da Sura’da bir tapınak olduğundan

¹⁹⁰ Courtils, 2003: 135 vd.

¹⁹¹ Borchhardt, 1975: 61; Çevik, 2015: 369.

¹⁹² Gerçek, 2016: 88.

¹⁹³ Bayburtluoğlu, 2014: 165.

¹⁹⁴ Nolle, 2006: 516.

bahsetmemektedir ve kehaneti koruluk ile ilişkilendirmektedir. Bir tapınak olmadan kehanetin olup olamayacağı veya buradaki daha erken bir tapınağın bulunma ihtimalleri de henüz cevaplanamamış sorulardır.

Son olarak bahsetmemiz gereken bir diğer konu; şehirden kısmen uzak ve sapa bir konumda bulunan Sura her türlü dış tehlikeye açıktır ve gerek doğal etkenler nedeniyle gerekse insan tahribatı nedeniyle her geçen gün biraz daha azalmaktadır. Bu tez hazırlanırken Sura’da gerçekleştirilen modelleme ve diğer belgeleme çalışmaları ile Sura’nın bugünü sanal ortamda koruma altına alınmıştır (**Lev.37-38**). Fakat Sura’da bulunan kültür varlıkları korumaya muhtaçtır. Tapınağın özellikle güney duvarının durumu göz önüne alındığında ise acil konsolidasyon ihtiyacı olduğu görülmektedir. Burada kazı ve koruma çalışmalarının gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca Rahipler Alanındaki stellerin ve diğer pek çok alandaki insan tahribatı örnekleri de bu aciliyeti bir kat daha artırmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akçay, A. (2016). “Epigrafi Araştırmalarında Yeni Bir Belgeleme ve Analiz Metodu Olarak RTI”. *Mediterranean Journal of Humanities*, VI/2: 1-16.
- Akkurnaz, S. (2007). *Anadolu'daki Dor Düzenli Tapınaklar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Aktaş, Ş. (2016). “Der Ehrenbogen für den Statthalter Mettius-Modestus”. H. İşkan – C. Schuler – Ş. Aktaş – D. Reitzenstein – A. Schmölder-Veit – M. Koçak (Ed.), *Patara Lykiens Tor zur Römischen Welt*. Verlag Philipp von Zabern, Mainz, 79-82.
- Akşit, O. (1971). *Hellenistik ve Roma Devrinde Likya*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Alkan, M. (2013). *Klasik Çağ'dan Erken Bizans'a Myra Kenti ve Teritoryumu*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Ardıç, M. (2014). *Patara ve Letoon Antik Kentlerinde Apollon Kültü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- As, T. (2014). *Yunan ve Roma Tapınaklarının Karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- Aygün, Ç. A. (2018) *Myra'nın Limanı Andriake'nin Yerleşim Planı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Bayburtluoğlu, C. (1975). *Lykia*. Dönmez Ofset, Ankara.
- Bayburtluoğlu, C. (2004). *Lykia*. AKMED, İstanbul.
- Bean, G. E. (1962). “Report on Journey in Lycia 1960”. *AAWW*, 99: 4-9.
- Bean, G. E. (1976). “Sura”. *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*, N.J. Princeton University Press, 1976 : 47.
- Bean, G. ve Mitford T. B. (1970). *Journeys in Rough Cilicia in 1964 and 1968*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.
- Bean, G. E. (1998). *Eski Çağda Lykia Bölgesi*. Arion Yayınları, İstanbul.
- Benndorf, O. ve Niemann, G. (1884). *Reisen in Lykien und Karien*. Druck und Verlag Von Carl Gerold's Sohn, Wien.
- Borchhardt, J. (1975). *Myra. Eine Lykische Metropole in Antiker und Byzantinischer Zeit*. Gebr. Mann Verlag, Berlin.
- Borchhardt, J., Heumann, G. ve Schultz, K. (2003). “Tumnebi / Tymnessos”. *Adalya*, No.VI: 21-90.

- Brandt, H. ve Kolb, F. (2005). *Lycia et Pamphylia: Eine Römische Provinz im Südwesten Kleinasiens*. Verlag Philipp von Zabern, Mainz.
- Bruns – Özgan (2004). *Knidos: A Guide to the Ancient Site*. Aktüel Arkeoloji, İstanbul.
- Bryce, T. R. (1986). *The Lycians in Literary and Epigraphic Sources*. Museum Tusculanum Press, Copenhagen.
- Büyüközer, Z. G. (2013). Karia Bölgesi Dor Mimarisi. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Büyüközer, Z. G. (2014). “Dorik Frizden Bir Detay: Triglif Kulakları”. *Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Olba Dergisi*, XXII: 155-188.
- Cramer, J. A. (1828). *Geographical and Historical Description of Asia Minor; With a Map*. Vol. II. Oxford at the University Press.
- Courtils, J. D. (2003). *Ksanthos ve Letoon Rehberi*. Ege Yayınları, İstanbul.
- Çevik, N. (2002). *Taşların İzinde Likya*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Çevik, N. (2010). “Myra-Demre Çevresinde Bulunan Antik Yerleşimler”. N Çevik (Ed.), *Arkeolojisinden Doğasına Myra / Demre ve Çevresi*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Antalya, 181-232.
- Çevik, N. ve Bulut S. (2010). “İkinci Kazı Sezonunda Myra ve Limanı Andriake”. N. Çevik (ed.), *Arkeolojisinden Doğasına Myra / Demre ve Çevresi*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Antalya, 25-118.
- Çevik, N. ve Öztürk H.S. (2011). “Likya’da Bir Kehanet Merkezi: Sura”. *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, 22: 54-61.
- Çevik, N. (2013). “Myra’nın Kehanet Merkezi: Sura / Myra’s Oracle Centre: Sura”. *Antalya Dergisi*, 17: 98-102.
- Çevik, N. (2015). *Lykia Kitabı*. AKMED, Antalya.
- Demir, F. (2016), “Batı Anadolu’da Hellenistik Dönem Kutsal Alan Planlaması”. *Phaselis*, II: 285-295.
- Dinsmoor, W. B. (1923). “The Aeolic Capitals of Delphi”. *American Journal of Archaeology*, Vol. 27: 164-173.
- Efendioğlu T. (2012). “Hellenizm ve Roma Çağları Likyası’nda Yerel Kültler”. K. Dörtlük, T. Kahya, R. Boyraz Seyhan, T. Ertekin (Ed.). *Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması I: Anadolu Akdenizi Sempozyumu 04-07 Kasım 2009*. AKMED, Antalya, 109-122.
- Fellows, C. (1840). *Discoveries in Lycia. A Journal Kept During a Second Excursion in Asia Minor*. John Murray, Londra.
- Freely, J. (2002). *Türkiye Uygarlıklar Rehberi 4*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

- Gerçek, H. (2016). *Arykanda Antik Kenti Podyumlu Tapınağı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Graves, R. (2012). *Yunan Mitleri*. Çev. Uğur Akpur. Say Yayınları, İstanbul.
- Gültekin, L. (1998). *Patara "Korint" Tapınağı Mimarisi ve Restorasyon Önerileri*. Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Haselberger, L. (1985). Die Werkzeichnungen des Naiskos im Apollontempel von Didyma. *Bauplanung und Bautheorie der Antike, Diskussionen zur archäologischen Bauforschung*, 4: 111-119.
- Heberdey, R. ve Kalinka E. (1897). *Bericht über zwei reisen im südwestlichen Kleinasien, ausgeführt im auftrage der Kaiserlichen akademie der Wissenschaften*. Österreichische Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.
- Hellenkemper H. ve Hild F. (2004). *Tabula Imperii Byzantini 8 – Lykien und Pamphylien*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.
- Hölbl, G. (1994). *Geschichte des Ptolemäerreiches. Politik, Ideologie und religiöse Kultur von Alexander d. Gr. bis zur römischen Eroberung*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt.
- Işık, F. (1999). *Doğa Ana Kubaba. Tanrıçaların Ege'de Buluşması*. AKMED, Antalya.
- Işık, F. (2010). "Anadolu-Lykia Uygarlığı: Lykia'nın "Hellenleşmesi" Görüşüne Eleştirel Bir Yaklaşım". *Anadolu / Anatolia*, 36: 65-125.
- Işık, F. (2011). "Caput Gentis Lyciae". *Patara. Lykia Soyunun Başkenti*. Scala Matbaacılık, İstanbul.
- Işın, G., Takaoğlu, T., Sezgin, K. ve Yücel, T. (2015) "Tlos Seramikleri" Korkut, T. (Ed.) *Arkeoloji, Epigrafi, Jeoloji, Doğal ve Kültürel Peyzaj Yapısıyla Tlos Antik Kenti ve Teritoryumu*. Seydikemer Kaymakamlığı, Muğla 148-212.
- Işın, G. (1997). "Apollo of Patara". *Lykia*, III: 65-70.
- Kahler, H. (1961). *Der Römische Tempel*. UllsteinKunstBuch, Berlin.
- Keen, A. G. (1998). *Dynastic Lycia. A Political History of The Lycians and Their Relations with Foreign Powers c. 545-362 B.C.* Koninklijke Brill N.V., Leiden.
- Kolb, F. (2008). Burg-Polis-Bischofssitz, Geschichte der Siedlungskammer von Kyaneai in der Südwesttürkei. Verlag Philipp von Zabern, Mainz.
- Kökmen-Seyirci, H. (2017). "Ksanthos Güney Kent Kapısı ve Evreleri". *Adalya*, No.XX: 181-211.
- Love, I. C. (1972). "A Preliminary Report of the Excavations at Knidos, 1972". *American Journal of Archaeology*, 77/4: 413-424.

- Middleton, J. H. (1888). "The Temple of Apollo at Delphi". *The Journal of Hellenic Studies*, Vol.9: 282-322.
- Nilsson, M. P. (1992). *Geschichte der griechischen Religion I*. M n h: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- Nolle, J. (2006). K nigliches Gefolge beim Fischorakel von Sura. Dörtlük K., Varkıvan  B., Kahya T., Courtils J.D., Alparslan M.D., Boyraz R. (ed.). *III. Uluslararası Likya Sempozyumu 07-10 Kasım 2005*. AKMED, Antalya, 515-522.
- Öztürk, E. A. (2011). *Apollon Lairbenos Kültü*. Doktora Tezi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,  zmir.
- Öztürk, H.S. ve Perk, H. (2012). Haluk Perk Müzesinden Bir Grup Sozon "      " Adak Sunağı. *Tuliya II*. Haluk Perk Müzesi Yayınları,  stanbul, 52-59.
- Parke, H.W. (2014). *The Oracles of Apollo in Asia Minor*. Routledge Revivals, New York.
- Petersen, E. ve Von Luschan F. (1889). *Reisen im S dwestlichen Kleinasien Band II. Reisen in Lykien Milyas und Kibyrtis*.
- Reitzenstein, D. (2011). *Die lykischen Bundespriester. Repr sentation der kaiserzeitlichen Elite Lykiens*. München: Akademie Verlag.
- Sancaktar, H. (2016). *Arykanda Akropolisi Kutsal Alanları ve K ltleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Serdaroğlu,  . (2004). *Lykia-Karia'da Roma Dönemi Tapınak Mimarlığı*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları,  stanbul
- Sevin, V. (2001). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Soyöz, U. (1999). *Temples of a Apollo at Didyma and Klaros in Ionia as the Centers for the Oracular and Political Activity*. Yüksek Lisans Tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Spratt, T.A.B. ve Forbes E. (1847). *Travels in Lycia, Milyas, and the Cibyrtis. Vol I*. Oxford, London.
- şahan, M. M. (2009). *Batı Anadolu'da Podyum Mimarisinin Oluřumu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,  zmir.
- şahin N. (1998). *Apollon Klarios Bilicilik Merkezi*. Ege Yayınları,  stanbul.
- şahin, N. (2001). *Zeus'un Anadolu K ltleri*. AKMED,  stanbul.
- Takaoğlu, T., Korkut, T., Erdoėu B. ve Işın G. (2014) "Archaeological Evidence for 9th and 8th Millenia BC at Girmeler Cave Near Tlos in SW Turkey". *Documenta Praehistorica* XLI: 111-118.

- Tanrıver, D. S. E. (2009). *Apollon Klarios Kültü, Kehanet Pratikleri ve Adaklar*. Doktora Tezi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Taşlıklioğlu, Z. (1954). *Tanrı Apollon ve Anadolu ile Münasebeti*. İstanbul: İbrahim Horoz.
- Taşlıklioğlu, Z. (1963). *Anadolu'da Apollon Kült'ü ile İlgili Kaynaklar*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Tek, T. (2001). Arykanda Kazılarında Bulunan Bir Myra Sikkesi. Özgünel C., Bingöl O., İdil V., Doruk S., Gökay K., Kadioğlu M. (Ed.). *Günışığında Anadolu, Cevdet Bayburtluoğlu İçin Yazılar*. İstanbul: Homer Kitabevi. 238-243.
- Texier, C. (1862). *Asie Mineure Description Geographique, Historique et Archéologique des Provinces et des Villes de la Chersonnèse d'Asie*. Firmin Didot Frères, Paris.
- Thorpe, M., (2002). *Roma Mimarlığı*. Çev. R. Akbulut. İstanbul: Homer Kitabevi.
- Tiryaki, S. G. (2004). *Likya'da Kaynak Kültü*. Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Tiryaki S. G. (2006). "A Preliminary Evaluation of the Spring Cult and Related Structures in Lycia". Adalya, No.IX: 33-52.
- Tuna, N. ve Berges D. (2002). "Datça/Emecik/Sarı Liman Mevkii Arkaik Tapınak 2000 Yılı Çalışmaları". *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XXIII/2: 89-100.
- Uygun, Ç. (2014). Kronos Tapınağı 2010-2012 Kazı Çalışmaları. Özfirat A., Coşkun N. (Ed.). *Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Kazı ve Araştırmaları*. Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları. 263-276.
- Wheeler, M. (1964). *Roman Art and Architecture*. New York: Frederick A. Praeger Publishers.
- Weinreich, O. (1927) Sozon. *RE* 3A.1: 1248-1256.
- Wurstler, W. W. (1993) *Dynast ohne Palast – Überlegungen zum Wohnbereich lykischer Feudalherren*, J. Borchhardt – G. Dobesch (Ed.), Akten des II. Internationalen Lykien-Symposiums Wien 6.–12. Mai 1990. Wien: Verlag DER ÖSTERREICHISCHEX Akademieder Wissenschaften.
- Yolaçan, B. (2005). *Apollon Klarios Kutsal Alanında Mimari Planlama Sistemi*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Zgusta, L. (1984). *Kleinasiatische Ostnamen*. Heidelberg 1984.

EKLER**1- Modellemelerin Yer Aldığı DVD**

LEVHALAR DİZİNİ

- 1- Myra, Andriake ve Sura Uydu Görüntüsü.
- 2- Sura Uydu Görüntüsü.
- 3- Sura Genel Plan 1
- 4- Sura Genel Plan 2
- 5- Sura Genel Plan 3
- 6(a)- Eksedralı Naiskos Hava Fotoğrafı
- 6(b)- Eksedralı Naiskos'daki Yazıtlı Heykel Altlığı
- 7- Rahipler Alanı Hava Fotoğrafı.
- 8- Rahipler Alanı Planı.
- 9(a)- KB ve KD Stelleri
- 9(b)- KDB ve KDD Stelleri
- 10(a)- Tapınak İçerisindeki Kral X. Ptolemaios, Leonides ile Antilokhos ve İşveren Adı Geçen Üçlü Yazıt Grubu.
- 10(b)- Tapınak İçerisindeki Iason'a Atfedilen Yazıt.
- 10(c)- Tapınak İçerisindeki Dernek Yazıtı.
- 11(a)- Tapınak içerisindeki Zeus Ataburios Adak Yazıtı.
- 11(b)- Tapınak içerisindeki Helios Serapis Adak Yazıtı.
- 12(a)- Wurstler'in Sura Planı (Wurstler, 1993 (ed. Çevik, 2015).).
- 12(b)- BG ve BK Stel Kabartmaları.
- 13(a)- Rahipler Yolu Merdiven I.
- 13(b)- Rahipler Yolu Merdiven Basamak Örneği II.
- 14(a)- Rahipler Yolu Merdiven Basamak Örneği III.
- 14(b)- Rahipler Yolu Merdiven Basamak Örneği IV.
- 15(a)- Rahipler Yolu Merdiven Basamak Örneği V.
- 15(b)- Rahipler Yolu Merdiven Basamak Örneği VI.
- 15(c)- Rahipler Yolu Merdiven Basamak Örneği VII.
- 16(a)- Rahipler Yolu Merdiven Basamak Örneği VIII.
- 16(b)- Rahipler Yolu Merdiven Basamak Örneği IX.
- 16(c)- Rahipler Yolu Merdiven Basamak Örneği X.
- 17(a)- Rahipler Yolu Merdiven Basamak Örneği XI.
- 17(b)- Su Kaynağı Duvar Örgüsü.
- 18- Su Kaynağı Plan Çizimi.

- 19(a)- Su Kaynağı Su Yolu.
- 19(b)- Tapınak Genel I.
- 20(a)- Tapınak Genel II.
- 20(b)- Tapınak Kuzeydoğu Köşesi.
- 21(a)- Tapınak Kuzeybatı Köşesi.
- 21(b)- Tapınak Kuzey Cephe, Dış.
- 22- Tapınak Hava Fotoğrafı.
- 23(a)- Tapınak Kuzey Cephe, Dış.
- 23(b)- Tapınak Kuzey Cephe, İç.
- 24- Tapınak Planı, Restitüsyon.
- 25- Tapınak Doğu Cephe, Rölöve.
- 26- Tapınak Kuzey Cephe, Rölöve
- 27- Tapınak Batı Cephe, Rölöve
- 28- Tapınak K.G-B Kesit.
- 29- Tapınak K.G-D Kesit.
- 30- Tapınak K.G-D Kesit.
- 31- Tapınak Ön (Güney) Cephe Restitüsyon.
- 32- Tapınak Doğu Cephe Restitüsyon.
- 33- Tapınak Kuzey Cephe Restitüsyon.
- 34- Tapınak Batı Cephe Restitüsyon.
- 35- Tapınak Pronaos Doğu-Batı Kesit Restitüsyon.
- 36(a)- Triglif-Metop Bloğu Detay Çizimi.
- 36(b)-Zemin, Podyum ve Beden Duvarı Taşıyıcı Bloğu Detay Çizimi.
- 37(a)- Tapınak Modeli
- 37(b)- Tapınak Modeli
- 37(c)- Tapınak Modeli
- 38(a)- Rahipler Alanı Modeli
- 38(b)- Rahipler Alanı Modeli
- 38(c)- Rahipler Alanı Modeli
- 39- Tapınak Taş Planı.
- 40- Tapınak Taş Planı Listesi.
- 41(a)- Köşe Triglif-Metop Bloğu Detay Çizimi.
- 41(b)- Podyum Üstü Pi Formlu Silmeli Blok Detay Çizimi.
- 42(a)- Podyum Bloğu Detay Çizimi.

- 42(b)- Arşitrav Bloğu Detay Çizimi.
- 42(c)- Naos ve Pronaos'u ayıran en üst seviye faskiye ve guttaeli blok.
- 43(a)- Söve Yanı Profilli Blok Detay Çizimi.
- 43(b)- Arykanda 1 Nolu Tapınak Mezar Podyum ve Korniş Bloğu Detayı.
- 44(a)- Ksanthos, Vespasianus Takı, Triglif-Metop Dizisi Detayı (Kökmen-Seyirci, 2017; Res. 16).
- 44(b)- Ksanthos, Vespasianus Takı, Triglif-Metop Dizisi Detay Çizimi (Kökmen-Seyirci, 2017; Res. 24).
- 44(c)- Ksanthos, Vespasianus Takı, Korniş Bloğu Detayı (Kökmen-Seyirci, 2017; Res. 13).
- 45(a)- Letoon Tiyatrosu, Dor Düzenli Anıtsal Giriş.
- 45(b)- Letoon Tiyatrosu, Dor Düzenli Anıtsal Giriş, Podyum Detayı.
- 46(a)- Letoon Tiyatrosu, Dor Düzenli Anıtsal Giriş, Triglif-Metop Dizisi Detayı.
- 46(b)- Myra, Karabucak Heroon'u, Podyum Detayı.
- 47(a)- Patara Ante-Korint Tapınağı Plaster Altlığı Fotoğrafı.
- 47(b)- Patara Ante-Korint Tapınağı Plaster Altlığı ve Podyum Çizimi (Gültekin, 1998; Lev.50).
- 47(b)- Patara Mettius Modestus Takı, Triglif-Metop Bloğu Detay Fotoğrafı.
- 48(a)- Tlos, Kronos Tapınağı, Podyum Detay.
- 48(b)- Tlos, Kronos Tapınağı, Podyum Detay Çizimi (Uygun, 2014; 273).

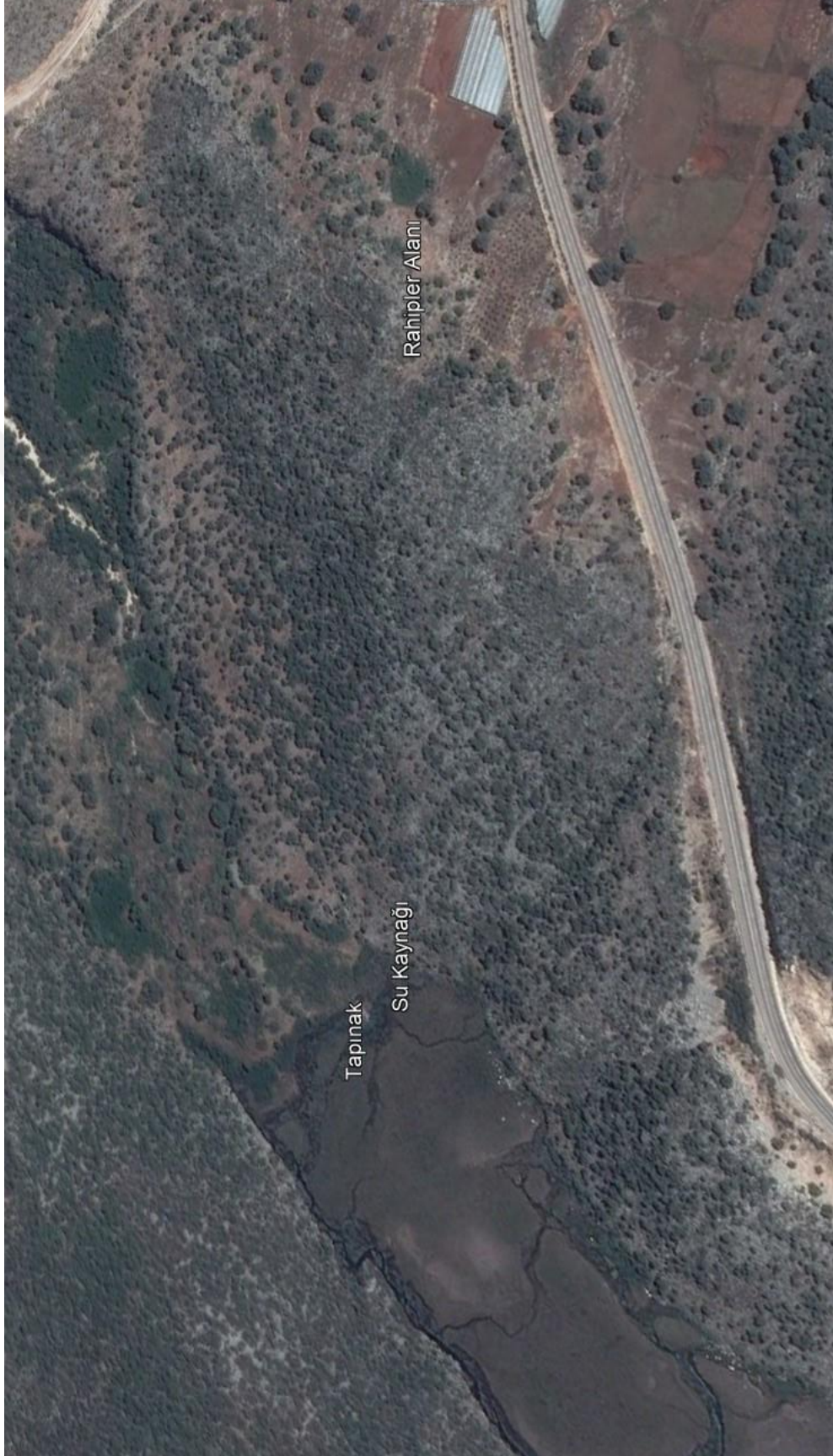

LEVHALAR

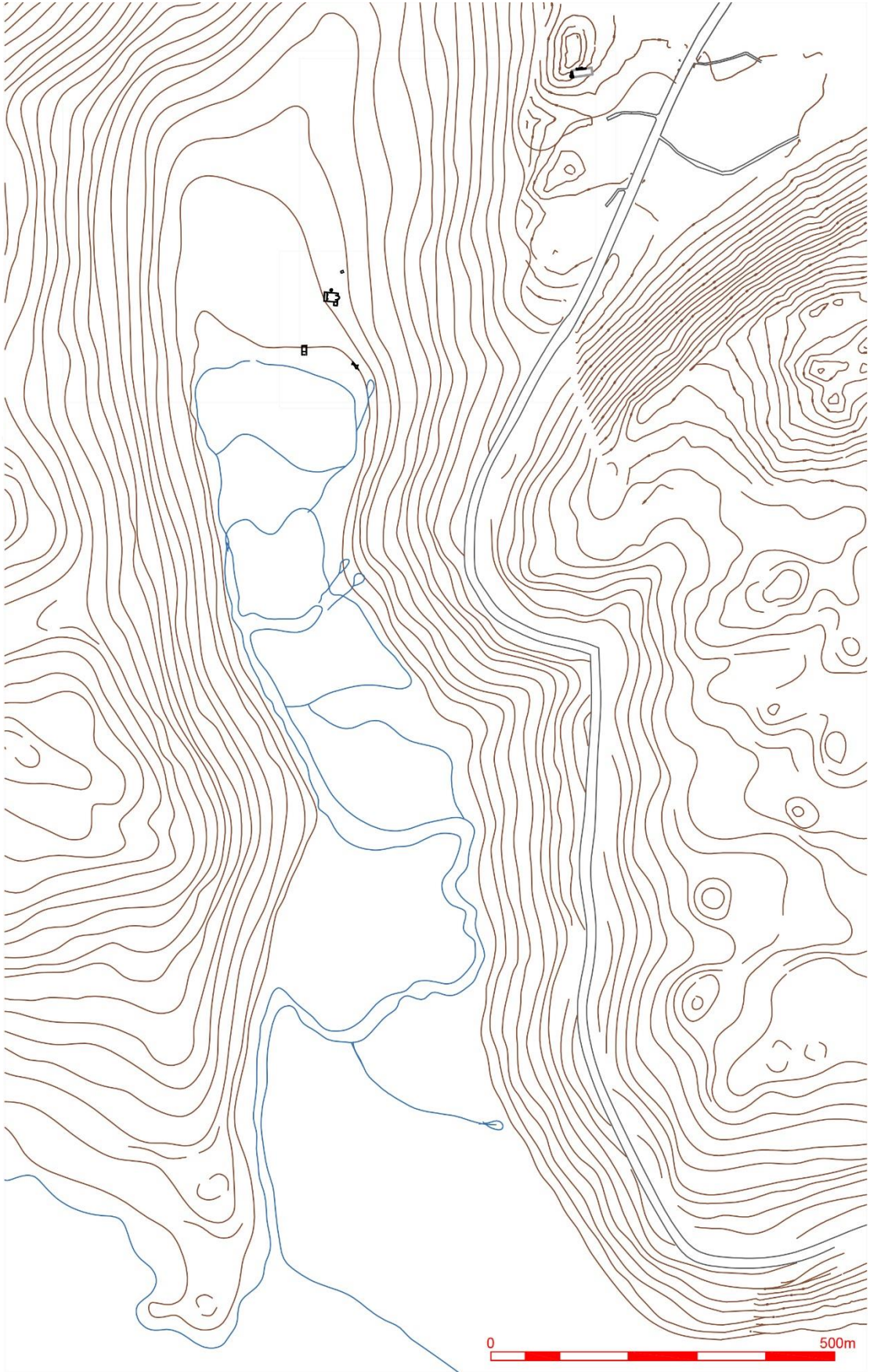
Myra, Andriake ve Sura Uydu Görüntüsü.

Levha 2

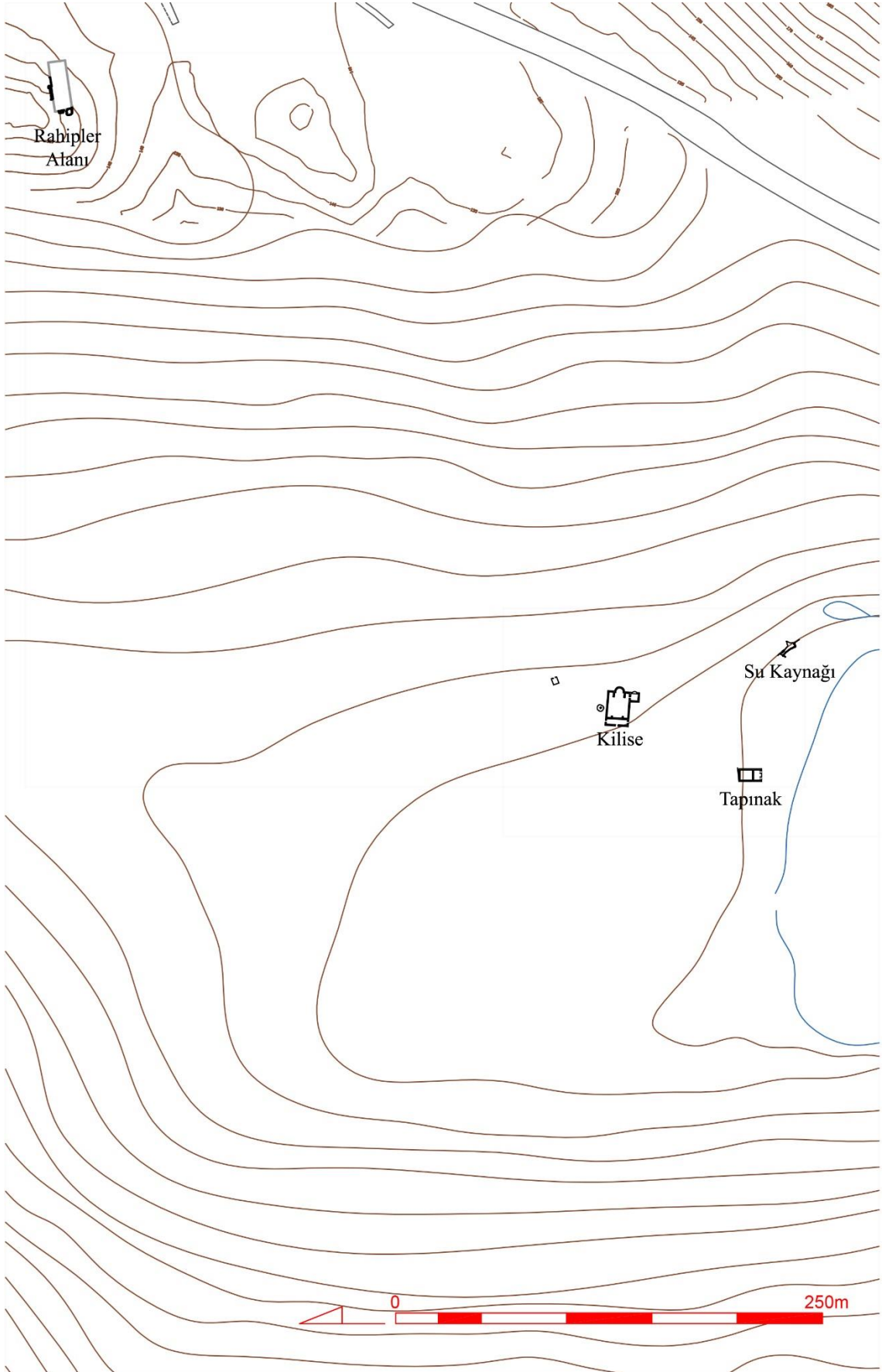
Sura Uydu Görüntüsü.

Levha 3

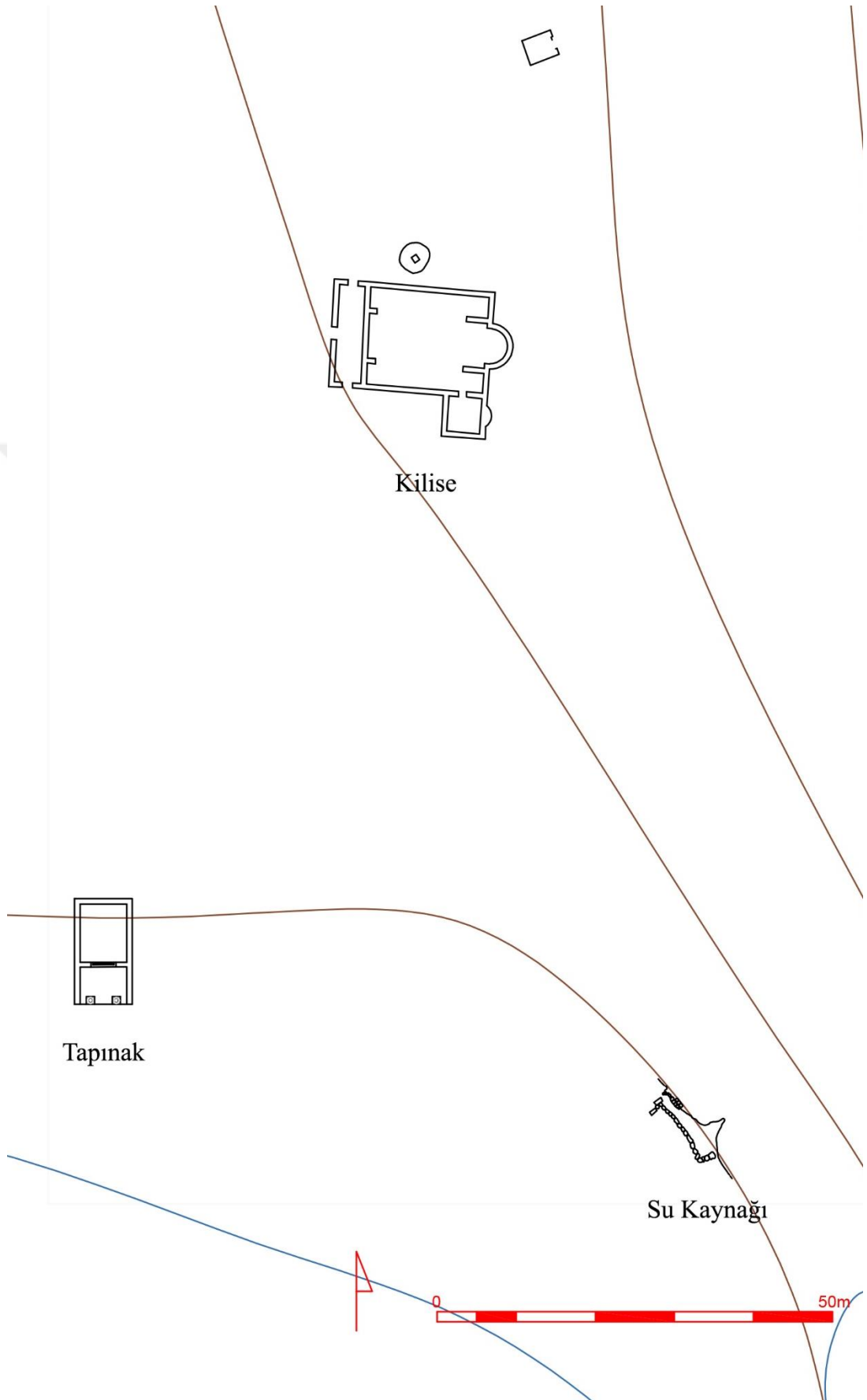
Sura Genel Plan 1

Levha 4

Sura Genel Plan 2

Levha 5

Sura Genel Plan 3

Levha 6

(a) Eksedralı Naikos Hava Fotoğrafi

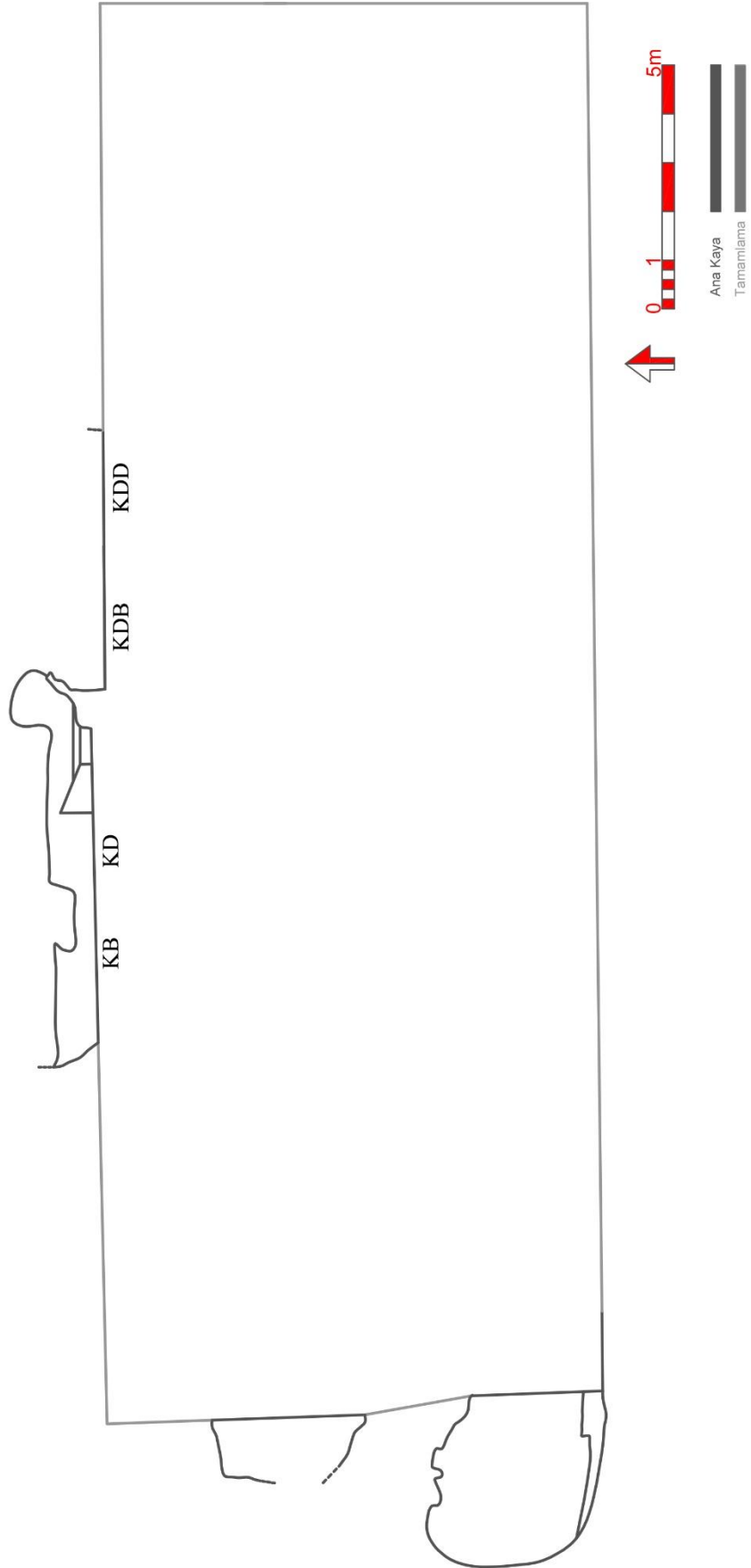
(b) Eksedralı Naikos'daki Yazıtlı Heykel Altlığı

Levha 7

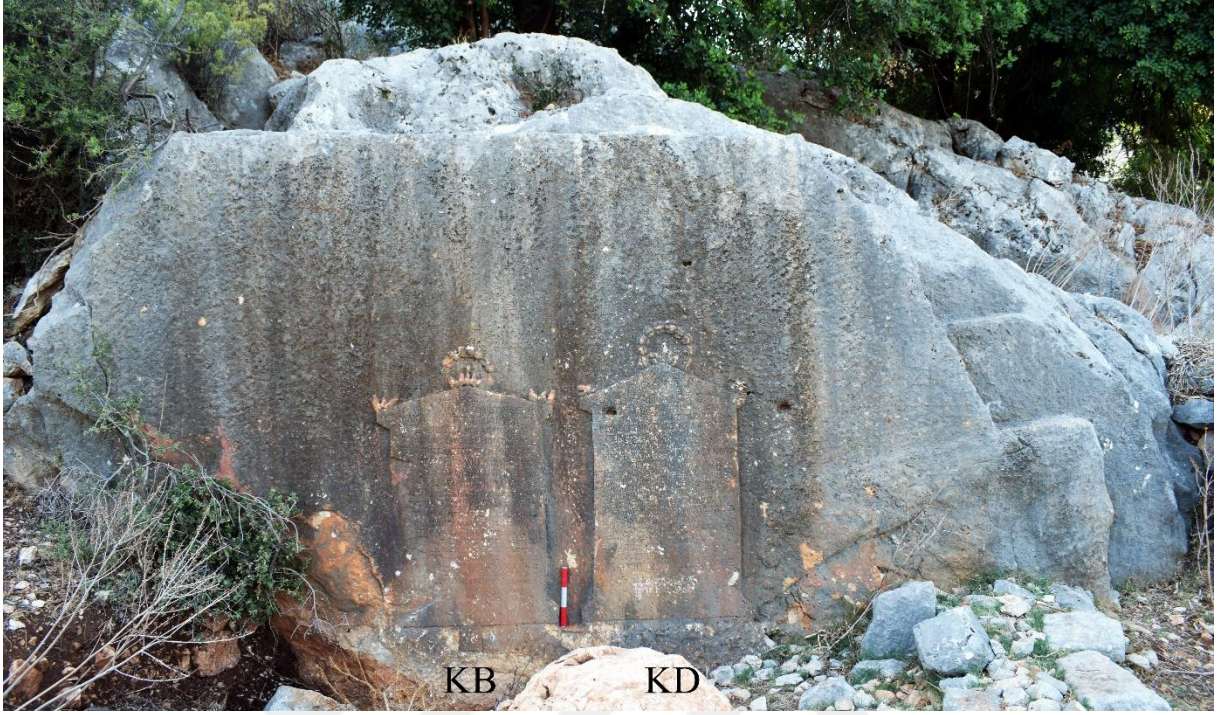

Rahipler Alanı Hava Fotoğrafi.

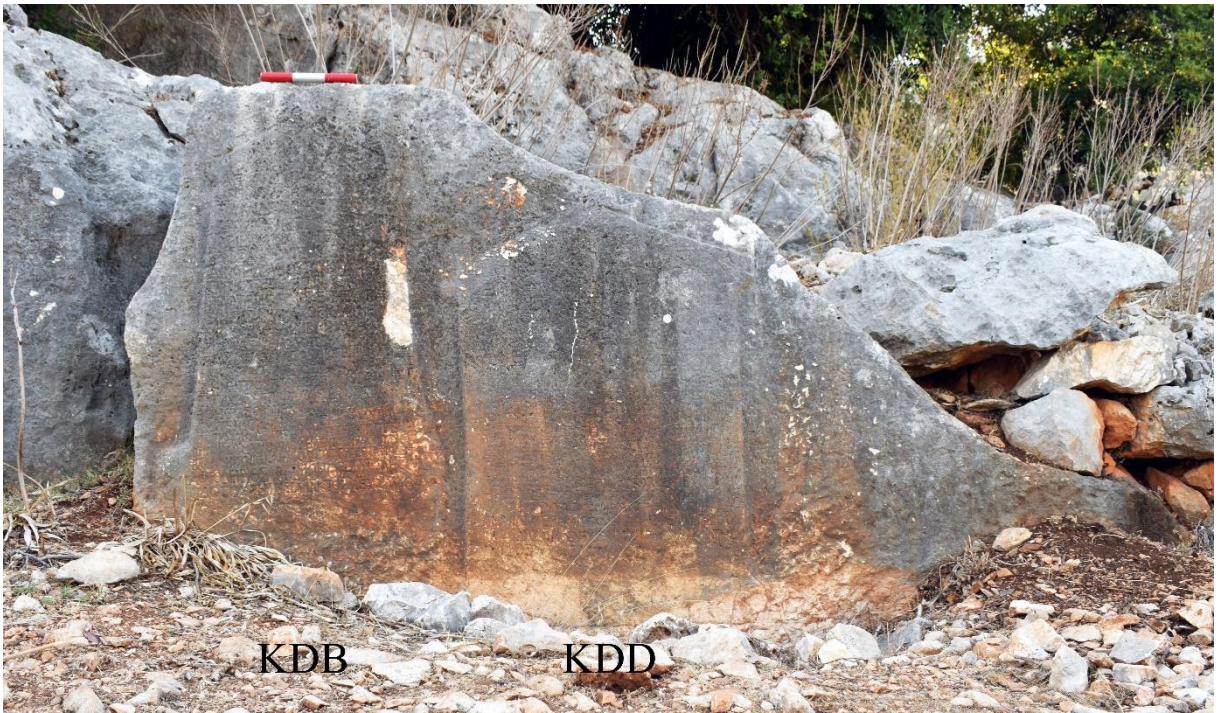
Levha 8

Rahipler Alanı Planı.

(a) KB ve KD Stelleri

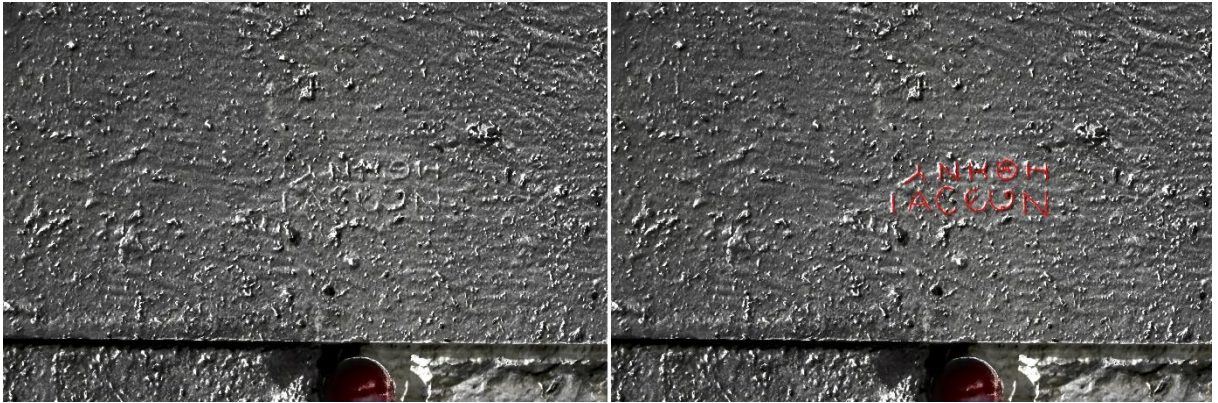

(b) KDB ve KDD Stelleri

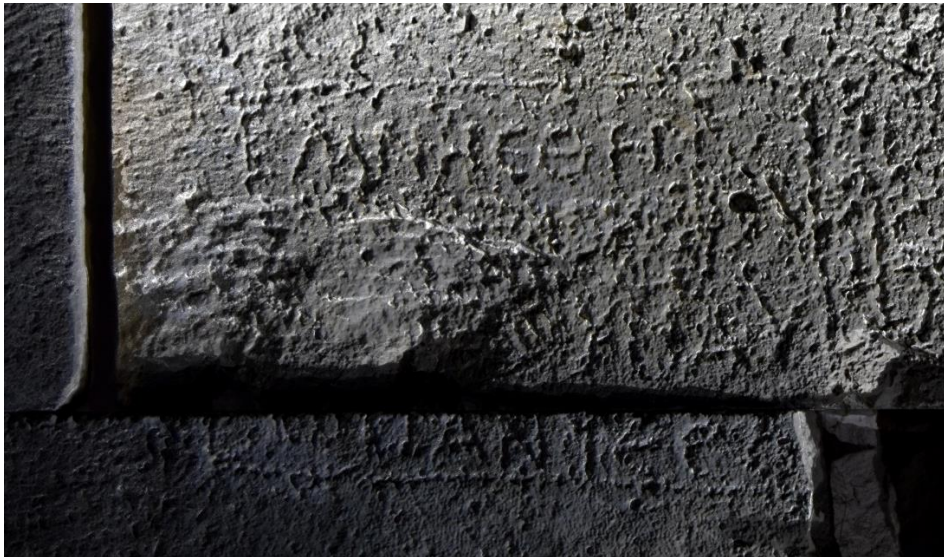
Levha 10

(a) Tapınak İçerisindeki Kral X. Ptolemaios, Leonides ile Antilokhos ve İşveren Adı Geçen Üçlü Yazıt Grubu.

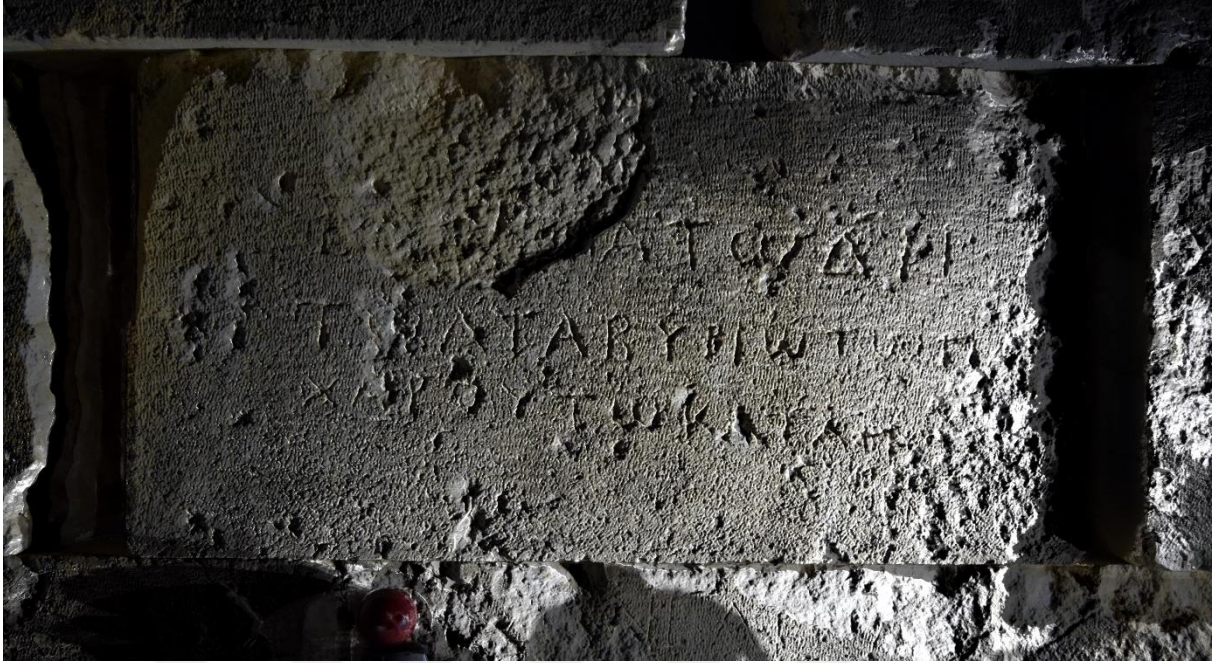

(b) Tapınak İçerisindeki Iason'a Atfedilen Yazıt.

(c) Tapınak İçerisindeki Dernek Yazıtı.

Levha 11

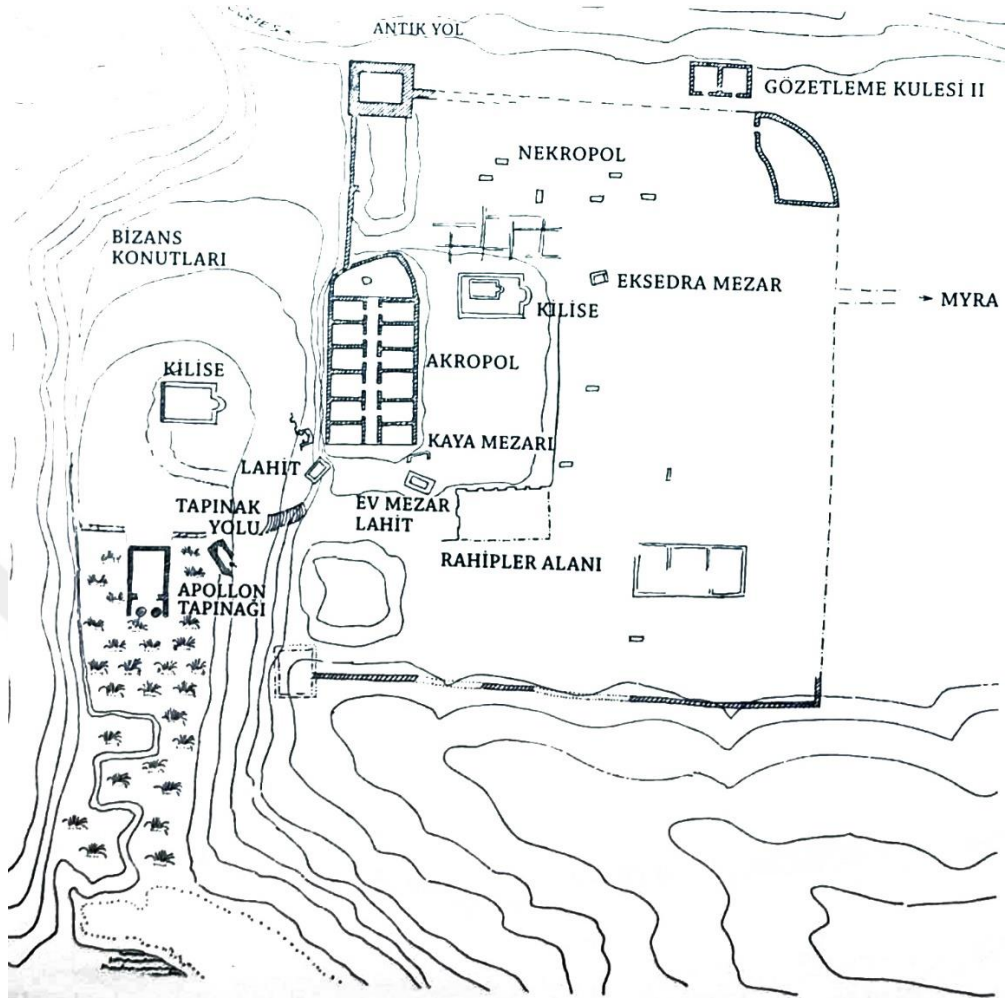

(a) Tapınak içerisindeki Zeus Ataburios Adak Yazıtı.

(b) Tapınak içerisindeki Helios Serapis Adak Yazıtı.

Levha 12

(a) Wurster'in Sura Planı (ed. Çevik, 2015).

(b) BG ve BK Stel Kabartmaları.

Levha 13

(a) Rahipler Yolu Merdiven I.

(b) Rahipler Yolu Merdiven Basamak Örneği II.

(a) Rahipler Yolu Merdiven Basamak Örneği III.

(b) Rahipler Yolu Merdiven Basamak Örneği IV.

Levha 15

(a) Rahipler Yolu Merdiven Basamak Örneği V.

(b-c) Rahipler Yolu Merdiven Basamak Örneği VI – VII.

Levha 16

(a-b) Rahipler Yolu Merdiven Basamak Örneği VIII – IX.

(c) Rahipler Yolu Merdiven Basamak Örneği X.

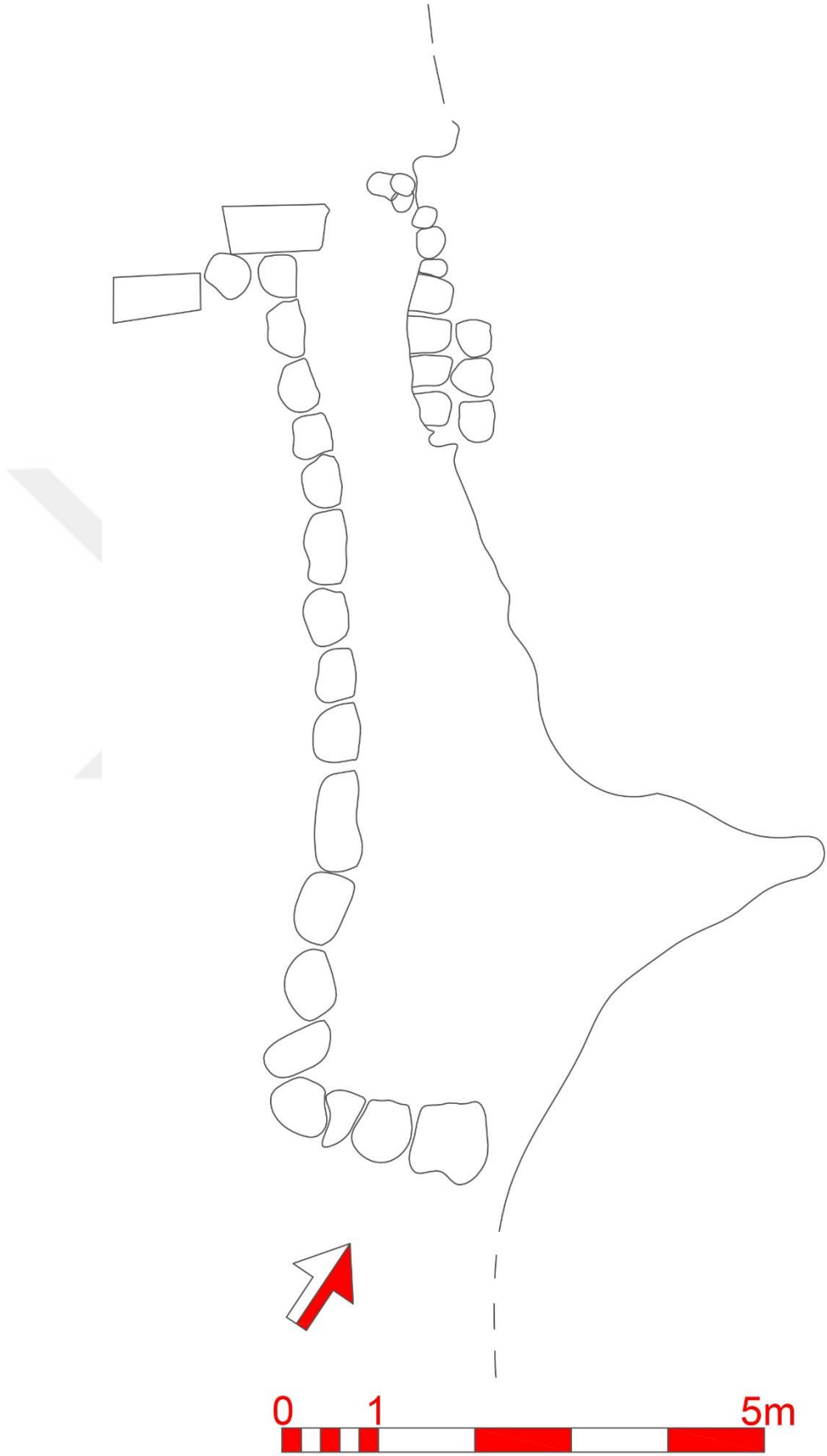

(a) Rahipler Yolu Merdiven Basamak Örneği XI.

(b) Su Kaynağı Duvar Örgüsü.

Levha 18

Su Kaynağı Plan Çizimi.

Levha 19

(a) Su Kaynağı Su Yolu.

(b) Tapınak Genel I.

Levha 20

(a) Tapınak Genel II.

(b) Tapınak Kuzeydoğu Köşesi.

(a) Tapınak Kuzeybatı Köşesi.

(b) Tapınak Kuzey Cephe, Dış.

Tapınak Hava Fotoğrafi.

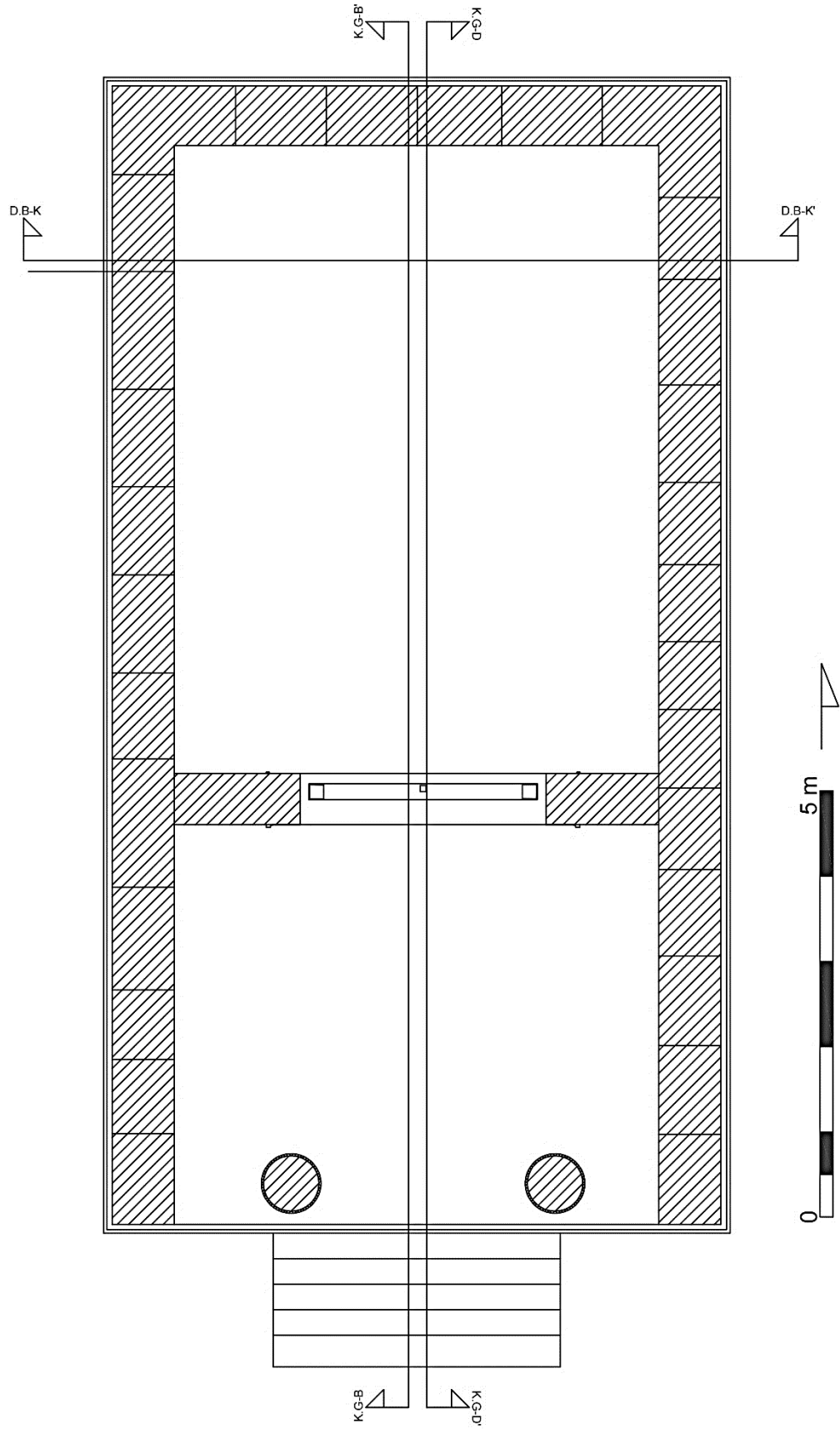

(a) Tapınak Kuzey Cephe, Dış.

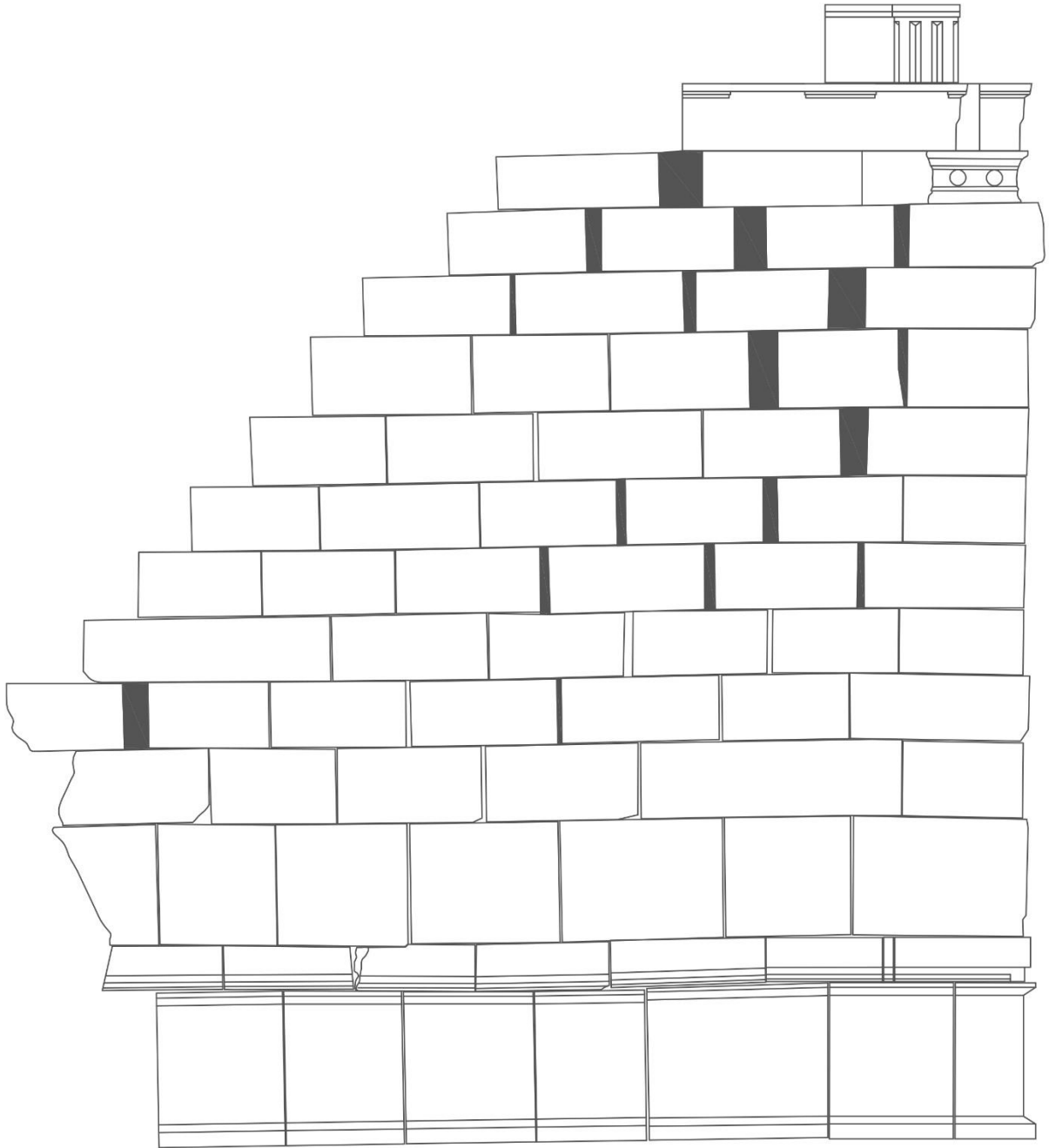

(b) Tapınak Kuzey Cephe, İç.

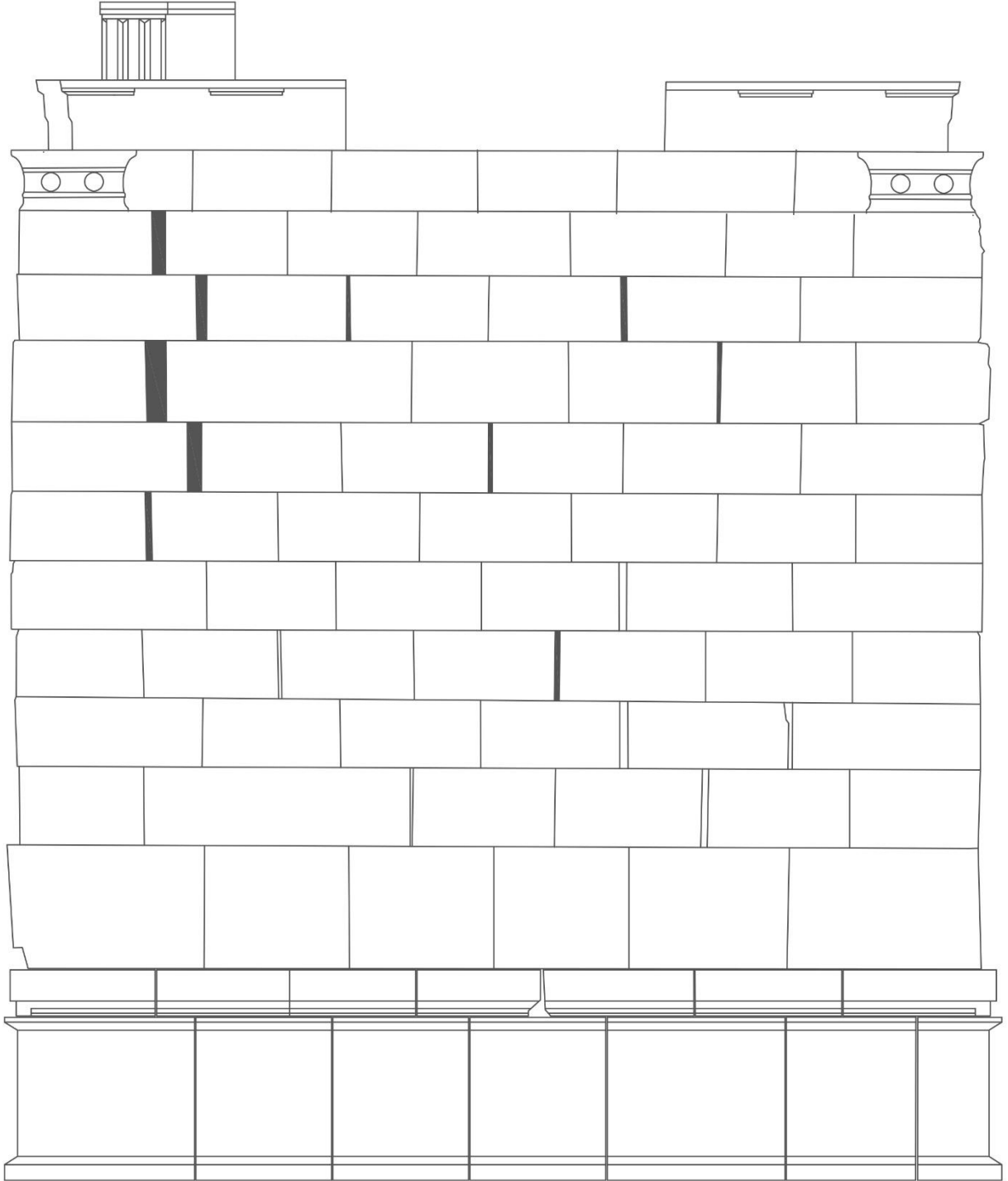
Levha 24

Tapınak Planı, Restitüsyon.

Tapınak Doğu Cephe, Rölöve.

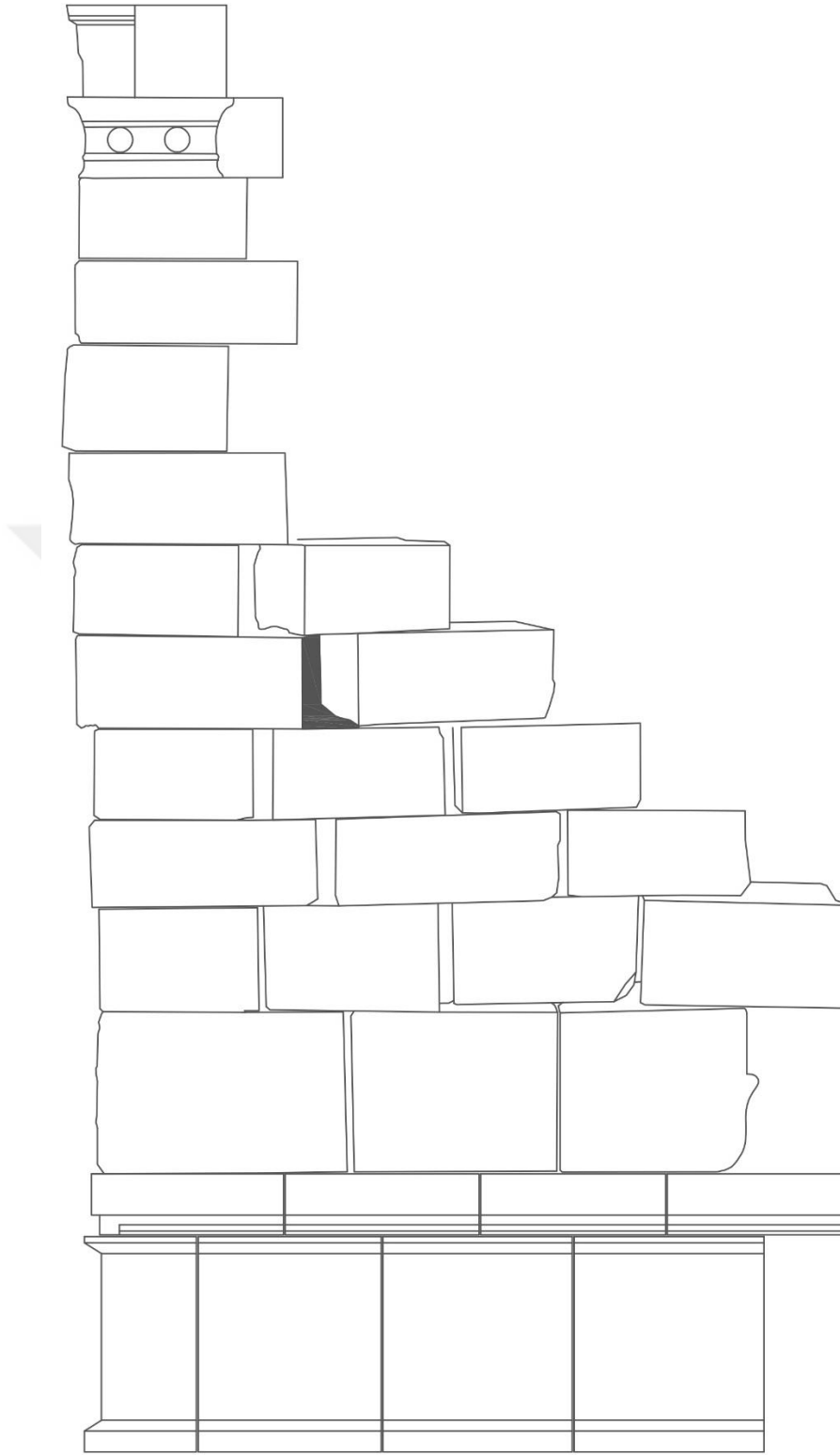

0

5 m

Tapınak Kuzey Cephe, Rölöve

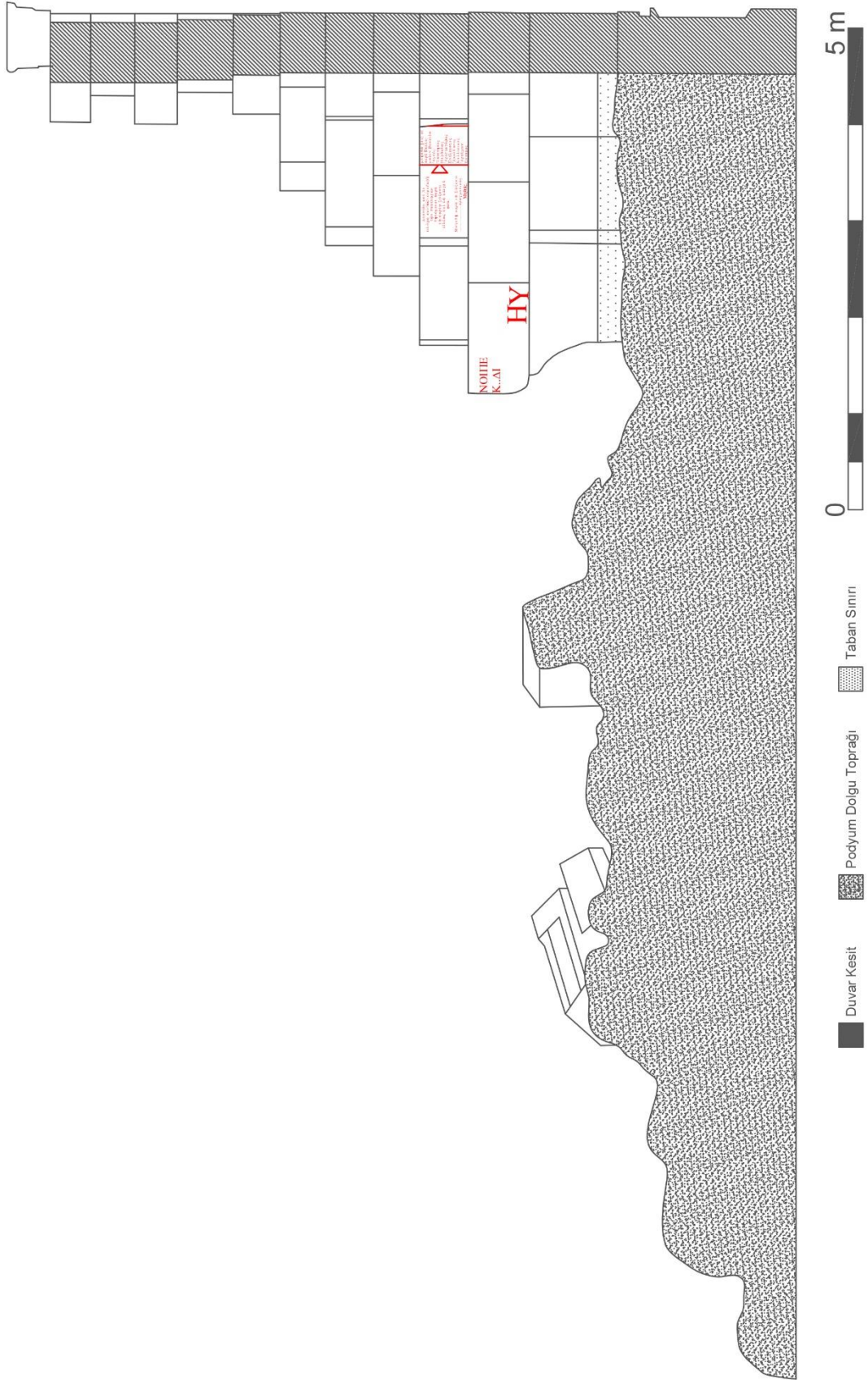
Levha 27

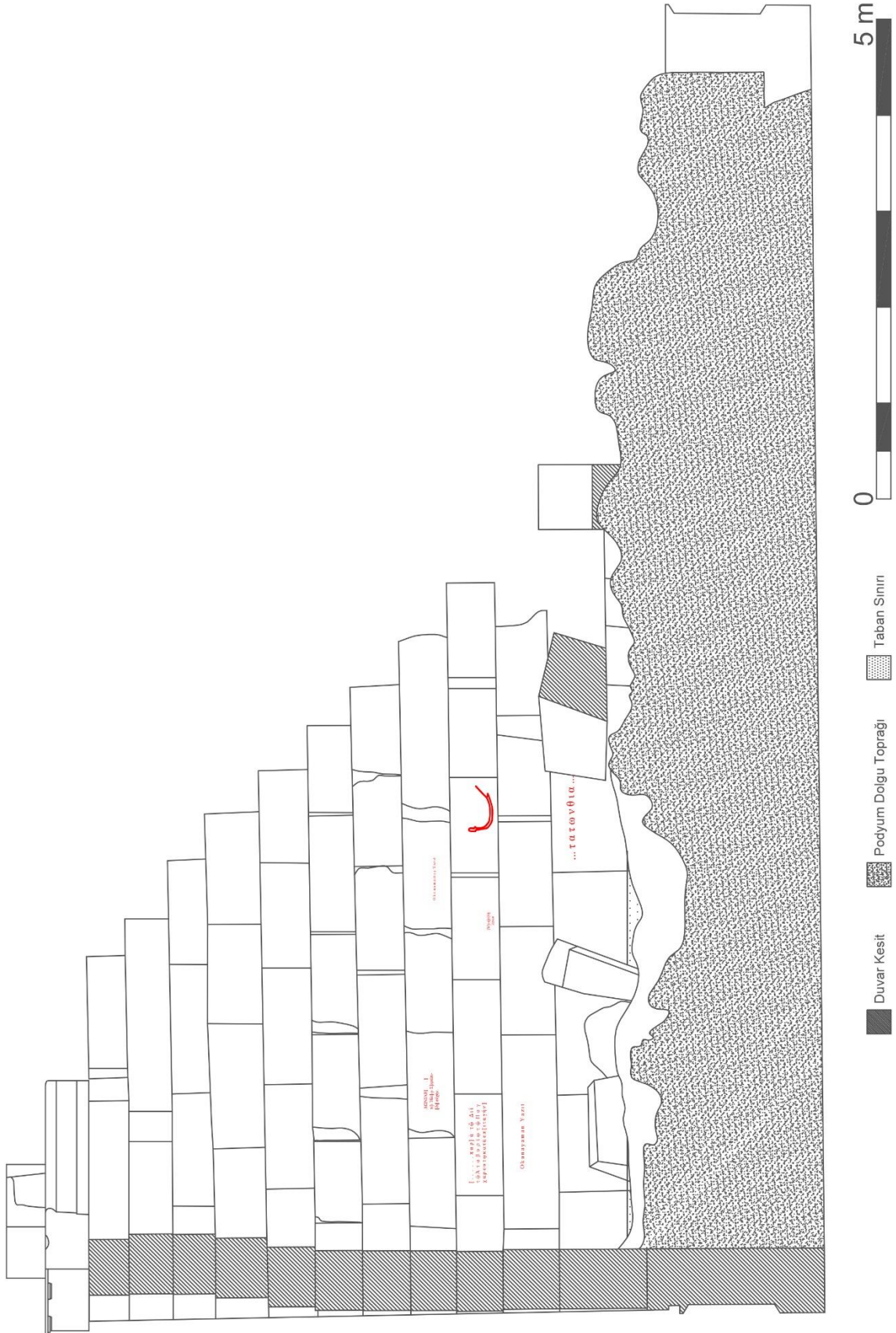
0

5 m

Tapınak Batı Cephe, Rölöve

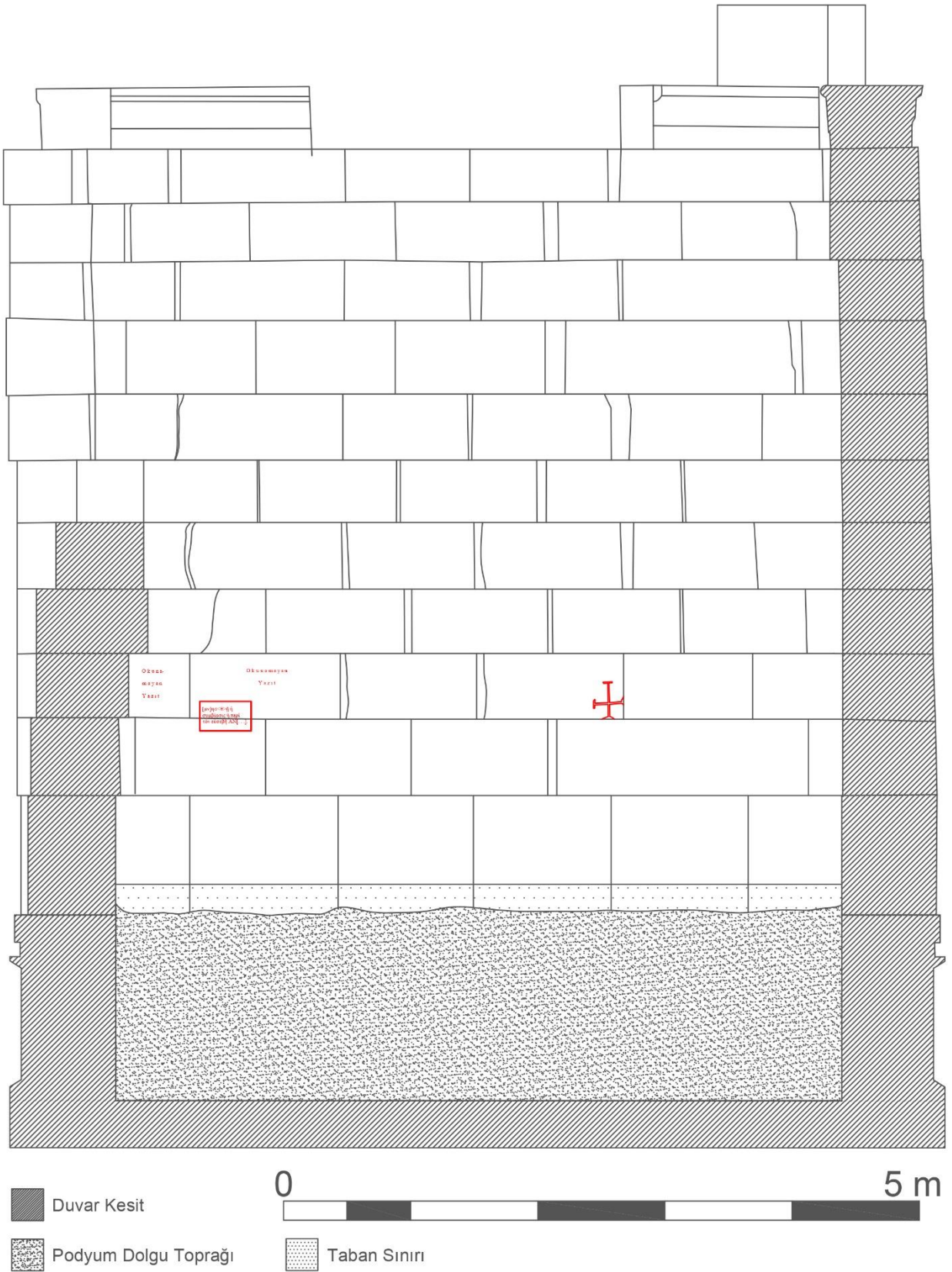

Tapınak K.G-B Kesit.

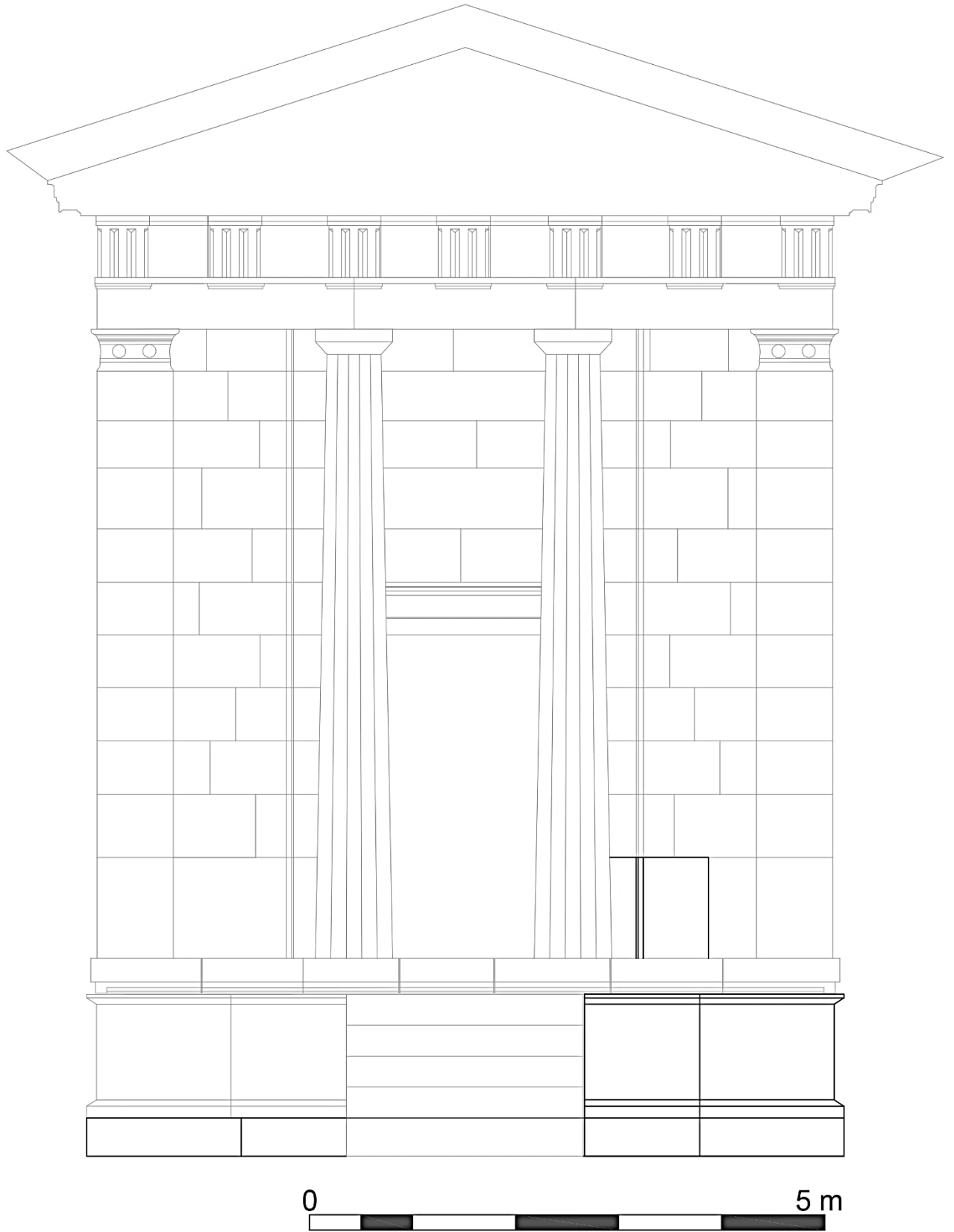

Tapınak K.G-D Kesit.

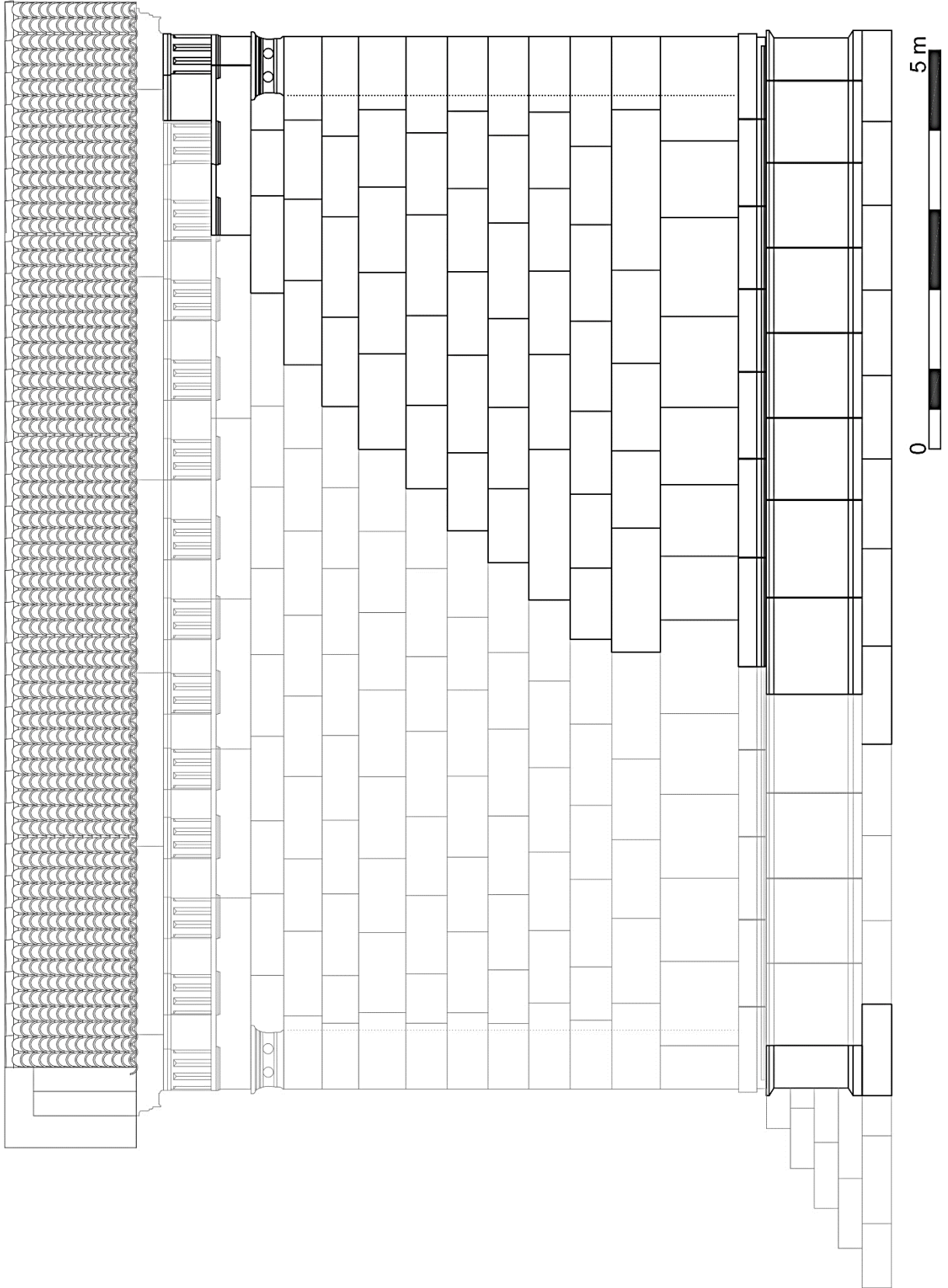
Levha 30

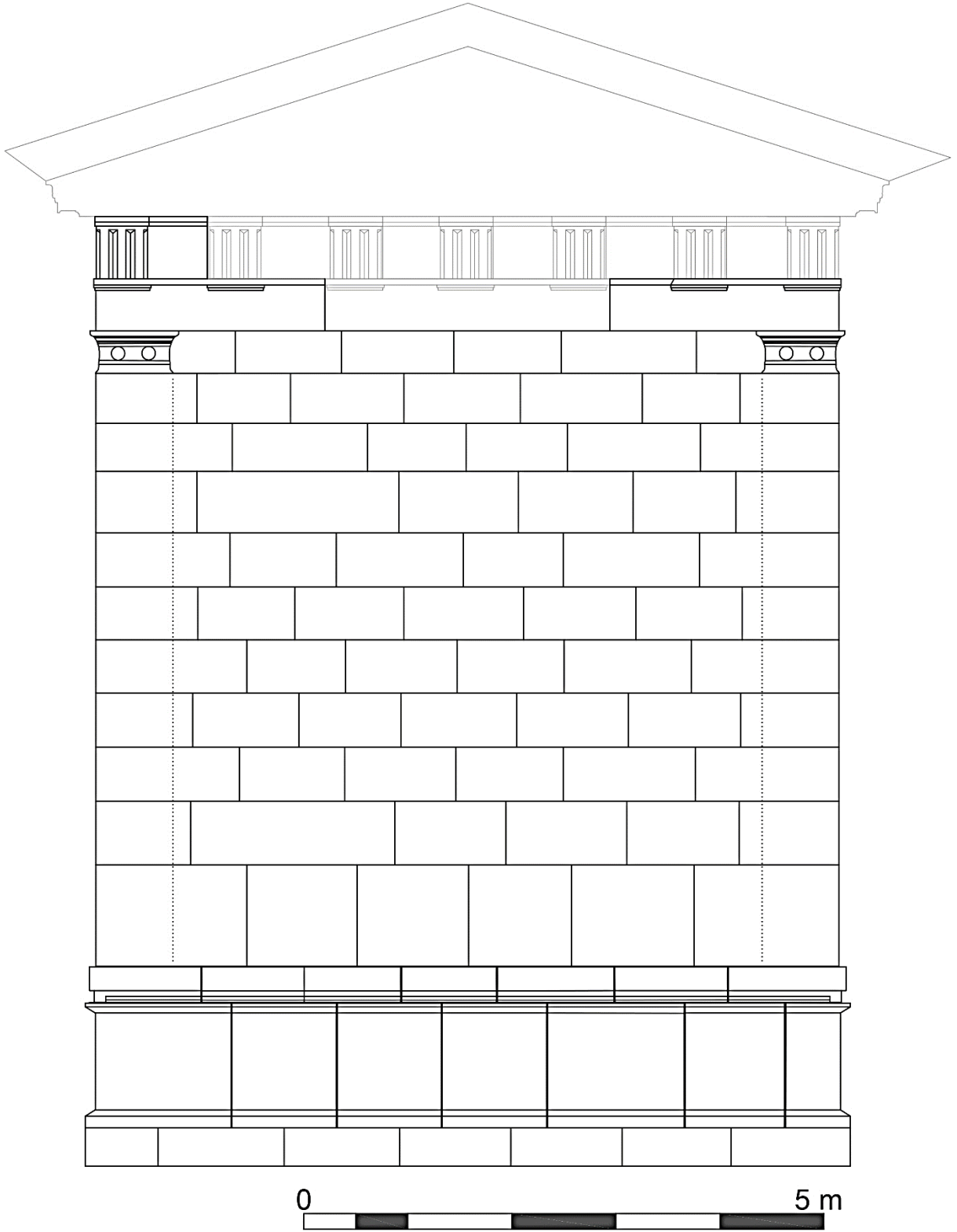
Tapınak K.G-D Kesit.

Tapınak Ön (Güney) Cephe Restitüsyon.

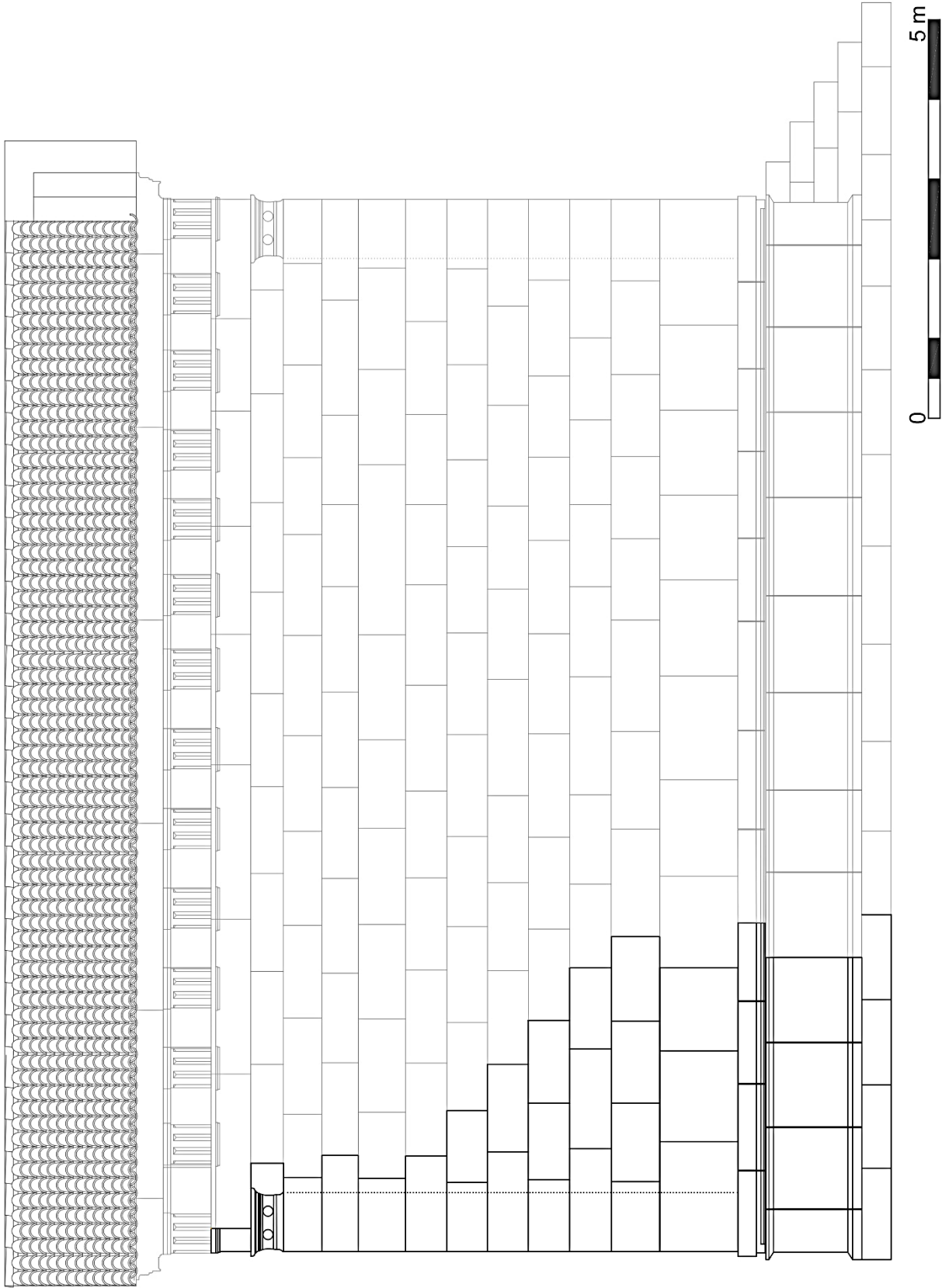

Tapınak Doğu Cephe Restitüsyon.

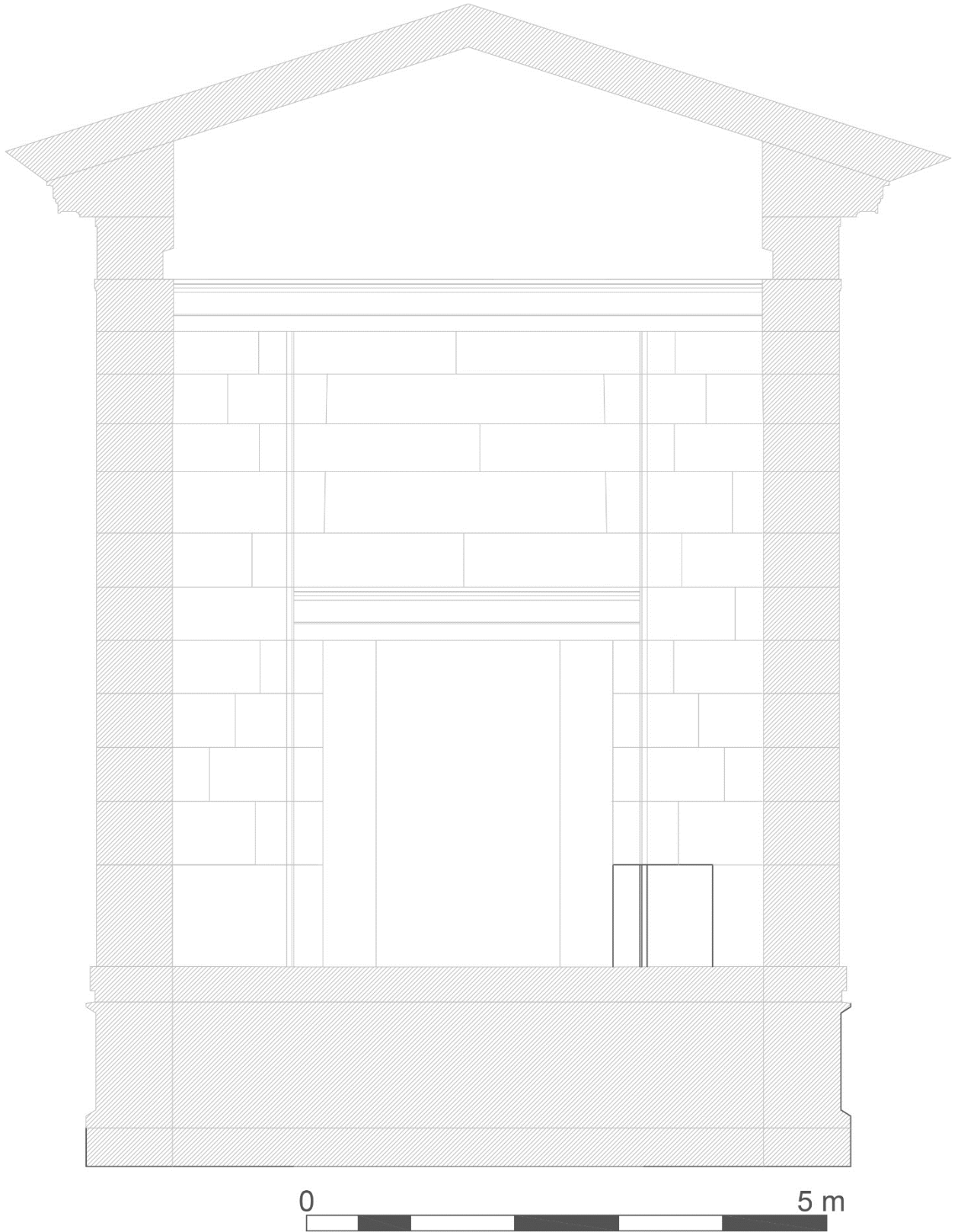

0 5 m

Tapınak Kuzey Cephe Restitüsyon.

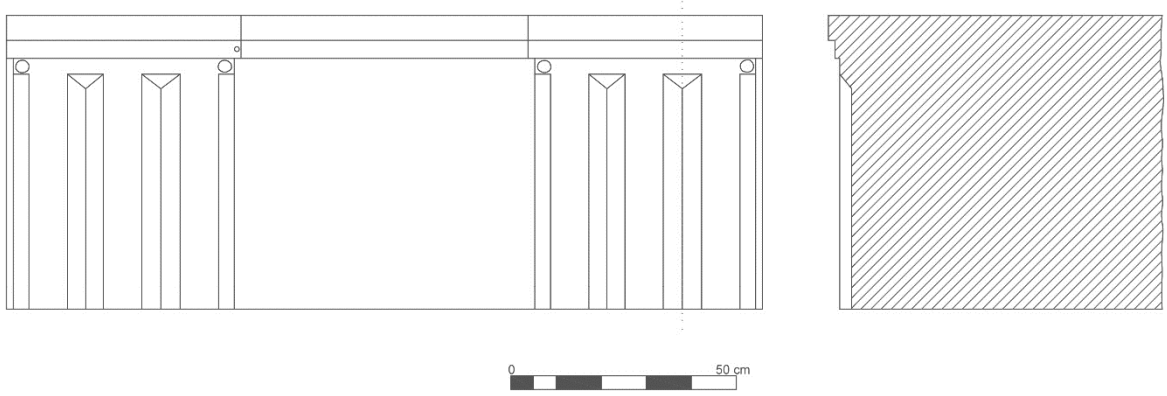

Tapınak Batı Cephe Restitüsyon.

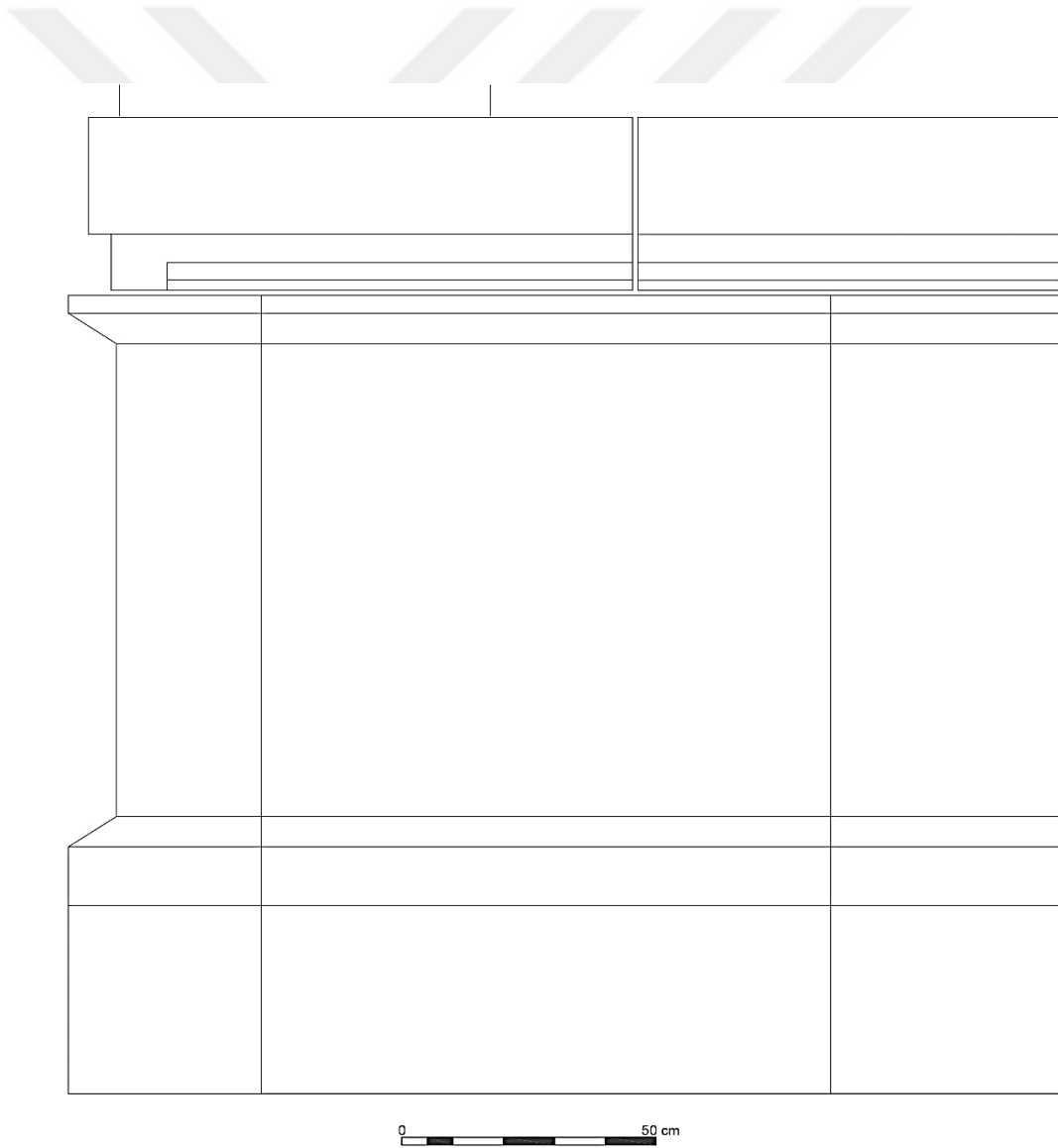

Tapınak Pronaos Doğu-Batı Kesit Restitüsyon.

Levha 36

(a) Triglif-Metop Bloğu Detay Çizimi.

(b) Zemin, Podyum ve Beden Duvarı Taşıyıcı Bloğu Detay Çizimi.

Levha 37

(a-b-c) Tapınak Modeli

Levha 38

Perspective 30°

Faces: 179,999 vertices: 90,643

Perspective 30°

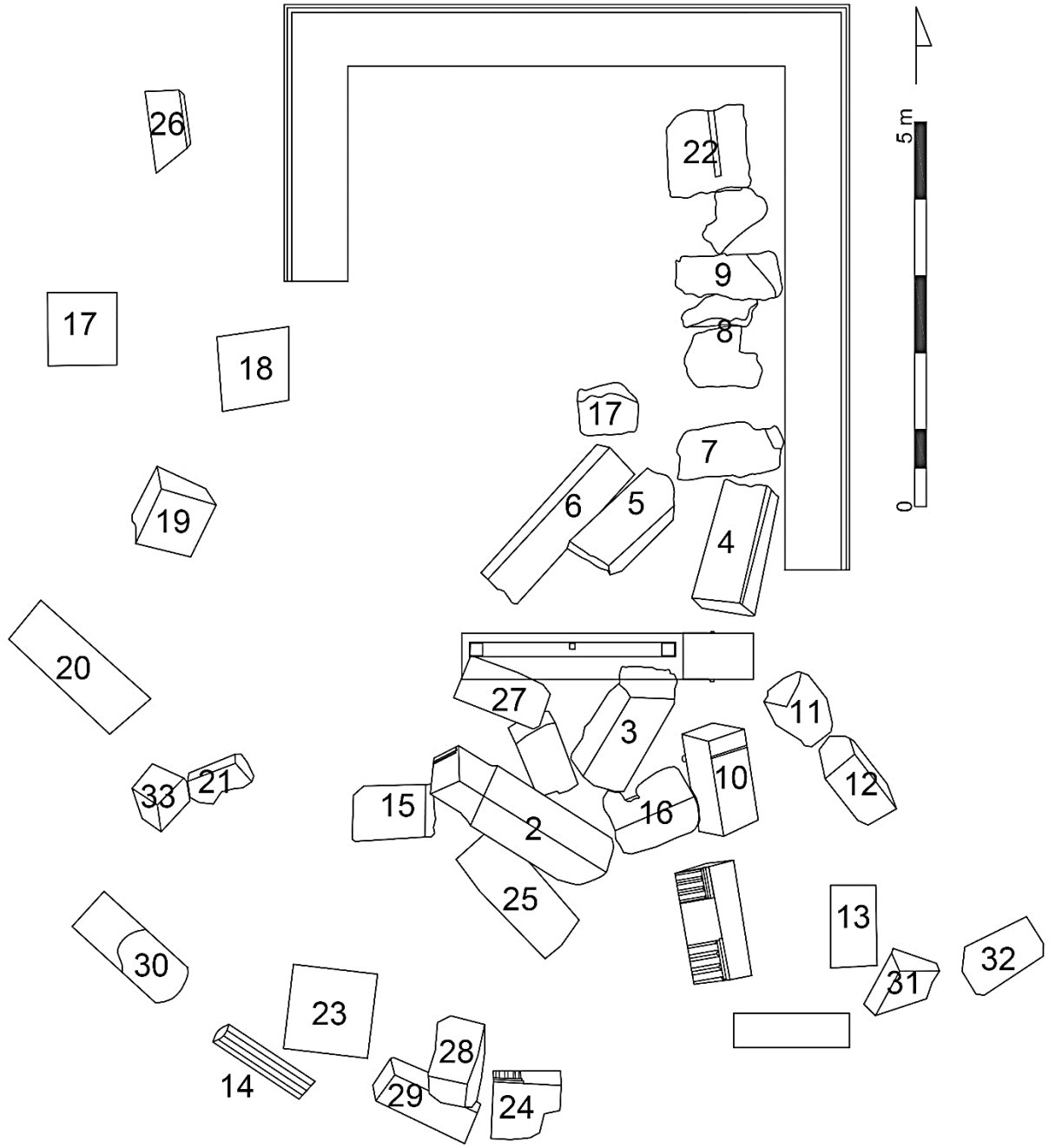
Faces: 179,999 vertices: 90,643

Faces: 179,999 vertices: 90,643

(a-b-c) Rahipler Alanı Modeli

Levha 39

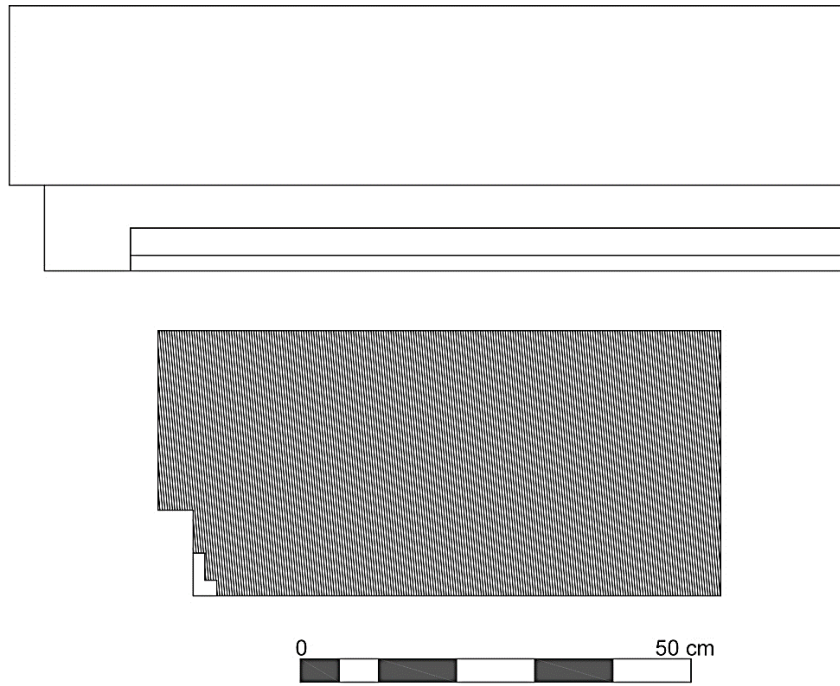
Tapınak Taş Planı.

Levha 40

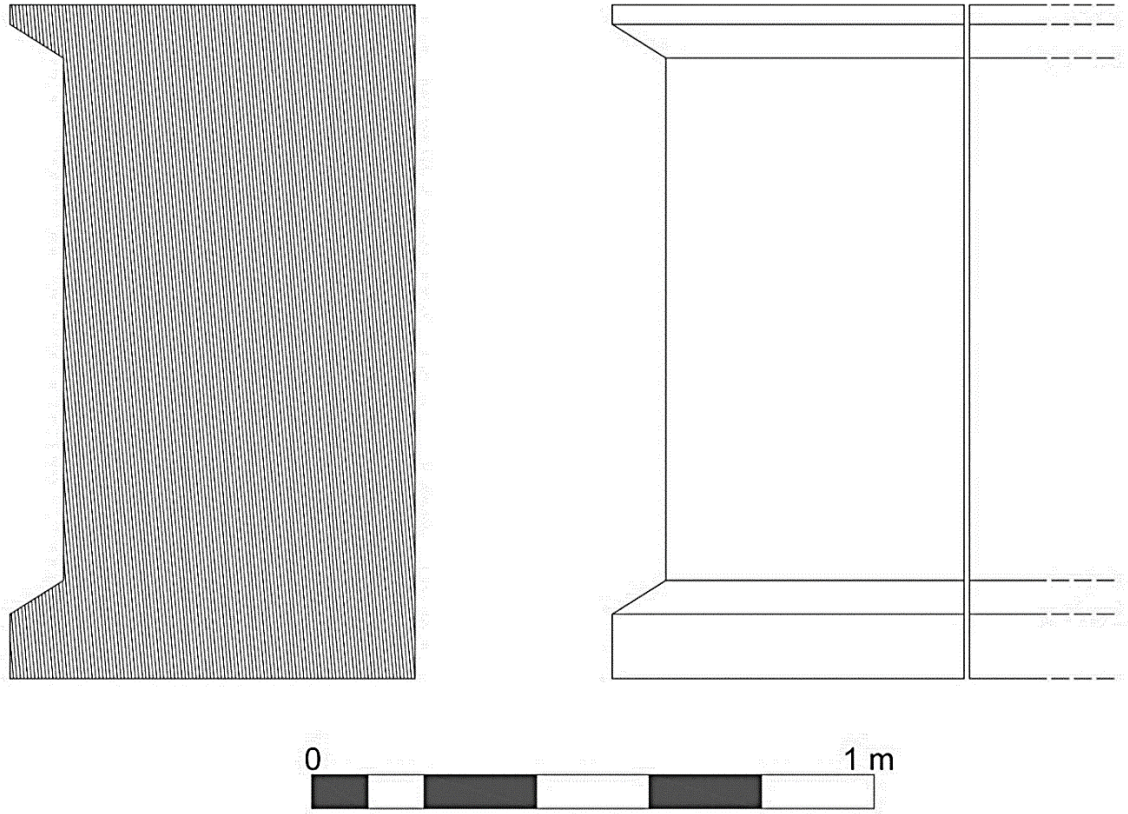
Taş No	Ölçüler (cm)	Tanım
1	60x148x60	Üzerinde 2 triglif 1 metop bulunmaktadır.
2	61x234x49,5	Naos ve Pronaos'u ayıran en üst seviye faskiye ve guttaeli blok.
3	70x156x50	Tanımsız blok.
4	75x160x50	Tanımsız blok.
5	60x150x50	Tanımsız blok.
6	76x223x50	Tanımsız blok.
7	64x125x62	Tanımsız blok.
8	95x33x50 – 95x75x50	Tanımsız blok.
9	115x115x50	Tanımsız blok.
10	60x125x60	Tanımsız blok.
11	55x30x90	Tanımsız blok.
12	61x140x51,5	Tanımsız blok.
13	58x130x51	Tanımsız blok.
14	Çap:70 Uz:152	Kısmen yivleri korunmuş sütun parçası.
15	Çap:70 Uz:100	Kısmen yivleri korunmuş sütun parçası.
16	60x108x62	Dış yüzünde 1 triglif 1 metop bulunmaktadır. İç yüzünde ise 1 adet 20x20 hatıl yuvası bulunmaktadır.
17	96x102x?	Tanımsız blok.
18	34x73x75	Pi formlu beden duvarı zemin bloğu.
19	61x90x72(?)	Tanımsız blok.
20	60x166x50	Tanımsız blok.
21	?x91x51,5	Tanımsız blok.
22	34x102x113	Korniş bloğu.
23	34x115x115	Pi formlu beden duvarı köşe zemin bloğu.
24	60x108x90	Triglif-metop köşe bloğu.
25	174x82x64	Tanımsız blok.
26	50x34x105(?)	Tanımsız blok.
27	105x35x50	Tanımsız blok.
28	55x52x80(?)	Tanımsız blok.
29	104x63x30(?)	Tanımsız blok.
30	51x31(?)x151(?)	Tanımsız blok.
31	90x50x60	Tanımsız blok.
32	110x63x(?)	Tanımsız blok.
33	34(?)x36(?)x75	Tanımsız blok.

Taş Planı Verileri.

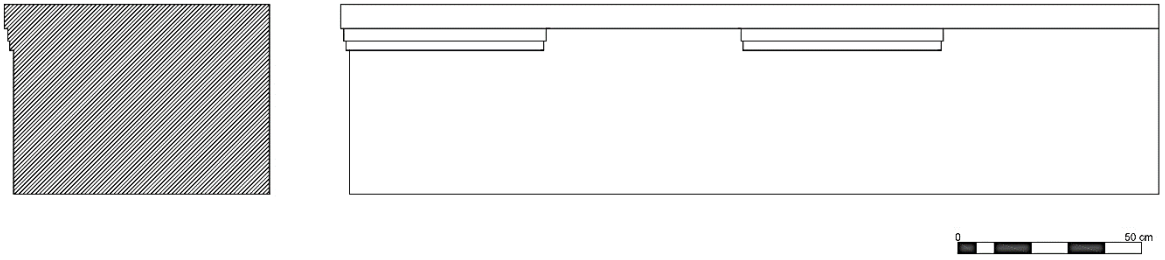
Levha 41

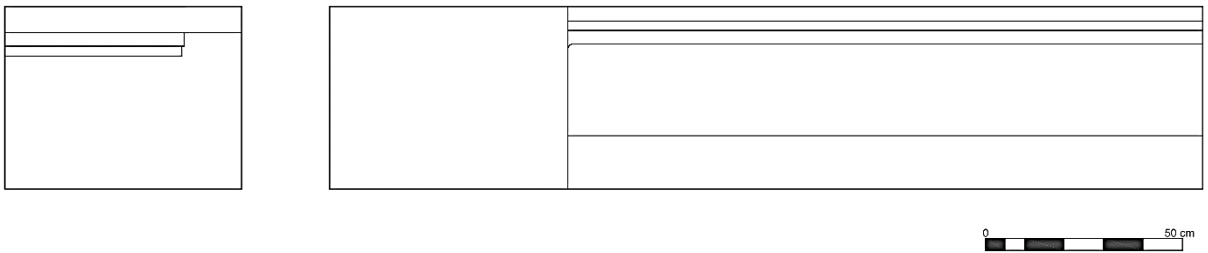
Levha 42

a- Podyum Bloğu Detay Çizimi.

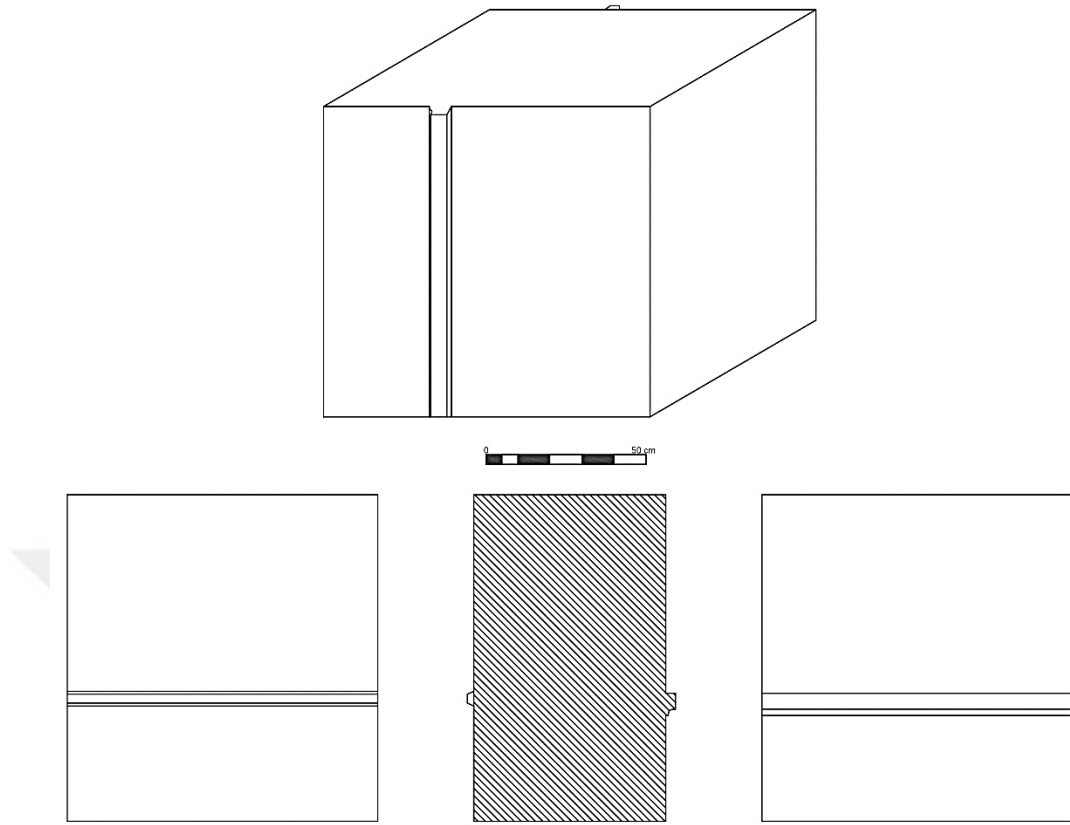

b- Arşitrav Bloğu Detay Çizimi.

c- Naos ve Pronaos'u ayıran en üst seviye faskiye ve guttaeli blok.

Levha 43

a- Söve Yanı Profilli Blok Detay Çizimi.

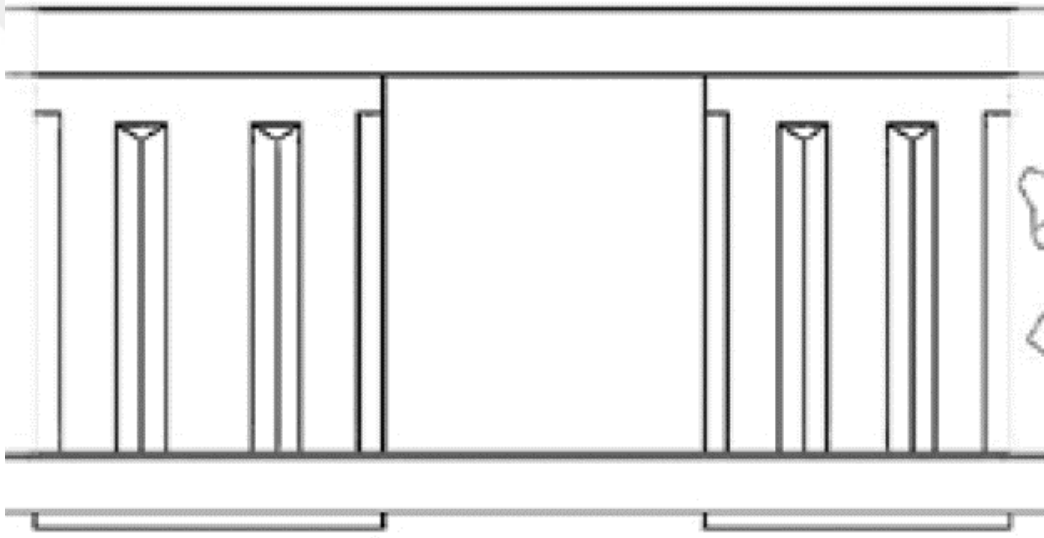

b- Arykanda 1 Nolu Tapınak Mezar Podyum ve Korniş Bloğu Detayı.

Levha 44

a- Ksanthos, Vespasianus Takı, Triglif-Metop Dizisi Detayı
(Kökmen-Seyirci, 2017; Res. 16).

b- Ksanthos, Vespasianus Takı, Triglif-Metop Dizisi Detay Çizimi
(Kökmen-Seyirci, 2017; Res. 24).

c- Ksanthos, Vespasianus Takı, Korniş Bloğu Detayı
(Kökmen-Seyirci, 2017; Res. 13).

Levha 45

a- Letoon Tiyatrosu, Dor Düzenli Anıtsal Giriş.

b- Letoon Tiyatrosu, Dor Düzenli Anıtsal Giriş, Podyum Detayı.

Levha 46

a- Letoon Tiyatrosu, Dor Düzenli Anıtsal Giriş, Triflif-Metop Dizisi Detayı.

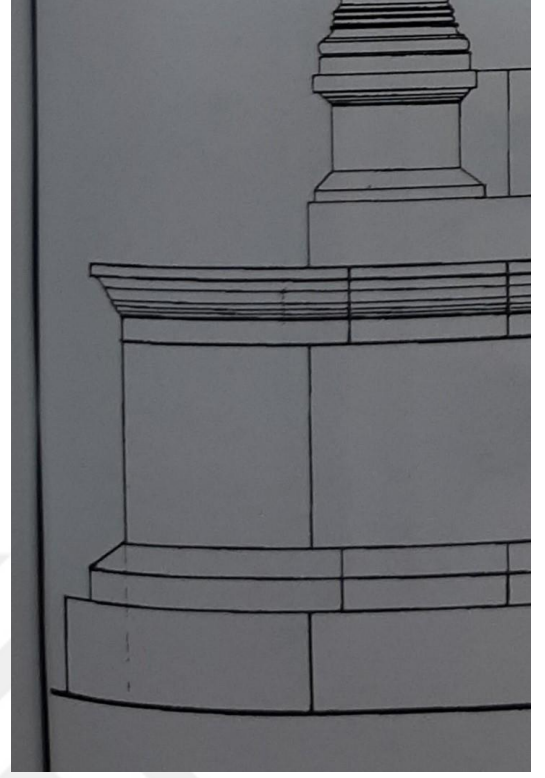

b- Myra, Karabucak Heroon'u, Podyum Detayı.

Levha 47

a- Patara Ante-Korint Tapınağı Plaster
Altlığı Fotoğrafı.

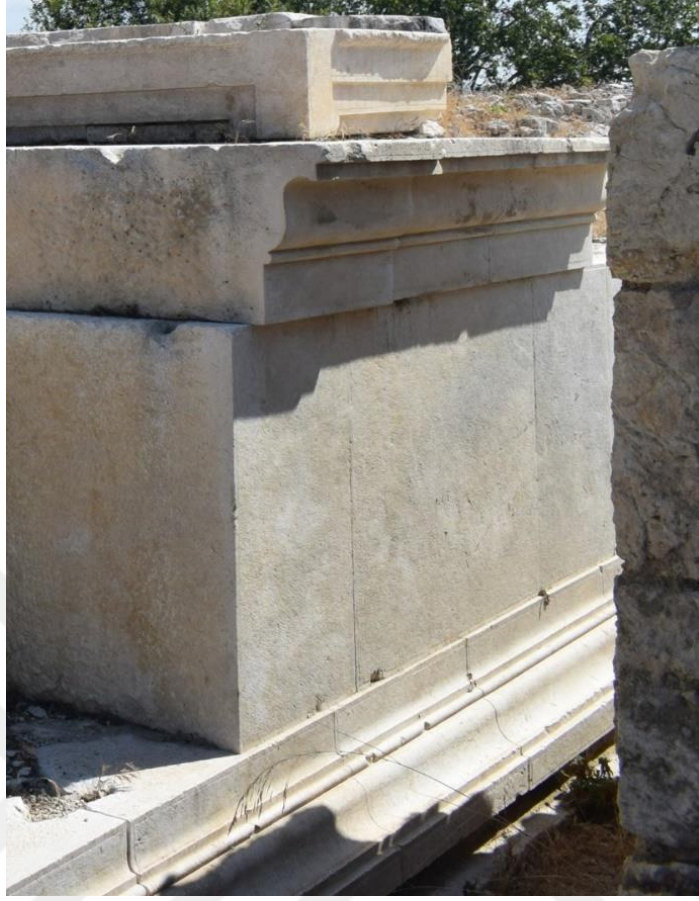

b- Patara Ante-Korint Tapınağı Plaster
Altlığı ve Podyum Çizimi
(Gültekin, 1998; Lev.50).

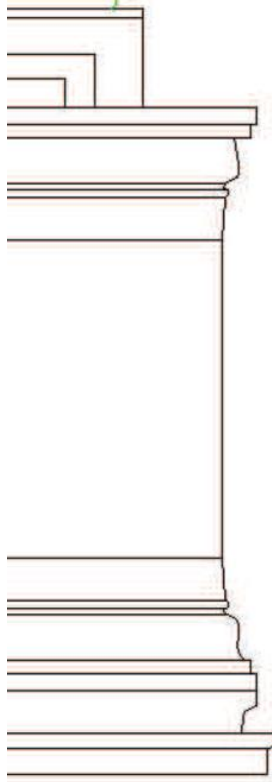

c- Patara Mettius Modestus Takı, Triglif-Metop Bloğu Detay Fotoğrafı.

Levha 48

a- Tlos, Kronos Tapınağı, Podyum Detay.

b- Tlos, Kronos Tapınağı, Podyum Detay Çizimi (Uygun, 2014; 273).

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Rıfat Onur İBCİ
Doğum Yeri - Tarihi	Zile – 22.10.1993
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Yavuz Selim Lisesi, 2012
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi / Arkeoloji Bölümü, 2016
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Projeler	2013-.... Myra-Andriake Kazıları / Arkeolog
Çalıştığı Kurumlar	2015-2017 Antalya Kadın Müzesi / Müze Personeli
	2018-2019 Kepez Belediyesi, Bir Zamanlar Antalya Müzesi Projesi / Araştırma Görevlisi
E-Posta	onurir@gmail.com